

Master i Læreprocesser – Kultur og Læring
Institut for Uddannelse, Læring og Filosofi
Ålborg Universitet
Masterspeciale 2007

Interkulturel forståelse og empowerment - blandt ældre med anden etnisk baggrund

Birgit Søndergaard Riisberg

Karen Plesner Christensen

Karen Marie Odgaard Lund

Vejleder: Margit Saltofte Nielsen

Forord og titel blad

Dette masterspeciale er blevet til på grundlag af et aktionsforskningsforløb gennemført i samarbejde med en gruppe ældre fra Somalia, Vietnam og Iran bosiddende i Danmark. Med specialet håber vi at have sat en positiv proces i gang hos disse ældre og at læseren af specialet bliver bevidst om, hvilken betydning interkulturel forståelse kan have for empowerment hos disse ældre.

Vi vil gerne sige tak til jer ”ældre med anden etnisk baggrund” og ældre danskere, der har delt jeres historier med os og hinanden. Tak til de af jer, der indvilligede i, at jeres billede kom på forsiden. Det sætter smil og eftertænkning i fokus.

Tak til mentorerne fordi I stillede jer til rådighed som bindeled og tolk mellem de ældre og os.

Også en tak til vores vejleder Margit, der på en kærlig og forstående måde ledte os på vej og på bedste vis formåede at lade os selv vælge vejen og blive på den.

Ikke mindst en tak til vore familier, for en fantastisk opbakning og støtte gennem forløbet, både når det gik godt, og når det var svært.

Birgit Søndergaard Riisberg _____
Studienr: 20053996

Karen Plesner Christensen _____
Studienr: 20054000

Karen Marie Odgaard Lund _____
Studienr: 20053982

Afleveringsdato: 23-11-2007

Specialets omfang: 241.233

Summary

The group of citizens with other ethnic background makes up a growing number of the senior citizens in Denmark. In recent years this group has grown considerably, and the forecasts are that this group will grow even more in the coming years.

This project focuses on the special conditions for this citizens group. We hope that we by this project can develop tools which may make it possible for elderly people with other ethnic background to obtain better conditions. Better conditions will help them make qualified choices in relation to the life which they want to live as elderly people in Denmark.

Many of the elderly people with other ethnic background do not understand the Danish social systems. They do not understand the unwritten norms, rules and routines, which apply to the Danish society. Therefore they feel powerless and they feel that they loose control of their own life.

The project is worked out as an action research course. We have involved elderly people with other ethnic background, and they have told about what is important for them in their life as elderly people. Through exchange of stories across three national groups together with stories from a group of elderly Danish people we have shown the elderly people various perspectives of how it is to be elderly people or senior citizens in different societies. The elderly people have related this new knowledge to their own thoughts and opinions, and because of this we have been able to exemplify possibilities of their future life as elderly people. In this way the elderly people have got the possibility to build up an intercultural understanding, which is characterized by the ability to familiarize themselves and to act in the multicultural complexity and have an eye for themselves, the local and the global.

Through the action research we have created some frames which make it possible to increase intercultural understanding and to develop increased control in a persons own life – increased empowerment. The project establish in this way the possibility to create changes in practice, and it fulfil a wish about being able to build up a knowledge and to develop some tools which can help the individuals of other ethnic background to act with increased empowerment.

To understand the learning which takes place when elderly people with other ethnic background develop empowerment we analyse the progress through understanding of learning based on Paulo Freire's description of the Pedagogy of the Oppressed. We illustrate how learning has taken place talking about empowerment by the elderly people with other ethnic background, and how action research as method has contributed to learning.

The project makes it plausible that intercultural understanding is developed within more areas, and that increased empowerment is reached also within more areas.

The project has confirmed how important it is to meet the learner on his premises, because you can only create the basis of learning by meeting people using the dialogue as tool. Based on the process where the elderly people with other ethnic background have chosen generative teams themselves these people have obtained increased empowerment in some areas of their lives. In the light of Paulo Freire's description of Pedagogy of the Oppressed it is very clear how much it means that we do not speak and act *for* these elderly people, but speak and act *together* with them, similar with the empowerment thoughts.

Through the course it has become clear that obtaining empowerment is not a static condition, but it confirms that reached empowerment involves a new process which aims at increased empowerment at a new level.

Resume

Andelen af borgere med anden etnisk baggrund udgør en stigende del af den ældre befolkning i Danmark. Indenfor de seneste år er gruppen steget væsentligt, og prognoserne forudsiger, at der vil ske en endnu kraftigere stigning de kommende år.

Dette projekt sætter fokus på denne borgergruppes særlige vilkår i håb om at udvikle redskaber, som kan give de ældre af anden etnisk baggrund mulighed for at skabe bedre vilkår for at træffe kvalificerede valg i forhold til det liv, de ønsker at leve som ældre i Danmark.

Mange af de ældre med anden etnisk baggrund forstår ikke de danske samfundssystemer og de har kun ringe kendskab til de uskrevne normer, regler og rutiner, som er gældende i det danske samfund, hvorfor de føler sig magtesløse og ikke synes at have tilstrækkelig mulighed for have magt og kontrol i eget liv.

Projektet er udarbejdet som et aktionsforskningsforløb, hvor de ældre af anden etnisk baggrund er inddraget og har skullet fortælle om, hvad der har betydning for dem i livet som ældre. Via udveksling af fortællinger på tværs af tre nationalgrupper suppleret med en gruppe ældre danskere, har de ældre fået belyst forskellige perspektiver af det at være ældre i forskellige samfund. Deres nye viden er sat i relation til deres egne tanker og holdninger, så muligheder i forhold til det fremtidige liv som ældre har kunnet eksemplificeres. De ældre har således fået mulighed for at oparbejde interkulturel forståelse, som kendetegnes ved evnen til at orientere sig og handle i den multikulturelle kompleksitet og have øje både for sig selv, det lokale og det globale.

Gennem aktionsforskningen, er der skabt rammer, der giver mulighed for via øget interkulturel forståelse at udvikle øget magt i eget liv, for øget empowerment. Projektet etablerer således mulighed for at skabe forandring i praksis samtidig med, at der indfris et ønske om at kunne oparbejde en viden og udvikle nogle redskaber, som kan være en hjælp i forhold til at få den enkelte af anden etnisk baggrund til at agere med øget empowerment.

For at forstå den læring, der sker, når ældre med anden etnisk baggrund udvikler empowerment, analyseres forløbet ud fra en læringsforståelse, der baseres på Paulo Freire's beskrivelse

af den frigørende pædagogik. Det belyses, hvordan der er sket læring, når vi taler om empowerment hos de ældre med anden etnisk baggrund, og hvordan aktionsforskning som metode har bidraget til læring.

Projektet sandsynliggør, at der på flere områder er udviklet interkulturel forståelse, ligesom der på flere områder er opnået øget empowerment.

Projektet har bekræftet, hvor vigtigt det er at møde den lærende på dennes præmisser, for først ved at blive mødt hvor man selv er med dialogen som redskab, er der skabt grundlag for læring. Processen, hvor de ældre med anden etnisk baggrund selv har udvalgt generative temaer, har været en forudsætning for, at de har opnået øget empowerment på nogle områder af deres liv. I lyset af Paulo Freires frigørende pædagogik er det blevet tydeligt, hvor meget det betyder at vi ikke taler og agerer *for* disse ældre, men taler og agerer *sammen* med dem. Dette er helt i tråd med empowerment tanken.

Det er samtidig blevet tydeligt gennem forløbet, at det, at opnå empowerment, ikke er noget statisk, men bekræfter at opnået empowerment blot medfører en ny proces, der stiler mod øget empowerment på et nyt niveau.

Indholdsfortegnelse

<i>Forord og titel blad</i>	1
<i>Summary</i>	2
<i>Resume</i>	4
1.0 Indledning Fælles	9
1.1 Problemformulering	10
1.2 Begrebsafklaring	11
1.2.1 Interkulturel forståelse	12
1.2.2 Empowerment	12
2.0 Metodeafsnit Fælles	12
3.0 Aktionsforskning Karen Marie	13
3.1 Aktionsforskning som metode	14
3.2 Valg af interventionsgruppe	15
3.2.1 Tre grupper af ældre med anden etnisk baggrund	15
3.2.2 En gruppe ældre danskere	16
3.3 Ethiske overvejelser	16
3.3.1 Informeret samtykke	17
3.3.2 Fortrolighed	17
3.3.3 Konsekvenser	18
3.4 Aktionsforskerens rolle	19
3.5 Tolkning	19
3.6 Planlægningsfasen	21
3.7 Udførelsen	23
3.7.1 Første møde med medforskerne	23
3.7.2 Weekendturen	24
3.7.3 Fællesmødet	24
4.0 Fokusgruppeinterview Birgit	25
4.1 Fokusgruppeinterview som metode	25
4.2 Samtykkeerklæring	26
4.3 Fokusgruppeinterview design og forløb	27
4.4 Moderators rolle	28
4.5 Generaliserbarhed, validering, reliabilitet	29
5.0 Baggrund for problemfelt Karen	30
5.0.1 Ældre af anden etnisk baggrund, status og udvikling	30
5.0.2 Flygtninge og indvandrere i Danmark historisk set	31
5.0.3 Sociale og økonomisk vilkår for de ældre af anden etnisk baggrund	32
5.0.4 Kommunerne og de ældre af anden etnisk baggrund	33
6.0 Præsentation og bearbejdning af data Fælles	34
6.1 Fremstilling af data	35

6.2 Gruppering og den narrative metode	35
6.3 Narrativer på baggrund af processen.....	36
6.3.1 Narrativer om familie	36
6.3.2 Narrativer om ligebehandling	38
6.3.3 Narrativer om sundhed	40
6.3.4 Narrativer om at være ældre	43
6.3.5 Narrativer om sprog.....	45
7.0 Interkulturel forståelse Birgit	47
7.1 Teori om interkulturel forståelse	48
7.1.1 Forståelse af kultur	48
7.1.2 Kultur skabes i individet.....	51
7.1.3 Interkulturel forståelse.....	51
7.2 Analyse af interkulturel forståelse	53
7.2.1 Udvikling af interkulturel forståelse i forhold til familie	53
7.2.2 Udvikling af interkulturel forståelse i forhold til ligebehandling.....	56
7.2.3 Udvikling af interkulturel forståelse i forhold til sundhed	57
7.2.4 Udvikling af interkulturel forståelse i forhold til ældre.....	60
7.2.5 Udvikling af interkulturel forståelse i forhold til sproget.....	62
7.3 Delkonklusion interkulturel forståelse	64
8.0 Empowerment Karen	66
8.1 Teori om empowerment	66
8.1.1 Empowermentbegrebet	66
8.1.2 Empowermentbegrebets baggrund og aktualitet	68
8.1.3 Empowermentbegrebets ideologiske tilgange	69
8.1.4 Empowerment og magt – afmagt	70
8.1.5 Empowermentprocessen	71
8.2 Analyse af empowerment.....	72
8.2.1 Udvikling af empowerment i forhold til familie	72
8.2.2 Udvikling af empowerment i forhold til ligebehandling	74
8.2.3 Udvikling af empowerment i forhold til sundhed	75
8.2.4 Udvikling af empowerment i forhold til ældre	77
8.2.5 Udvikling af empowerment i forhold til sprog.....	78
8.3 Delkonklusion empowerment	80
9.0 Den frigørende pædagogik, Paulo Freire Karen Marie	81
9.1 Begrundelse for valg af den frigørende pædagogik.....	81
9.2 Teorifremstilling af den frigørende pædagogik.....	83
9.2.1 Teoriens menneskesyn.....	83
9.2.2 Teoriens læringsyn.....	83
9.2.3 Dialog som metode til at opnå frigørelse.....	84
9.3 Læreprocesser i projektet	86
9.3.1 Generative temaer som udgangspunkt for læring.....	86
9.3.2 Dialog som metode til læring	87
9.3.3 Læring som en erkendelsesproces	89
10.0 Diskussionsafsnit Karen	91

10.1 Formålet med undersøgelsen.....	91
10.2 Undersøgelsesmetoden	91
10.2.1 Forskningsmetoden.....	91
10.2.2 Interventionsprocessen	92
10.2.3 Ethiske overvejelser.....	94
10.2.4 Dataindsamlingsmetoden.....	96
10.2.5 analyse af empiri.....	98
10.2.6 Teori	98
10.3 Afsluttende overvejelser.....	98
<i>11.0 Konklusion Fælles .....</i>	<i>99</i>
<i>12.0 Perspektivering Fælles .....</i>	<i>103</i>
<i>13.0 Litteraturliste .....</i>	<i>106</i>
<i>Bilagsfortegnelse .....</i>	<i>108</i>

1.0 Indledning

Danmark er i højere grad end tidligere blevet et land sammensat af forskellige nationaliteter, traditioner og kulturer. Den stigende multikulturelle sammensætning i Danmark er udtryk for en stigende indvandring og integration af nye borgere med anden etnisk baggrund end dansk, herunder også en del ældre. Alle disse mennesker skal med udgangspunkt i deres egne individuelle og nationale normer, traditioner og livsanskuelse finde en måde at leve deres liv i tilknytning til det danske samfunds værdier og normer. Integrationen af disse ældre med anden etnisk baggrund og hvordan de kan skabe sig et for dem godt liv i Danmark, finder vi interessant.

Formålet med dette projekt er at sætte fokus på denne gruppe borgeres særlige vilkår i håb om at sætte en proces i gang, der kan gøre en forskel for nogle af disse ældre og på sigt kan bidrage til at skabe opmærksomhed om livskvaliteten for ældre med anden etnisk baggrund i Danmark.

Projektet knytter sig til et andet projekt ved navn ”Tid til Familie”, der ligeledes fokuserer på ældre med anden etnisk baggrund. ”Tid til Familie”, bygger på ideen om at styrke båndene mellem de ældre, deres familier og andre frivillige samt at etablere sociale netværk på foreningsbasis dannet af flygtninge og indvandrere, deres familier og interesserede danske partnere. (Holmboe, 2005)

”Tid til Familie” har dannet et netværk af frivillige hjælpere til at etablere aktiviteter for og med de ældre med anden etnisk baggrund. Disse hjælpere kaldes mentorer. Mentorerne er yngre landsmænd til de ældre, og deres rolle er, udover at deltage i planlægning og afholdelse af møder og aktiviteter, at skabe kontakt mellem de ældre, primært fra egen nationalitet.

De implicerede nationaliteter er Iran, Vietnam og Somalia. For at bevare et samarbejde på tværs af de tre grupper, er der nedsat en Styregruppe til at koordinere og lede ”Tid til Familie”. Styregruppen består af to repræsentanter fra hver af de tre nationalgrupper.

Ideen til vores projekt opstod, dels fordi en af projektgruppens medlemmer har kontakt til ”Tid til Familie”. Dels fordi vi gennem masterstudiet var blevet inspireret af en artikel, hvor der beskrives et sprogundervisningsforløb for flygtninge og indvandrere, der havde arbejdet med at lære dansk, samtidig med at de lærte om hinandens og den danske kultur og hvor de havde kontakter og besøg blandt danskere udenfor skolen. Emnet for undervisningen var at blive ældre i Danmark. Undervisningen byggede på, at deltagerne, på baggrund af drøftelser

af deres egen opfattelse, vaner med videre i forhold til det at være ældre, efterfølgende udvekslede viden og synspunkter mellem forskellige nationalkulturer og endelig arbejdede med en uddybende belysning af forhold og holdninger i det danske samfund.

Ved at tage udgangspunkt i de ældres behov, erfaring og holdninger er projektet tilrettelagt som en kombination af den etnografiske metode, som førnævnte artikel ligger op til og en forskningsmetode med rod i aktionsforskning. Aktionsforskningsforløbet er blandt andet tilrettelagt i tilknytning til en weekendtur for de tre grupper af ældre med anden etnisk baggrund, der er tilknyttet ”Tid til Familie”. Ved et senere møde med disse ældre har vi inddraget en gruppe ældre danskere for at få belyst nogle af de mulige valg, der eksisterer i det danske samfund. Danskerne har bidraget med eksempler på danske holdninger, vaner og kultur ud fra deres egen hverdag.

Vi er optaget af, hvordan de ældre med anden etnisk baggrund kan opnå livskvalitet på lige fod med andre ældre i Danmark. Omdrejningspunktet er, hvordan interkulturel forståelse har betydning for de valg, de ældre træffer omkring deres livssituation. Indfaldsvinklen til dette rummer et ønske om, at aktionsforskningsforløbet skal medvirke til en større bevidstgørelse af de ældres egen situation og dermed give dem et større handlerepertoire. Såvel aspektet omkring større personlig bevidsthed som handlingsaspektet førte frem til, at vi valgte begrebet empowerment¹. For yderligere at belyse læreprocessen i forbindelse med aktionsforskningsforløbet valgte vi den frigørende pædagogik, som den er beskrevet af Paulo Freire. Freires samfundskritiske tilgang til læring er en hjælp til at forstå, hvordan vi kan være med til at sætte læreprocesser i gang med det formål at skabe en fælles problemerkendelse hos de implicerede ældre, der kan medføre øget empowerment og dermed bidrage til, at de får et optimalt liv som ældre i Danmark.

1.1 Problemformulering

Interessen faldt særligt på, at det ved kendskab til disse ældre mennesker med anden etnisk baggrund bliver tydeligt, at mange af dem ikke forstår de danske samfundssystemer, som de er en del af. De har kun ringe kendskab til de uskrevne normer, og de oplever en magtesløshed på grund af manglende sprogkundskaber og indsigt i regler og rutiner. Opmærksomhed er rettet mod, hvordan ældre med anden etnisk baggrund kan blive bevidst om deres livskvalitet, og træffe et for dem kvalificeret valg.

---

¹ Se 1.2.2 begrebsafklaring

Spørgsmålet er, om kendskab til andre kulturer kan bidrage til at øge bevidsthed og handlemuligheder for ældre med anden etnisk baggrund, når det gælder om at skabe et godt og tilfredsstillende liv. Dette medfører et ønske om at skabe en viden og udvikle nogle redskaber, som kan være en hjælp i forhold til at få den enkelte ældre med anden etnisk baggrund til at agere med øget empowerment i forhold til egen livssituation.

Set i lyset af ovenstående finder vi, at der er grobund for at undersøge, hvordan øget interkulturel forståelse hos denne gruppe af ældre med anden etnisk baggrund kan medvirke til, at de opnår større grad af empowerment i forhold til at skabe og påvirke egen alderdom i Danmark.

Dette fører os frem til følgende problemformulering:

Hvordan kan øget interkulturel forståelse bidrage til empowerment hos ældre med anden etnisk baggrund?

1. 2 Begrebsafklaring

Ud over begreberne ”interkulturel forståelse” og ”empowerment”, redegøres her for hvem ”ældre med anden etnisk baggrund” er i dette projekt, og hvad vi forstår ved ”danskere”.

Ældre med anden etnisk baggrund er tre grupper af ældre af henholdsvis somalisk, iransk og vietnamesisk oprindelse, der er tilknyttet ”Tid til Familie”. De ældre omfatter den del af ældregruppen i tilknytning til ”Tid til Familie”, som har deltaget i en weekendtur for de tre grupper af ældre. For de ældre med anden etnisk baggrund, som vi har berøring med i projektet, gælder det, at de alle er i Danmark enten som flygtninge eller på baggrund af familiesammenføring.

I starten af projektarbejdet brugte vi betegnelsen ”etnisk danskere” for de personer, der deltager i projektet, der er opvokset og har levet det meste af deres liv i Danmark. Senere blev vi bekendt med at: ”*Stik imod hvad man kunne forvente, er en etnisk dansker ikke en person med mange forfædre i Danmark, men netop en efterkommer efter indvandrere.*” (Eriksen og Sørheim, 2003: 65) Derfor har vi valgt at kalde de personer der repræsenterer den danske kultur for danskere, velvidende at der også blandt de ældre med anden etnisk baggrund er personer, der har dansk statsborgerskab og dermed også er danskere. Vi har på ingen måde ønsket at støde nogen, men det har været et praktisk valg i forbindelse med skrivning af dette projekt.

1.2.1 Interkulturel forståelse

Interkulturel forståelse er evnen til at orientere sig og handle i den multikulturelle kompleksitet og have øje både for sig selv, det lokale og det globale. Interkulturel forståelse er at være nysgerrig, have engagement, være åben sindet overfor andre kulturer samt reflektere over sit eget kulturelle ståsted.

1.2.2 Empowerment

Empowerment er en betegnelse, der dækker både den proces, der fører til handling, og det mål, som en handling sigter mod.

Empowerment som proces er en aktiv dialektisk² proces, der via kollektiv bevidstgørelse og opbygning af handlingskapacitet styrker de disempowerede³.

Empowerment som mål sigter mod ændringer i underprivilegerede/disempowerede gruppers situation. Gennem empowermentprocessen skal der opnås kontrol over dele af eget liv, så de implicerede bliver i stand til at agere som subjekter i stedet for objekter - tage styring i stedet for at lade sig styre - både i forhold til det individuelle niveau (personlig magt), det sociale niveau (interpersonel magt) og det samfundsmæssige niveau (politisk magt).

2.0 Metodeafsnit

I det følgende metodemæssige afsnit vil vi præsentere og redegøre for valg af aktionsforskning og fokusgruppeinterview som undersøgelsesmetoder. Til at undersøge spørgsmålet om øget interkulturel forståelse har betydning for empowerment hos ældre med anden etnisk, har vi gennemført et aktionsforskningsforløb suppleret med to fokusgruppeinterview. Aktionsforskning ser vi som en mulighed for at igangsætte en forandring hos de ældre med anden etnisk baggrund og samtidig skabe ny viden. Fokusgruppeinterview er valgt med henblik på at give et dybere indblik i udvalgte temaer og processer, der er sket i forløbet. Undervejs uddybes de videnskabsteoretiske tilgange, der har haft betydning for de valg og fravalg, vi har foretaget gennem projektet.

Som baggrundsviden for hele problemstillingen omkring vilkårene for ældre med anden etnisk baggrund i Danmark redegøres for de individuelle, sociale og samfundsmæssige forhold, der gør sig gældende for disse ældre mennesker. Dette gøres for at åbne læserens øjne for de hverdagsproblemer, som mange af disse ældre er underlagt.

---

²

³ Disempowered – underprivilegerede, personer der ikke har empowerment, ikke har magt i eget liv

Det bringer os over til præsentation af data fra aktionsforskningsforløbet og fokusgruppeinterviewene. Den valgte analysemetode, den narrative fortolkningsproces præsenteres i forbindelse med de narrative fremstillinger af data.

En uddybning af og begrundelse for valg af teori omkring interkulturel forståelse og empowerment bringes før narrativerne bliver analyseret. Først med henblik på om de ældre med anden etnisk baggrund har opnået større interkulturel forståelse. Dernæst bruger vi den nye viden til at svare på, om større interkulturelle forståelse kan bidrage til empowerment hos disse ældre.

For yderligere at blive kloge på læreprocessen både i forbindelse med empowerment og aktionsforskningsforløbet, vælger vi den frigørende pædagogik, som den er beskrevet af Paulo Freire, som analyseramme, ligesom vi sætter teorien om den frigørende pædagogik i et større læringsperspektiv ved hjælp af Knud Illeris' læringsforståelse.

De metode kritiske overvejelser bringes i et diskussionsafsnit, inden vi kommer med en samlet konklusion som svar på problemformuleringen. Til sidst i perspektivering sættes projektet i en større sammenhæng og vi ser på, hvilke handlemuligheder den nye viden åbner op for i forhold til interkulturel forståelse og empowerment hos andre grupper.

3.0 Aktionsforskning

Følgende afsnit har til formål at give en beskrivelse af aktionsforskning som undersøgelsesmetode. Dette sker for at klarlægge den teori, der danner baggrund for den i projektet anvendte metode og de videnskabsteoretiske overvejelser, der ligger bag.

Afsnittet vil blandt andet præsentere forskningsdesign, etiske overvejelser i relation til deltagerne i forløbet og aktionsforskerens rolle, samt en redegørelse for, hvilke overvejelser, der ligger til grund for tolkning og fokusgruppe interview.

Som udgangspunkt havde vi ikke til hensigt at anvende en bestemt undersøgelsesmetode, men vi var inspireret af aktionsforskningsmetoden og et konkret undervisningsforløb, som det er beskrevet af Parsons og Junge. Derudfra har vi gennemført et aktionsforskningsforløb, hvor vi har ladet processen været styrende for at udvikle vores metode. Det har medført, at planen for forløbet har ændret form undervejs, som processen skred frem.

3.1 Aktionsforskning som metode

Aktionsforskning har to formål, at forandre og forbedre praksis samtidig med at den skaber ny viden og eventuelt ny teori gennem forskningsarbejdet. Det vil sige, at det er interaktioner, sociale sammenhænge og udviklingsprocesser, der forskes i (Jensen, 2002).

Kurt Aagaard Nielsen⁴ er enig i denne betragtning:

”Aktionsforskningens ontologi kan altså sammenfattende beskrives som liggende på linje med hermeneutikkens menneskesyn (meningsskabelse og forståelse er grundelementet i mellem menneskelige relationer og sociale systemer), men med en tilsætning af et langt stærkere handlingsbegreb og dermed også et begreb om, at handling eller praksis i sig rummer en mulighed for myndiggørelse af mennesker i sociale systemer og sammenhæng.” (Nielsen, 2004: 525)

Aktionsforskningsmetoden, vurderer vi hermed, er relevant at bruge i undersøgelsen af, om der er opnået empowerment hos en gruppe ældre med anden etnisk baggrund. Aktionsforskningsmetoden kan nå videre end blot til en forståelse for, hvor de ældre er i starten af forløbet, den åbner for mulighed for, at de ældre kan indgå i en proces, der medfører forandring.

Den gren af aktionsforskning, cooperative inquiry, også kaldet handlingsorienteret forskningssamarbejde, projektet er inspireret af adskiller sig især fra traditionel aktionsforskning ved, at deltagerne selv er med til at udforme forskningsspørgsmålene og ved, at de efterfølgende kan bruge forskningsresultaterne. Magt og indflydelse er således ikke kun placeret hos forskerne, men deles i et samarbejde med deltagerne. (Hummelvoll, 2006)

Cooperative inquiry har ifølge Jan K. Hummelvoll tilknytning til både hermeneutikken og kritisk teori. I hermeneutikken handler det gennem fortolkning om at nå til en forståelse af eksempelvis en praksis. Ifølge den hermeneutiske fortolkning forstås verden på baggrund af vores forforståelse, og der er et cirkulært forhold mellem helhedsforståelse og delforståelse, hvor delene kun forstås, hvis helheden inddrages og omvendt. Forståelsen af enkelte dele kan medføre forandringer i betydningen af den oprindelige helhed, som så igen påvirker delene. Det handler om at nå til en dybere forståelse for den praksis, der undersøges. (Kvale, 1997)

Kritisk teori sætter hermeneutikken i et samfundsmæssigt perspektiv. Ideen er at frigøre mennesket fra samfundsmæssig tvang og undertrykkelse. I kritisk teori omsættes dermed de handlinger og forandringer, deltagerne og forskerne har reflekteret sig frem til, til anvendelse i praksis. Disse forandringer retter sig både mod personlige og kulturelle normer. Cooperative

---

⁴ Professor i socialvidenskab ved Roskilde Universitetscenter og forsker inden aktionsforskning.

inquiry gælder i gruppesammenhæng, når der relateres til underprivilegerede grupper med et ”frigørende” formål. (Hummelvoll, 2006) Dette er i tråd med vores projekt, da de ældre med anden etnisk baggrund kommer fra minoritetsgrupper i Danmark og mange anses på baggrund af deres status som flygtninge eller familiesammenførte som en udsat gruppe.

Gennem projektet sættes en aktion i gang, hvor ældre med anden etnisk baggrund får mulighed for at dele synspunkter med hinanden, at fortælle om deres meninger, holdninger og erfaringer med, at blive ældre i et andet land. Gennem denne meningsudveksling, sættes der en refleksion i gang hos den enkelte, denne refleksion kan eventuelt medføre ny erkendelse med større interkulturel forståelse og øget empowerment.

Vores metode kaldes fremover i projektet for aktionsforskning. Aktionsforskningsarbejdet tager afsæt i, at man får en ide. På baggrund af denne ide startes en proces, der foregår i cirkelbevægelser i en fremadskridende spiral, der indeholder elementerne: planlægning, udførelse, dataindsamling og analyse (Jensen, 2002).

Inden aktionsforskningsforløbet beskrives, begrundes valg af interventionsgruppe og vi kommer med overvejelser i forhold til det etiske aspekt, aktionsforskerens rolle og tolkning.

3.2 Valg af interventionsgruppe⁵

Som nævnt i indledningen har vi kontakt til en gruppe ældre med anden etnisk baggrund, der er en del af ”Tid til Familie”.

Da fokus er på interkulturel forståelse blandt ældre med anden etnisk baggrund i Danmark, vælger vi også at inddrage en gruppe ældre danskere, da de kan fortælle, hvad de, som danskere født i Danmark, finder betydningsfuld for deres livskvalitet.

3.2.1 Tre grupper af ældre med anden etnisk baggrund

Som deltagere i vores projekt valgte vi de 60 personer, der er tilmeldt en weekendtur arrangeret af Styregruppen for ”Tid til Familie”. Det drejer sig om ca. 20 personer fra hver af de tre nationer Somalia, Iran og Vietnam, her iblandt tæller også mentorerne.

Aktionsforskning foregår i den praksis, der forskes i og deltagerne er med til at sætte dagsordenen, da vi vurderer, at grupper af 20 er for store at samle flere gange i forløbet, beder vi Styregruppen spørge to til fire ældre indenfor hver gruppe, som de mener, har ressourcer til og interesse i at indgå i et samarbejde som medforskere. Medforskerne skal være behjælpelige med at definere de emner, som de ældre er optagede af i forhold til at være ældre med anden

---

⁵Gruppen af deltagere i aktionsforskningsforløbet

etnisk baggrund i Danmark, og som de synes kunne være interessante at drøfte med de øvrige ældre på deres weekendtur.

Desuden skal medforskerne deltage i et fokusgruppeinterview i starten af processen og igen halvanden måned senere med henblik på at fortælle, om denne proces har givet dem øget interkulturel forståelse og øget empowerment.

Styregruppen og mentorerne får en central rolle, da de skal fungere som bindeled og tolke mellem os og de ældre.

3.2.2 En gruppe ældre danskere

Vi indkredser to muligheder for, hvor gruppen af danskere kan findes. Enten skal de deltage på dele af weekendturen og dermed bo i området, hvor turen afholdes, eller også skal de bo i Århus. Fordelen ved at vælge Århus vil være, at der er mulighed for at opretholde en kontakt, hvis de ældre har ønske om, at holde kontakten ved lige efter projektets afslutning.

Da valget falder på Århus, er det nærliggende at spørge nogle af de ældre, der færdes på lokalcentrene, om de vil deltage. Det er imidlertid vigtigt for os, at de danske ældre er positivt stemt overfor gruppen af ældre med anden etnisk baggrund, og at de er ressourcestærke forstået på den måde, at de skal have et aktivt liv. Derfor retter vi blikket mod diverse foreninger og organisationer.

Valget falder på en loge i Århus. Logen er en humanitær organisation, hvor der lægges vægt på det etiske aspekt at være gode mod andre. Blandt andet mødes medlemmerne og diskutere etiske problemstillinger og samler penge ind til humanitært arbejde. Ved henvendelse til lederen får vi tilmelding fra ni af logens medlemmer, da de synes projektet lyder spændende.

3.3 Etiske overvejelser

At sætte en proces i gang omkring livskvalitet hos en gruppe mennesker, der på grund af deres situation som flygtninge eller familiesammenførte kan tænkes at være sårbare, kræver en del etiske overvejelser. Kan vi overhovedet tillade os at sætte en sådan proces i gang, når vi ikke på forhånd ved, hvad den kan føre med sig? Når opmærksomheden er rettet mod dilemmaet, har vi mulighed for at reflektere over og forholde os kritiske både før og under processen.

Steiner Kvale (1997) fremhæver tre vigtige elementer, når der tales om etiske overvejelser i humanistiske undersøgelser. Disse er informeret samtykke, fortrolighed og konsekvenser.

3.3.1. Informeret samtykke

For at sikre informeret samtykke fra deltagerne udarbejder vi en samtykkeerklæring, hvoraf projektets formål og et design over forløbet fremgår, som det så ud på dette tidspunkt. I samtykkeerklæringen fremgår det præcist, hvilke aktiviteter vi gerne vil have medforskerne til at deltage i. (Bilag: 1a og 1b)

Da flere af de ældre med anden etnisk baggrund ikke læser og forstår ret meget dansk, beder vi mentorerne oversætte samtykkeerklæringen til hvert deres sprog. Derfor udformer vi samtykkeerklæringen i et let forståeligt sprog og med så få oplysninger, som vi finder det etisk forsvarligt. Dermed bliver opgaven med at oversætte så lille som mulig, også med det hensyn i tankerne, at mentorerne arbejder frivilligt og ulønnet.

Medlemmer af Styregruppen har præsenteret de ældre med anden etnisk baggrund for vores idé og samtykkeerklæringen samtidig. Her har de ældre haft mulighed for at melde sig som medforskere. Fordelen, ved at lade medlemmer af Styregruppen finde medforskerne, er, at vi ikke har haft mulighed for at foretage en udvælgelse efter egne kriterier. Dermed udelukker vi muligheden for at vælge personer med specielle meninger og holdninger og dermed være styrende i forhold til det endelige resultat.

Samtykkeerklæringen har også til formål at sikre, at medforskerne deltager frivilligt i projektet, og de bliver bevidste om, at de til enhver tid kan trække sig ud af projektet. Da vores projekt indgår som en del af en planlagt weekendtur, skal vi være opmærksomme på, at deltagerne ikke føler sig tvunget til at deltage, men at de ser det som et tilbud, når de har valgt at deltage på weekendturen.

Vi har valgt at lade medforskerne underskrive samtykkeerklæringen, da de indgår i et fokusgruppinterview før og efter weekendturen. De øvrige deltagere er med i processen på weekendturen og til et fællesmøde med alle fire nationaliteter og kommer således ikke til at fremstå som enkelt personer.

3.3.2 Fortrolighed

Medforskerne er informeret om, at de vil være anonymiseret i projektet. Dette gøres for at sikre deltagernes ret til privatliv og til ikke at blive genkendt i projektet (Kvale, 1997). Da hele gruppen af involverede er på 60 personer, en forholdsvis lille gruppe, har vi haft mange overvejelser omkring, hvorvidt deltagerne virkelig er anonyme, eller om de kan genkendes i kraft af gruppens størrelse. Et andet spørgsmål, der kan stilles, er, om det er rimeligt at anonymisere deltagerne, når der er tale om aktionsforskning, da det fratager dem retten til de op-

lysninger, de har givet i en proces, der er planlagt til at være demokratisk og deltagerstyret (Jensen, 2002). Spørgsmålet er, om deltagerne vil have større glæde af at stå frem og på sigt være med til at gøre en forskel, end at forskerne løber med hele æren. Alligevel har vi valgt at fastholde anonymiteten for de ældre, da vi gerne vil bruge projektet efterfølgende i vort arbejde og på baggrund af det store arbejde det vil være at få samtykkeerklæring fra alle deltagere og få sat de rigtige referencer på alle udtalelser.

Gennem projektet vælger vi at lade de ældre fremstå som en samlet gruppe ældre med anden etnisk baggrund. Igen for at bevare så høj grad af anonymitet som muligt.

For at minimere misforståelser og fejltolkninger vil medlemmer af Styregruppen læse vore notater, før de bruges i projektet. Dette finder vi især vigtigt, da der tolkes under samtalerne og dermed er større risiko for misforståelser. Ligesom vi ved det sidste interview vil være opmærksomme på at få uddybende forklaring til punkter, hvor vi finder, der kan være uklarheder, som vi kan tolke i forskellig retning ud fra hver vores forforståelse.

3.3.3 Konsekvenser

Af samtykkeerklæringen fremgår, hvilke fordele deltagerne kan forvente at få ud af at deltage i projektet. Vi har hele vejen igennem haft et ønske om, at projektet vil gavne den enkelte deltager og gerne hele gruppen og måske på sigt brede sig til andre ældre. Hensigten er at processen med at drøfte livskvalitet med andre mennesker med forskellige kulturelle baggrunde vil være berigende for deltagerne. Der vil her være mulighed for at drøfte både ligheder og forskelligheder. Vi har også overvejet, at der kan opstå situationer, hvor de forskellige kulturelle baggrunde kan give grundlag for misforståelser og uenighed, især har problemet med at forstå hinanden og behovet for tolkning været et problem, der skulle løses.

Der ligger et moralsk ansvar hos os som forskere for, at vurdere hvilke fordele og ulemper denne indgriben i andre menneskers liv får for deres fremtid. Der bør ideelt set være en balance mellem deltagernes indsats og hvad de personligt og eventuelt andre vinder ved deres deltagelse (Kvale, 1997). For at få klarhed over, hvordan medforskerne befinder sig efter processen, vil vi i det sidste interview spørge dem om, hvad de har fået ud af at være med i processen. Det giver os mulighed for at følge op på eventuelle spørgsmål eller tanker, som projektet har medført hos deltagerne.

3.4 Aktionsforskerens rolle

Aktionsforskernes personlighed er af afgørende betydning for den videnskabelige viden, og for at der træffes forsvarlige etiske beslutninger. Forskernes ærlighed, retfærdighed, viden og erfaring er afgørende faktorer i forskningen (Kvale, 1997).

Vi arbejder alle tre indenfor de sundhedsfaglige professionsuddannelser og har dermed stor viden om og erfaring med at arbejde med etiske problemstillinger. En viden og erfaring vi med fordel kan inddrage i forskningen og som kan være en hjælp til at træffe moralsk forsvarlige valg. Især har vores erfaring i at møde mennesker på deres præmisser og med en åben og nysgerrig tilgang været en styrke i samarbejdet med de ældre.

Vores tilknytning til den gruppe vi laver forskning med, har en betydning for, hvordan vi lukkes ind i gruppen. To af os har ikke tidligere kendskab til gruppen af ældre med anden etnisk baggrund. Én har haft et samarbejde med grupperne i ”Tid til familie”, som administrativ og økonomisk ansvarlig. Rollen som administrativ ansvarlig gik i starten mest på det rent formelle, men har under forløbet udviklet sig til at være mere støttende og coachende både i forhold til det interne samarbejde i Styregruppen og i forhold til samarbejdet med offentlige instanser.

Vi skal være opmærksomme på, hvilken betydning det kan få for forløbet, da hun dermed kan tildeles en overordnet, mere magtfuld rolle, hvilket kan påvirke deltagerne. Det har blandt andet givet sig udtryk ved spørgsmål som, ”*hvor er den tredje studerende?*” og en forventning om at vi kunne honorere en tolk eller skaffe lokaler til deres møder. Det har været svært for de ældre at skelne mellem, hvornår det var i kraft af rollen som studerende, og hvornår det var som en del af ”Tid til familie” at vedkommende deltog.

Det er vigtigt, at aktionsforskerne bliver bevidst om egen forforståelse og lader den komme til udtryk, så den ikke ligger som en tavs viden, der hindrer forskerne i at få spurgte uddybende ind til problemstillingerne og efterlade ’blinde pletter’ (Jensen, 2002). Vore forskellige relationer til gruppen af ældre bliver dermed en fordel, idet vi kan bruge hinanden til bevidstgørelse af vores forforståelse. Vi kan således drage nytte af den ens kendskab til gruppen af ældre, og de to andre kan stille de kritiske spørgsmål, set fra den udenforståendes perspektiv.

3.5 Tolkning

De personer, der har tolket for os, er nogle af de mentorer, der er tilknyttet ”Tid til familie”. De kommer fra samme nation som de ældre, de oversætter for. De har således samme kulturbaggrund, men de er yngre end interventionsgruppen. De er ikke nødvendigvis uddannede

tolke, de har lært dansk i kraft af, at de bor i Danmark og bruger det danske sprog i deres hverdag. De har derfor kendskab til både den kultur, de selv og deres ældre kommer fra, ligesom de har kendskab til den danske kultur.

Dette er en kvalitet, idet en dygtig tolk foruden sproglige kompetencer også besidder kulturelle kompetencer og inddrager bevidst sine to-kulturelle kompetencer for at formidle et budskab, så præcist som muligt. (Galal og Galal, 1999)

Det kendskab, mentorerne og de ældre med anden etnisk baggrund har til hinanden, anser vi hermed som en fordel, når der tolkes. En ulempe kan være, hvis noget er indforstået mellem de ældre og mentorerne og ikke tillægges nogen betydning og dermed ikke oversættes.

Tillid er et andet vigtigt element i relationene mellem tolk og dem med et andet sprog. Hvis vi vil sikre, at de ældre fortæller deres historie ærligt til os, er det nødvendigt, at de har tillid både til os og tolkene. Tilliden i denne situation er allerede opbygget mellem de ældre og mentorerne, hvilket vi mener, er en fordel for os, og vi er fra starten blevet godt modtaget af de forskellige grupper af ældre. At tilliden til os er vokset gennem forløbet, udleder vi af den mere og mere hjertelige måde, hvorpå de ældre for eksempel hilser på os. Hilsemåder der giver sig udtryk på forskellig vis.

Tolken har to opgaver i en tolkningsproces, den største opgave er at formidle forståelse mellem personer, der på grund af deres forskellige sprog, ikke forstår hinanden. En anden vigtig opgave er at være mediator af samtalen, det vil sige, hvordan tolken får formidlet budskabet. Begge dele kræver etiske og personlige kompetencer som for eksempel ansvarsbevidsthed, situationsfornemmelse og tolerance. Som mediator kan tolken være med til at sikre, at budskabet i samtalen forstås rigtigt ved blandt andet at udelade gentagelser og floskler, og ved at stille opklarende spørgsmål til afsender og kommentere indholdet, hvis budskabet ikke er forstået, før det oversættes. Tolkens opgave er også at præcisere og eventuelt uddybe budskabet overfor modtager, der umiddelbart ikke forstås. (Galal og Galal 1999)

Vi oplever, at mentorerne tog deres rolle som tolk meget seriøs. Da det altid var en gruppe af ældre, der skulle tolkes for, brugte mentorerne forskellige tilgange til at oversætte, nogle gange udtalte de ældre sig på skift, andre gange blev de så ivrige i at fortælle, at mentor lod dem tale og derefter oversatte essensen. En bevidst handling, som én af mentorerne selv fremhævede: *”jeg lader dem snakke, så tager jeg guld-kornene frem.”* (afsluttende interview) Vi må stole på, at det mentor mener, er guld-kornene, også er det vi ville have trukket frem, som det vigtige af det sagte. Var vi i tvivl, havde vi mulighed for at stille uddybende spørgsmål.

Flere gange oplevede vi at de spørgsmål, vi stillede, ikke blev forstået første gang, hvorfor mentor spurgte uddybende ind, inden vedkommende oversatte til det andet sprog. Dette ser vi, som en støtte til os i, at de tog os seriøse og gerne ville sikre, at de fik spurgt rigtigt.

Det har været en stor opgave for mentorerne at tolke, og vi blev fra starten gjort opmærksomme på, at de højst kunne tolke en til to timer ad gangen, da det kræver dyb koncentration. Ligeledes skulle de tolke fra eget sprog til dansk og omvendt, hvilket er yderligere en belastning. Til fællesmødet var der yderligere den dimension, at der blev tolket fra et fremmed sprog til dansk og det blev igen oversat til et tredje sprog, der er således flere muligheder for misforståelser undervejs og brug for mere tid for mentorerne til at forklare, hvad der blev sagt.

Denne viden og overvejelserne omkring tolkning har givet os en større bevidsthed omkring tolkens rolle og især hvilke fordele, der kan ligge i, at tolken har kendskab til begge de kulturer, der tolkes mellem.

3.6 Planlægningsfasen

Nu vender vi tilbage til selve aktionsforskningsforløbet.

Ideen til projektet udsprang af muligheden for at gøre et undervisningsforløb til en proces, hvor deltagerne bliver inddraget fra starten og selv er med til at definere fokus for læring. Da forløbet skal i masterspecialet kom tidsplanen til at se således ud:

- Planlægningsfasen starter i maj og fortsætter sideløbende med udførelsen
- Udførelsen går i gang i juni og afsluttes først i september
- Den afsluttende dataindsamling foretager vi midt i oktober
- Analyse af de sidste data og uddrage ny viden foregår i oktober og november

Planlægningen af aktionsforskningsforløbet tager udgangspunkt i et konkret undervisningsforløb udformet efter en etnografisk metode, som den er beskrevet af Parsons og Junge (2001). Den etnografiske metode har bidraget med konkrete forslag til tilrettelæggelsen af vores aktionsforskning, når der arbejdes indenfor den kulturelle tilgang. Parsons og Junge tog udgangspunkt i et sprogkursus, hvor de kombinerede dansk sprogundervisning med at give eleverne mulighed for at undersøge, hvordan man har det som ældre i Danmark. Underviserne havde defineret det overordnede emne ud fra en diskussion på klassen, derefter havde eleverne selv udvalgt underemner. I undersøgelsesfasen var eleverne i nationale grupper, talte deres modersmål og diskuterede, hvordan det er at være ældre i deres hjemland og finde ud af, hvad de vidste om det at være ældre i Danmark, som udgangspunkt fik de en række spørgsmål. I fase

to udvalgte deltagerne, hvilke emner de ville gå i dybden med og undersøge nærmere. De forberedte sig og tog på studiebesøg, hvor de forinden havde forberedt spørgsmål på dansk. I sidste fase analyserede deltagerne resultaterne fra deres studiebesøg og præsenterede dem efterfølgende på dansk for de andre grupper.

Ideen vi særligt blev optagede af var, om ældre med anden etnisk baggrund i Danmark ved at blive mere bevidst om egen kultur og høre om andres kan opnå øget empowerment.

På baggrund af ovenstående planlagde vi et undervisningsforløb for de ældre med anden etnisk baggrund, som et aktionsforskningsforløb. Forløbet med de ældre af anden etnisk baggrund var oprindeligt planlagt til at finde sted på en weekendtur. Der opstod imidlertid problemer med at få lokaler til 60 personer på det aftalte sted, og selv om mentorerne mente, at vi kunne mødes på græsplænen under åben himmel, valgte vi at ændre forløbet til det nuværende design. Dermed kom aktionsforskningsforløbet til at strække sig over 15 uger i stedet for få dage. Forløbet er illustreret i følgende skema:

Oversigt over projektets forløb			
	Projektforløbet	Aktionsforskningsforløbet	Involverede
Undersøgelsesfasen	Research		Forskerne
Uge 1 i forløbet		1. møde med Styregruppen	Mentorer og forskerne
	Research		Forskerne
Uge 5		2. møde med Styregruppen	Mentorer og forskerne
Udførelse		1. møde med medforskere	Medforskere, tolke og forskerne
Uge 10	1. fokusgruppeinterview (forgår i forlængelse af 1. møde)		
Uge 10		Weekendtur	Alle de ældre med anden etnisk baggrund, medforskere og mentorer/tolke
Uge 14		1. møde med danskerne	Danskerne og forskerne
Uge 15		Fællesmødet	Alle de ældre med anden etnisk baggrund incl. medforskere, en gruppe ældre danskere, tolke og forskerne
Afsluttende dataindsamling og bearbejdning	2. fokusgruppeinterview		Medforskere, tolke og forskerne
Uge 23			

3.7 Udførelsen

3.7.1 Første møde med medforskerne

I vores første design var udgangspunktet at mødes med medforskerne og tolkene fra alle tre nationalgrupper til et samlet møde, så de kunne formulere de temaer, som dialogerne på weekendturen skulle foregå ud fra og som skulle være rammen om den fælles fremlæggelse på et senere fællesmøde. Medforskerne var den gruppe af ældre, der skulle udforme de temaer, de ældre skulle diskutere på weekendturen og som sammen med mentorerne skulle sikre et

godt forløb. Det lykkedes imidlertid ikke på grund af nogle misforståelser. Resultatet blev, at medforskerne i en gruppe havde mødtes uden os og havde fundet deres temaer. De to andre grupper mødtes med os på to forskellige tidspunkter og kom via dialog frem til, hvilke temaer de fandt interessante. Efterfølgende var vi af den opfattelse, at det var vores held, at alle tre grupper ikke var kommet samtidig, da vi ikke havde forestillet os, at det tog så lang tid at tolke under en samtale.

Medforskerne fra de tre grupper fandt hver især frem til temaer, de gerne ville arbejde med, og vi valgte at hver nationalgruppe havde forskellige temaer. Temaerne lå dog tæt op ad hinanden. Det betød, at de ældre arbejdede med nogle for dem relevante temaer, som de selv havde beskrevet, frem for at de havde været samlet alle tre grupper og måske skulle gå på kompromis omkring formuleringen af temaerne for at opnå enighed.

3.7.2 Weekendturen

Næste del af aktionsforskningsforløbet foregik på weekendturen arrangeret af Styregruppen for ”Tid til Familie”. Her deltog 60 ældre med anden etnisk baggrund. Formålet var at sætte en proces i gang, hvor de ældre med anden etnisk baggrund fik mulighed for at drøfte deres egen livskvalitet med landsmænd ud fra temaerne valgt af medforskerne. De ældre mødtes i grupper indenfor hver deres nationalitet og medforskerne satte dialog i gang omkring de udvalgte temaer i samarbejde med mentorerne. Her delte de ældre meninger og erfaringer med hinanden og udarbejdede et oplæg til fremlæggelse på det senere fællesmøde.

Vi havde fra starten et ønske om være til stede under denne del af weekendturen. Da vi ikke havde en aktiv rolle på turen, og da medforskerne på en forespørgsel sagde, at vi gerne måtte komme, men var kede af at have rollen som vært, nu de endelig havde fået mulighed for at være af sted sammen, besluttede vi os for ikke at møde op. Det var umiddelbart svært at acceptere, at vi ikke var nødvendige for, at processen kunne forløbe, men med aktionsforskningen in mente om deltagernes ejerskab til problemstillingerne, fandt vi beslutningen i orden.

3.7.3 Fællesmødet

Forud for fællesmødet havde vi haft et møde med den danske gruppe, hvor vi orienterede om formålet med fællesmødet, og hvor de forberedte deres oplæg til mødet. Forberedelsen foregik ud fra nogle spørgsmål, vi havde udarbejdet på baggrund af de interviews af medforskerne med anden etnisk baggrund, vi havde foretaget og i de temaer, de havde valgt.

Formålet med fællesmødet var at de ældre med anden etnisk baggrund hver især skulle fremlægge deres forståelse af at være ældre i Danmark, og hvad der for dem er forbundet med

livskvalitet. Desuden fremlagde den danske gruppe deres oplæg. Efterfølgende var der tid til at stille spørgsmål til hinanden på tværs af nationaliteter.

Inden fællesmødet havde vi sendt en invitation til mentorerne for hver nationalitet og bedt dem formidle indbydelsen videre til de ældre. (Bilag 4)

Vi indbød til dansk kaffebord i et lokalcenter i området, som de ældre kendte, for at gøre det nemmere og mere trygt for de ældre at møde op. Vi havde dækket op ved et bord til hver nationalitet, så tolkene havde mulighed for at oversætte samtidig til hver deres gruppe.

Mødet forløb i en afslappet stemning, hvor alle lyttede interesseret til hinanden. På nær en enkelt situation, hvor der blev stillet spørgsmålstejn ved, hvorfor en af gruppernes medlemmer var i Danmark, når de beskrev deres land så positivt. Det medførte en del uro i lokalet, da nogle af de andre ældre ikke forstod, hvorfor denne gruppe så havde forladt deres hjemland. De fremstillede deres land positivt og nåede ikke at fortælle, at de var flygtet på grund af tortur og forfølgelse både af dem selv og deres familie.

På mødet blev der skabt nogle kontakter mellem grupperne af ældre med anden etnisk baggrund og de danske ældre, og nogle har planer om at mødes igen.

4.0 Fokusgruppeinterview

I dette afsnit vil vi kort beskrive vores undersøgelsesmateriale, som er data indsamlet ved to interviews med hver nationalgruppe og et fællesmøde mellem de ældre med anden etnisk baggrund og en dansk gruppe ældre. Derefter kommer en beskrivelse af fokusgruppeinterview som metode og dennes relevans for vores projekt. Dernæst kommer en beskrivelse af vores metodiske overvejelser i forhold til at anvende fokusgruppeinterview, og den konkrete fremgangsmåde i forbindelse med udvælgelse af interviewdeltagere, interviewguide og selve interviewet.

4.1 Fokusgruppeinterview som metode

Som metode til indsamling af data har vi valgt fokusgruppeinterview, da det er en hurtig og effektiv måde, at opnå ny viden og forståelse gennem de personlige erfaringer, som de interviewede kan aktivere, formulere og bidrage med i dialog med interviewerens. *"Interviewet er en scene, hvor der konstrueres viden gennem interviewerens og den interviewedes interaktion."* (Kvale, 1997: 132)

Fordelen ved at vælge fokusgruppeinterview som metode til vores projekt er at der til forskel fra individuelle interviews, er synergi potentiale, hvilket bliver meget tydeligt i de gennemførte interviews. Den ene ældre bliver grebet af hvad den foregående har sagt og fortsætter samtalen i det spor. Deltagerne udfordrer hinandens svar, korrigerer og inspirerer hinanden til fortsat samtale. Det giver mulighed for indenfor rimelig kort tid at nå en bred variation af ideer, synspunkter og erfaringer.

Gruppeinterview er velegnet til at udforske, hvorledes oplysninger forarbejdes i en social kontekst. (Bojlén, 1995: 169) De data vi ønsker er de ældres opfattelse af deres liv som ældre i Danmark og hvilke ønsker de har og hvilke muligheder de ser. Det vil sige, der kan genereres andre muligheder end det den ældre har erfaret. Fokusgruppeinterview handler ikke om at deltagerne opnår konsensus, det handler om at deltagerne inspirerer hinanden til at se nye aspekter i deres erfaring. Herved adskiller gruppeinterview sig fra individuelle interview. Dialogen giver mulighed for indsigt i de ideer, motiver, synspunkter, reaktioner og holdninger, som de ældre finder væsentlige og meningsfulde at sige i den sammenhæng, hvor de samtaler i mere formelle rammer. (Kvale, 1997, Bojlén, 1995)

Fokusgruppeinterview blev første gang beskrevet tilbage i 1926 af Bogadus. Interessen for metoden steg i trediveerne hvor metoden blev anvendt i sociologien til at beskrive de bagvedliggende personlige erfaringer og værdier, altså det man ikke kunne få frem via tal i en kvantitativ metode. Under 2. verdenskrig blev metoden anvendt til at evaluere hvervekampagnernes effekt. Metoden anvendes i dag til at belyse modtagernes vurdering af offentlige kampagner. (Bojlén 1995)

4.2 Samtykkeerklæring

Inden interviewet havde vi udarbejdet en samtykkeerklæring, som vi præsenterede for styregruppens medlemmer. De var meget opmærksomme på, hvad den skal bruges til, og hvorfor den er nødvendig for vores projekt. Vi redegjorde for den forskningsmæssige begrundelse og styregruppen indvilgede i at viderebringe dette budskab. Samtykke erklæringen blev oversat til modersmålet i to af grupperne og underskrevet, mens den tredje gruppe valgte at underskrive en dansk udgave, efter at tolken havde oversat den mundtligt.

Samtykkeerklæringen var udarbejdet både som oplæg til aktionsforsknings medforskere og interviewdeltagerne og er præsenteret under metodeafsnittet

4.3 Fokusgruppeinterview design og forløb

Der var planlagt et interview i begyndelsen og et cirka en måned efter aktionsforskningsforløbets afslutning. Ved planlægning af fokusgruppeinterview er det vigtigt at være opmærksom på gruppens størrelse. Ved fire til seks medlemmer er der både mulighed for at få flere aspekter i spil gruppemedlemmerne imellem, og gruppen har en størrelse, så alle har mulighed for at udtrykke sig. Fire deltagere er en sårbar gruppe, hvor seks vil være en bedre gruppestørrelse. Gruppen bør sammensættes af personer der på nogle områder er homogene (Bojlén, 1995: 170). Gruppestørrelsen ved de forskellige interviews er to til seks ældre deltagere og vi oplever en god stemning, desuden er der en tolk, og vi er tre forskere. I en gruppe af interviewede kan der opstå en selvcensurering, hvilket vi mener at have undgået, både ved at det er styregruppemedlemmer, der kontakter deltagerne, og fordi deltagerne melder sig frivilligt. Interviewene foregår på en institution, som deltagerne kender og føler sig trygge ved. Dette er valgt for at give deltagerne en så positiv oplevelse som muligt. Udspillet til antal deltagere til fokusgruppeinterview er det samme som til aktionsforskningsforløbet, og deltagerne er udvalgt på samme måde, så der er sammenfald mellem personerne. Det opfatter vi som værende forskningsmæssigt forsvarligt, da de ældre er bekendt med deres to forskellige roller, og de har meldt sig frivilligt til at deltage.

I designet har vi planlagt at afvikle interview med de tre nationale grupper hver for sig. Begrundelsen for at lave interview i nationale grupper og dermed mindre end seks deltagere er af hensyn til tolkning. I denne udformning er det tilstrækkeligt med en tolk til hver nation. Det er planlagt med at en af os deltager i hvert interview med en nationalgruppe, der foregår tidsmæssigt sideløbende. Som forløbet udviklede sig, og de nationale grupper ankom på forskellige tidspunkter, valgte vi alle tre være til stede ved alle interviewene. Bagefter vurderer vi, at det var en god beslutning, da det giver os som forskere samme adgang til data, både de mundtlige og de udtalte stemning og mimik. Det medfører at vi planlægger det afsluttende interview med de ældre i hver nationalgruppe og os alle tre forskere til stede. Tiden, der er afsat til hvert interview, er halv anden time, både for at tage hensyn til de ældre, der let bliver trætte og til tolkene, for hvem det er lang tid at tolke.

Vi har udarbejdet en spørgeguide (bilag 3) vel vidende, at de temaer vi ønsker status i forhold til, vil blive udformet på det møde, vi har med de ældre umiddelbart inden, vi laver interview. Der bliver udfærdiget referat skrevet på pc'er under interviewet, og vi laver lydoptagelser med deltagernes samtykke.

Inden det afsluttende interview har vi udarbejdet en spørgeguide (bilag 4). Til det afsluttende interview anmoder vi om, at de samme tolke, som har deltaget ved første interview, kan deltage, sammen med de samme ældre. Hvis der er udskiftning blandt de ældre anmoder vi om, at de har været til stede ved fællesmødet. Kun i en gruppe er der en anden tolk og der deltager en person mere end tidligere. I denne gruppe er der under interviewet en mere åben og løssluppen stemning end ved første møde, hvilket vi oplever ved at de udviser interesse for os, og spørger til hvem vi er både i relation som forskere og privat. De ældre er mere lattermilde end tidligere. Vi overvejer om årsagen er at finde i, at det er en anden tolk, der kender os bedre, eller om de ældre er mere fortrolige med os, efter at have mødt os flere gange, eller er det os som forskere, der er mere afslappede?

4.4 Moderators rolle

Intervieweren kaldes en moderator, og kan være mere eller mindre aktiv. Det er moderators ansvar at holde fokus i samtalen. Det hedder fokus netop for at sikre, at det er et bestemt tema, der debatteres.

Moderators rolle i gruppen er at skabe tryghed, så deltagerne udfolder hele deres data og genererer nye ideer. Det er vigtigt at moderator får belyst alle aspekter i en sag, og at sagens kompleksitet bliver tydelig. Gruppeinterview kan medføre deltagerne selvcensurerer, hvilket er moderators opgave at undgå. Dette kræver en gruppedynamisk tilgang til interviewet.

Der kan deltage en assisterende moderator, som kan beskrive stemninger og notere den non-verbale kommunikation.

Ved de første interview vælger vi, at det er de to af os, der kun har et spinkelt kendskab til tolken og ingen kendskab til de ældre, der er moderator. Den af os der kender tolken og de ældre i forvejen skriver referat og får dermed en mindre aktiv rolle i interviewet.

Ved det andet interview har vi alle tre et større kendskab til deltagerne, og vi vælger at have opgaven som moderator og referent på skift.

Det kan være en fejlkilde at en af forskerne har en relation til styregruppen og delvist til de ældre, hvilket vi er opmærksomme på og taget højde for i ovenstående. I denne relation mener vi, det har været med til at skabe tryghed hos de ældre.

4.5 Generaliserbarhed, validering, reliabilitet

Generalisering hvilket vil sige, at man på baggrund af en situation har forventninger om, at det vil gentage sig i en lignende situation. Altså om vi ud fra dette interview kan generalisere, at andre ældre med anden etnisk baggrund mener noget tilsvarende.

Kvale taler om tre former for generalisering: naturalistisk generalisering, statistisk generalisering, analytisk generalisering og forsker-og læsergeneralisering. Den naturalistiske generalisering baseres på personlig erfaring, og tager sit udspring i interviewerens tavse viden, og fører til forventninger om, hvordan resultatet vil være. Den tavse viden vi bærer med ind i interviewet er nysgerrighed, da vi ikke på forhånd har et nært kendskab til at leve som ældre med anden etnisk baggrund i Danmark. I vores arbejdsliv har vi hver især mødt unge med anden etnisk baggrund, enten som elever, studerende eller ansatte. Den statistiske generalisering baseres på, om de udvalgte interviewpersoner er repræsentative for den population, hvorfra de er udvalgt. I forhold til flygtninge og familiesammenførte ældre med anden etnisk baggrund i Danmark, mener vi, at tre forskellige grupper, fra forskellige kontinenter, dækker et repræsentativt område. Den analytiske generalisering afspejler en afvejning af, i hvilken grad resultaterne af en undersøgelse vil være vejledende for, hvad der ville ske i en tilsvarende situation. Forsker-og læsergeneralisering drejer sig om, hvem der skal foretage generaliseringen, om forskeren foretager generaliseringen, eller om læseren forventes at gøre det. I denne opgave er det os der generaliserer.

Validering, er at sikre at metoden der anvendes undersøger, om hensigten med undersøgelsen opnås ”i hvilket omfang vore observationer faktisk afspejler de fænomener eller variabler vi interesserer os for” (Pervin, 1984 i Kvale, 1997: 233).

Kvale taler om validering på syv stadier, hvoraf vi vil redegøre for de for os relevante.

Designvaliditeten, er at forholde sig til om metoden, der anvendes, er hensigtsmæssig i forhold til undersøgelsens hensigt og formål, og at den viden, der produceres, er gavnlige for mennesket, og minimerer skadelige konsekvenser for deltagerne. Vores design er tilrettelagt, så det er etisk forsvarligt i forhold til de ældre med anden etnisk baggrund og formålet med undersøgelsen. Interviewet fremmer muligheden ny viden og forståelse gennem de personlige erfaringer, som de interviewede kan aktivere, formulere og bidrage med i dialog med interviewer, hvilket er en del af aktionsforskningsforløbet intention.

Interviewvaliditet, er at forholde sig til om troværdigheden af interviewpersonernes udsagn.

De ældre med anden etnisk baggrund var meget aktive i forhold til at spørge ind til uklarheder

og kommentere hinandens udsagn, hvorfor moderator fik en meget lille rolle i at spørge ind til dybereliggende meninger. Interviewet bar præg af en god atmosfære og en livlig dialog, hvor alle havde rig lejlighed for at komme til orde. Vi tolker, på den baggrund at de ældre har svaret oprigtigt.

Reliabilitet omhandler, hvorvidt metoden er pålidelig og om resultaterne er konsistente. I forhold til vores opgave vil vi ikke formode at interviewet kan retestes med det samme resultat. Men ud fra svarerne vil vi tro, at det indholdsmæssige kan reproducere, da interviewindholdet er meget identisk med tidligere udsagn i andre sammenhænge. Dermed vurderer vi, at der er en god reliabilitet i interviewet.

5.0 Baggrund for problemfelt

For at kunne arbejde videre med undersøgelsen har vi brug for en tilgrundliggende baggrundsviden, som kan danne basis for at indkredse problemfeltet. Vi vil i det følgende beskrive den udvikling, der gør problematikken aktuel, samt de specielle problemstillinger, der præger området.

5.0.1 Ældre af anden etnisk baggrund, status og udvikling

I de kommende år vil antallet af ældre i Danmark stige. Alt i alt forventes en stigning på godt 40 %, og velfærdsstaten står således over for en stor udfordring, da der vil blive flere ældre, som har behov for hjælp fra det offentlige i form af offentligt betalt service og overførselsindkomster.

Inden for de seneste år er Danmark desuden blevet mere multikulturelt sammensat. Der er kommet mange nye borgere til landet, de såkaldte nydanskere. De borgere, der er tilflyttere til Danmark kommer med forskellig baggrund og af forskellige årsager. En borgergruppe, der ikke har været specielt meget fokus på, er gruppen af ældre med anden etnisk baggrund.

Antallet af ældre borgere med anden etnisk herkomst vil stige endog meget kraftigt frem til 2021. Der forventes en udvikling i antal fra godt 9000 i 2007 til knap 26000 i 2021, hvilket svarer til en stigning på godt 180%. (Styrelsen for Social Service, 2007, 2)

For en stor gruppe af den kommende ældrepopulation er der nogle generelle samfundsforhold, som gør sig gældende. De ældres uddannelsesniveau og deres indkomst vil generelt stige og sundheden vil blive bedre end i dag med den følge, at flere vil kunne klare sig i eget hjem.

Disse samfundsforhold gør sig imidlertid ikke gældende for alle, og spredningen i gruppen af ældre vil blive større. (Anvendt Kommunal Forskning, 2002)

Vilkårene for de ældre af anden etnisk baggrund er på mange måder forskellige fra de vilkår som ældre danskere har:

”Ældre flygtninge og indvandrere er generelt dårligere økonomisk stillet. Dertil kommer, at mange har et relativt ringe helbred – og endelig at flertallet har mangelfulde sproglige forudsætninger for at kunne begå sig i samfundet. Disse faktorer gør tilsammen, at ældre flygtninge og indvandrere – som ikke i udgangspunktet udgør eller definerer en gruppe – marginaliseres som gruppe i samfundet”.

(Mortensen og Mortensen, 2004)

De ufordelagtige vilkår kan skyldes fysiske, psykiske eller socioøkonomiske faktorer. Hvis et eller flere af disse områder falder sammen, kan det have stor indvirkning på en persons muligheder og dermed få negativ effekt på vedkommendes handlingskapacitet i forhold til at have magt over eget liv. Det er derfor afgørende, at der gøres en aktiv indsats for at sikre denne sundhed og livskvalitet for de ældre med anden etnisk baggrund. Dette medfører specielle udfordringer både for den ældre selv som for sundhedssystemet og for kommunernes serviceydelser til denne borgergruppe.

For at kunne forstå disse muligheder, behov og problemer for de ældre med anden etnisk baggrund er det vigtigt at kende noget til gruppens baggrund, ligesom det er væsentligt at kende de vilkår, som gruppen lever under i dag.

5.0.2 Flygtninge og indvandrere i Danmark historisk set

Indvandring har hovedsagelig afsat i perspektiver omkring arbejdskraft. For Danmarks vedkommende var der i slutningen af 1960'erne arbejdskraftmangel og på det tidspunkt var det relativt let for udlændinge at få arbejds- og opholdstilladelse. Det drejede sig først og fremmest om tyrkere og jugoslavere og i mindre omfang marokkanere og pakistanere. Antallet af udlændinge som ønskede at komme til Danmark for at arbejde voksede imidlertid hastigt, hvorfor der ved starten af 1970'erne blev indført forskellige restriktioner i forhold til at få arbejds- og opholdstilladelser.

Sideløbende med de indvandrere som kom til Danmark for at få arbejde, er der også gennem årene kommet en del flygtninge til landet. Nogle af de første ankom allerede sidst i 1950'erne med baggrund i opstanden i Ungarn. Siden er der kommet flygtninge i varierende antal fra forskellige steder i verden ofte afhængig af den politiske situation i hjemlandet.

I Danmark er det udlændingeloven, som er styrende for, hvem og hvilke flygtninge der kan få asyl (beskyttelse mod forfølgelse). Denne er gennem årene blevet ændret flere gange, og loven må siges at være blevet skærpet med årene. (Lindblad og Mølgaard, 1995)

De ældre med anden etnisk baggrund, som er med i projektet, er alle i Danmark enten med en baggrund som flygtninge eller forårsaget af familiesammenføring. For vietnamesernes og irakernes vedkommende har emigrationen baggrund i væsentlige ændringer i landets styre og uro i deres hjemlande sidst i 1970'erne, mens det for somaliernes vedkommende har baggrund i interne opgør som kulminerede sidst i 1980'erne suppleret med hungersnød først i 1990'erne. (Dansk Flygtningehjælp)

5.0.3 Sociale og økonomisk vilkår for de ældre af anden etnisk baggrund

De ældre borgere af anden etnisk baggrund har som hovedregel ikke gode økonomiske forhold. Dette skyldes først og fremmest, at de ikke har haft mulighed for at oparbejde formue eller tjene til ekstra pension. Dernæst kan de ældre af anden etnisk baggrund være i den situation, at de heller ikke modtager folkepension på samme vilkår som ældre danske borgere. Flygtninge og indvandrere har i princippet automatisk ret til at modtage folkepension på samme vilkår som danske statsborgere, men der er flere undtagelser. Nyankomne flygtninge over 60 år kan først modtage folkepension efter syv års ophold i Danmark. I de første år modtages i stedet starthjælp. Indvandrere skal som hovedregel have boet mindst ti år i Danmark for at modtage folkepension. Først når de har boet i Danmark i 40 år, har de ret til fuld folkepension. Indtil da får indvandrere i stedet brøkpension. Det betyder, at folkepensionens størrelse er afhængig af, hvor længe opholdet i Danmark har varet. En indvandrer, der har boet 15 år i Danmark, får altså en lavere folkepension end en indvandrer, der har boet 25 år i Danmark. (Lindblad og Mølgaard, 1995)

Når det drejer sig om sundhedstilstanden, synes borgere af anden etnisk baggrund også generelt dårligere stillet. Dette skyldes bl.a. anderledes madvaner, lav indkomst, mulig fejlagtig brug af medicin, manglende viden om sundhedssystemet, samt psykiske og fysiske mén. (Styrelsen for Social Service, 2007, 2)

Endnu en faktor, der har indflydelse på levevilkårene for de ældre borgere af anden etnisk baggrund, er oplevelsen af ensomhed og social isolation. Følelsen af ensomhed og isolation er sjældent knyttet til konkrete oplevelser af at være fysisk alene, men snarere til en oplevelse af at være fremmed, af ikke at kunne genkende sig selv eller føle sig genkendt og anerkendt i de forskellige sociale relationer, de indgår i hverdagen. Alt sammen udtryk for, at de har svært ved at fastholde en meningsfuld identitet som ældre her i Danmark. (Egeblad, 2005)

”Når man bliver ældre i et andet land, end det, man er født og opvokset i, former ens hverdagsliv sig ofte en hel del anderledes end de forestillinger, man havde om det at blive ældre. Ens liv adskiller sig ikke kun fra de yngre generationers eller

fra andre ældres liv i det "nye" land, men også fra det liv, man ville have levet i oprindelseslandet. Etniske ældre befinder sig derfor i en situation, hvor de ikke har nogen kollektive ældrebilleder at trække på. Det er således overladt til den enkelte at finde nye meningsfulde måder at leve livet som ældre på. (Styrelsen for Social Service. 2007, 1)

De ældre kan således føle sig splittede mellem den sociale og kulturelle forankring, de har i hjemlandet og den faktiske hverdag, de har i Danmark. Flere kommer ofte med baggrund i en kultur, hvor det har været familien og ikke det offentlige, der har ansvaret for omsorgen for de ældre. Ændrede familiemønstre, herunder samfundets øgede krav til, at de voksne børn er aktive på arbejdsmarkedet, bidrager til en udvikling, der betyder, at de ikke på samme måde som førhen kan forvente at få pleje og omsorg fra deres børn. Forventningerne fra de ældre med anden etnisk baggrund kan derfor ofte ikke indfris i det danske samfund, hvorfor de ældre er usikre på, hvordan fremtiden og deres alderdom skal forløbe.

Et område, hvor usikkerheden overfor fremtiden kommer klart til udtryk, er i forhold til, hvad der skal ske, hvis de en dag ikke længere kan klare sig selv. De oplever, at forholdet til deres børn og deres egen sociale rolle og position i familien har ændret sig ganske betydeligt her i Danmark. De er vant til, at familiens ældre har stor autoritet, at de yngre lytter til dem og viser dem respekt. Men de ældre har ofte et meget begrænset kendskab til det danske samfund, og de erfaringer, de kan videregive fra et langt liv, er ikke altid anvendelige i en dansk sammenhæng. De ældre oplever derfor, at de yngre generationer har mistet respekten for dem og ikke længere lytter til deres råd og vejledning.

Den ændrede position forstærkes af, at mange ældre med anden etnisk baggrund kun taler lidt eller intet dansk og kun har meget begrænset kontakt til danskere i dagligdagen. De oplever at være blevet meget afhængige af familiens hjælp og støtte for at kunne mestre mange af hverdagslivets praktiske opgaver. De manglende dansk kundskaber forhindrer endvidere de ældre i at deltage i danske fællesskaber, ikke mindst fordi de er utrygge over for at skulle formulere sig på dansk og bange for at blive misforstået. (Egeblad, 2005)

5.0.4 Kommunerne og de ældre af anden etnisk baggrund

Kommunalbestyrelsens servicetilbud til ældre imødekommer som udgangspunkt også de ældre af anden etnisk herkomst. I praksis tyder meget imidlertid på, at den kommunale myndigheds tilbud skal tilpasses den særlige situation, som disse borgere står i. Det er væsentligt at være bevidste om, hvordan ydelserne tilrettelægges, hvad de skal indeholde og hvilke særlige

hensyn, der skal tages, ellers risikerer man at tilbyde noget, som de ældre ikke kan drage nytte af. (Styrelsen for Social Service, 2007, 3)

Danske undersøgelser viser f.eks., at der er et hav af forskellige etniske foreninger, der henvender sig med tilbud om socialt samvær. Men generelt er billedet, at det kun er forholdsvis få, som er medlemmer af disse foreninger. (Posborg; 2005, 1)

En måde til at sikre de ældre borgere med anden etnisk baggrund en livskvalitet på lige fod med danskere, er at tage udgangspunkt i deres egne behov og deres egne holdninger om trivsel i alderdommen.

”Hvis vi vil fremme et mål om at forbedre livskvaliteten for ældre etniske medborgere må vi inddrage dem selv og bede dem fortælle om deres subjektive opfattelse af, hvad livskvalitet er for dem, Vi må bede fortælle om deres hverdagsliv, om betydningen af at leve i to kulturer eller mellem to kulturer, om deres tanker og holdninger, om deres håb og forventninger, og hvilke muligheder de ser for sig selv som gamle, der tager hånd om deres eget liv” (Posborg, 2005, 3)

Gennem nærværende projekt ønsker vi netop at tage afsæt her. Vi vil inddrage den udvalgte gruppe af ældre med anden etnisk baggrund så meget som muligt, og vi vil lade deres subjektive input have en afgørende betydning for den fortsatte proces.

6.0 Præsentation og bearbejdning af data

Aktionsforskningsforløbet har varet omkring et halvt år og vi har truffet et valg i forhold til, hvilke data vi benytter, og hvordan vi kan bruge den forholdsvis store mængde data, vi har samlet.

Det følgende afsnit omhandler valg af metode til bearbejdning af data, analysemetode og en vurdering af disse metoder. Bearbejdningen har en fortrinsvis hermeneutisk tilgang, hvilket kan ses i bearbejdningen. Ved hermeneutisk forstår vi, at gengive det sagte og finde den tolkning, vi mener, de interviewede udtrykker.

Bearbejdningen vil være empiristyret. For at belyse udviklingen i interkulturel forståelse har vi valgt at holde to sæt data op mod hinanden, data fra læringsforløbet i forhold til data fra de afsluttende interview. Data fra læringsforløbet udgøres af data fra startinterview suppleret med data fra fællesmødet, som blev holdt mellem de implicerede nationalgrupper og en gruppe danskere. Valget er foretaget set i lyset af, at den største refleksion og dermed den største

udvikling i interkulturel forståelse må forventes at foregå på baggrund af de nye synsvinkler og den yderligere viden, som de enkelte har fået på fællesmødet. Fremgangsmåden er valgt vel vidende, at noget af det grundlæggende for udvikling af den interkulturelle forståelse er en bevidstgørelse omkring eget udgangspunkt, hvilket må siges at starte allerede under første interview. Idet nærværende undersøgelse imidlertid ikke fokuserer på en dybdegående forståelse for, hvordan interkulturel forståelse opnås, men i stedet har fokus på, hvordan udvikling af interkulturel forståelse bidrager til udvikling af empowerment, har vi bedømt at data fra fællesmødet skulle udgøre en del af data, idet vi finder, at de udgør et værdifuldt bidrag til belysning af de ældres afsæt.

6.1 Fremstilling af data

Under hvert interview og fra fællesmødet har vi skrevet referat og noter, så vi har et overblik over indholdet af data. Derudover har vi lydfiler fra interviewene, som vi hører igennem og supplerer det skrevne ud fra. Vi udarbejder ikke en decideret transkription. Data blev fremstillet via tolk, så vi kan ikke beskrive, hvad hvert enkelt medlem har sagt, hvilket er uden betydning, da data dækker hvad de ældre har sagt, ikke hvad enkelt personer udtaler.

6.2 Gruppering og den narrative metode

For at få struktur på de mange data, vælger vi at kategorisere data i de temaer, som de ældre med anden etnisk baggrund havde valgt at arbejde med. De fem grupperinger er: familie, ligebehandling, sundhed, at være ældre og sprog. Grupperingen foregår ved at projektgruppens medlemmer hver især kommer med forslag til, hvilken gruppe data skal høre til. Denne gruppering er den første analyse og fortolket af os. Det er en kendt fejlkilde, når man anvender empirisk materiale, der ikke kan måles og vejes. (Kvale, 1997) Temaerne, der er fastsat af de ældre ved det første interview, er familie, ligebehandling, sundhed, ældre og sprog.

Efter gruppering af data følger bearbejdningen. Vi har valgt at betragte vores første del af bearbejdningsfasen som en første analyse af det fortalte. Data fremstår således som fortællinger (narrativer), der er en fortsættelse af den historie, der er fortalt både undervejs i læringsforløbet og ved det afsluttende fokusgruppeinterview, en såkaldt narrativ meningsstrukturering. Denne kendetegnes ved en sammenfatning og rekonstruktion af de beretninger og oplevelser, der har været undervejs i forløbet og under de sidste fokusgruppeinterview. Ønsket om at benytte den narrative meningsstrukturering er at få en historie belyst, der er: "*mere righol-*

dig, mere fortættet og sammenhængende end de enkelte interviewpersoners spredte historier" (Kvale, 1997: 197).

6.3 Narrativer på baggrund af processen

De narrativer, som fortælles i dette afsnit stammer fra første interview, fællesmødet med alle fire nationalgrupper og fra andet interview, der blev afholdt halvanden måned efter fællesmødet.

6.3.1 Narrativer om familie Første interview og fællesmødet.

De ældre fortæller fra starten om nogle af deres værdier i forældrerollen, de lægger stor vægt på at undervise og opdrage deres børn samt at formidle deres traditioner og kultur til børnene. De ældre har rollen som konfliktlødere, både i familien og i forhold til samfundet. Det understreges, at man som forældre har ansvaret for sine børn, og til trods for eksempelvis dårlige økonomisk vilkår, ønsker man, at børnene får en uddannelse og kommer til at begå sig godt i samfundet. En nation har et ordsprog der lyder: Man skal være stolt, hvis ens børn bliver bedre end en selv.

Som forældre har man til gengæld for opdragelsen, undervisningen og støtten en forventning til sine børn. Børnene forventes at sørge godt for deres forældre, at udvise respekt, og spørge dem til råds i livets forskellige spørgsmål. "*Grunden til at få børn er, at de skal sørge godt for deres forældre*".

Familien har en stor rolle. Den fungerer som mursten i samfundet. Familienetværket kan være med til at give tryghed og status. De ældre er vant til at bruge meget tid sammen med familien og her er det ikke kun den nærmeste familie, de besøger, men også fætre, kusiner og andre, der bor i nærheden. De er vant til at være meget gæstfrie, og hjemmene har været præget af meget socialt liv og fællesskab.

De ældre oplever tydeligt, at det kan give mange splittelser, at skulle leve i et andet land. Der er ikke så megen familie omkring dem, og det er svært at bevare et netværk. "*Hvis vi havde boet hjemme, ville vi have brugt mere tid til at besøge familien – men her rådner vi, vi har ikke noget liv*".

Det opleves også som meget svært at etablere nye netværk, da de ældre oplever, at danskerne er svære at komme i kontakt med. De er meget reserverede.

"Jeg tror, det er svært, for vi ved godt, at ældre danskere er reserverede, ligesom somaliske er reserverede. Et første skridt kunne være, at vi får en gensidig viden om, hvordan både danske og somaliske ældre lever, og derigennem opbygge en tillid".

Andet interview.

Ved det afsluttende interview lægger de ældre af anden etnisk baggrund stor vægt på, at deres børn bliver velintegrerede og kommer til at klare sig godt. De påtager sig et stort ansvar for at det lykkes. Samspelet mellem forældre og børn er imidlertid under ændring. Nogle oplever, at der opstår større afstand mellem forældre og børn. Børnene har ikke længere den samme respekt for den viden og erfaring, som de ældre har. Flere oplever, at børnene ikke i så udstrakt grad føler sig forpligtigede til at sørge for de ældre. *"Her i Danmark føler børnene at de ved alt, og at de ikke har brug for de ældre, og at den viden de ældre har, er oldnordisk".*

I Danmark har vi et velfærdssamfund, der kan tage over ved behov. Dette kan betyde, at nogle af de unge får den holdning, at det er samfundet, der er forsørgere. Hvis du ikke er i stand til at arbejde, så kan du bare få bistandshjælp. På den måde føler børnene heller ikke, at de er så forpligtede til at hjælpe de ældre. Der er således ikke den samme økonomiske afhængighed. I hjemlandet var børnene afhængige af forældrenes indtjening og følte sig efterfølgende i gæld til forældrene. Det påvirker *"kærligheden mellem forældre og børn"*, og de ældre kan komme til at føle sig meget alene. Der gives udtryk for, at det ses som et nederlag, hvis man som ældre kunne blive nødt til at skulle på plejehjem, fordi børnene ikke vil tage sig af den gamle.

"Vi oplever at hvis vi blev nødt til at komme på plejehjem, så ville det være en fiasko både for de ældre og for børnene. Jeg har opfostret mine børn og forventer, at de skal hjælpe mig."

Tilbud om plejehjem vil dog kunne accepteres, hvis man bliver så syg, at *"man ikke er ved sine fulde fem"*. Nogle af de ældre bor sammen med deres børn, og andre regner med at flytte ind hos et voksent barn, hvis det bliver nødvendigt. De ældre finder det skræmmende, hvis en ældre skal afslutte livet uden at have sin familie omkring sig.

"Det er synd, at ældre skal bo alene, og at ældre skal efterlades alene. Det er skræmmende, når de unge hører via avisen, at deres bedsteforældre er døde, efter 2 til 3 dage. De unge skal være sammen med deres ældre i afslutningsperioden".

Der er for nogle af de ældre ved at ske en ændring i forholdet til deres børn. En ændring der er sat i gang af de ældre selv, idet de er blevet mere aktive med at gå i sprogskole og mødes med andre ældre for eksempel på lokalscentre og i foreninger. Her har børnene givet udtryk for at mangle deres ældre. *"Børnene siger, Mor du skal ikke i skole, du skal passe dine børn. Jeg siger, nej, jeg skal i skole."* Samværet med andre ældre både inden for egen nationalgruppe og på tværs af nationalgrupper, har givet grobund for nye netværk. Mulighederne, der ligger i foreningslivet, er også et godt supplement til netværket, som familie.

En af nationalgrupperne arbejder med at få integreret den unge generation. De arrangerer generationsmøder, hvor unge og ældre eksempelvis i samspil med repræsentanter fra de offentlige instanser diskuterer, hvordan man begår sig og bedst og mest hensigtsmæssigt kan tage uddannelse og bidrage til samfundet.

6.3.2 Narrativer om ligebehandling **Første interview og fællesmødet.**

De ældre af anden etnisk baggrund føler ved forløbets start, at der er en stor forskelsbehandling, de udtrykker endog, at de oplever direkte diskrimination. En af deltagerne fremhæver et eksempel, hvor hun direkte har prøvet at blive afvist med den begrundelse, at det kun var for ældre danskere. *"I sidste uge kom der en bus, som skulle køre de ældre på tur, og jeg spurgte, om jeg kunne komme med, men fik svaret, at det kun var for danskere"*.

Der er en fornemmelse af, at de ældre danskere får mange flere tilbud end de ældre af anden etnisk baggrund. Nogle af de ældre illustrerer, at det kan være svært at finde ud af, hvordan man skal forholde sig, hvis man gerne vil være med i de forskellige sammenhænge.

"Jeg kan ikke sige noget om, hvordan andre oplever problemerne og jeg kan se de ældre, der bor omkring mig, og se hvordan de bliver hentet på ture m.v. – men ingen kommer og spørger mig".

Nogle af de ældre af anden etnisk baggrund giver udtryk for, at det er svært at føle sig som fuldgældigt medlem af samfundet, når de ikke oplever at få de samme muligheder. De efterlyser gensidig respekt og udtrykker et stort ønske om, at der ikke skal være særbehandling. *"Mit ønske er, at sådanne møder kan være med til, at vi bliver behandlet lige"*. Andre mener, at de er blevet behandlet på lige fod med danskere, for eksempel i sygehusvæsenet, ligesom nogle udtrykker, at de ikke kan kræve så meget af samfundet, når de ikke har arbejdet og ad den vej ydet noget til samfundet.

I forhold til nogle offentlige instanser i det danske samfund oplever de ældre af anden etnisk baggrund en stor forskelsbehandling. De har en oplevelse af, at danske ældre får tildelt flere ydelser end ældre af anden etnisk baggrund, og at der sker en for-fordeling eksempelvis også fra boligforeninger og andet, når der skal tildeles boliger. De ældre af anden etnisk baggrund er selv opmærksomme på, at noget af årsagen til den oplevede forskelsbehandling kan skyldes, at de ikke kender regler og procedurer tilstrækkeligt godt, og at de grundet sproglige problemer har svært ved at udtrykke deres behov tilstrækkelig specifikt. Nogle mener også, at det kan skyldes deres anderledes hudfarve og påklædning og at deres kultur er meget anderledes end den danske.

"mit største ønske er, at der ikke skal være særbehandling af ældre uanset etnisk baggrund. Man skal kunne bruge de samme muligheder - ellers føler man sig ikke som en del af samfundet".

Andet interview.

De ældre af anden etnisk baggrund giver ved andet interview fortsat udtryk for, at de ser forskelle mellem danskere og sig selv. Der opleves generelt en forskelsbehandling i, at det danske samfund ikke vil godkende de uddannelser og kompetencer, som de ældre af anden etnisk baggrund kommer med eksempelvis kørekort og andre beviser.

De ældre ser nye muligheder for at udfolde aktivitet, selv om de ikke har så mange penge. De er bevidste om, at tingene kan gøres på billigere måder. En af grupperne understreger endog, at man ikke nødvendigvis har et bedre liv, selv om man er rig og har gode muligheder, det handler også om at kunne udnytte det, man har.

Der ses umiddelbart mange ligheder på tværs af nationalgrupper. *"Vi får nogle penge fra kommunen, tag over hovedet, får dagligdagen til at fungere på hver vores måde – jeg spiser kylling, den anden spiser noget andet!"* Nogle mener dog, at danskerne har nemmere ved at begå sig i forhold til de offentlige instanser blandt andet fordi, de kender systemerne, og de kan sproget.

"Jeg er blevet opereret et par gange og på grund af mangel på sproget, som vi har snakket om før, når man ikke ved, hvor man skal henvende sig, bliver vi kastet rundt, rundt fra den ene læge til den anden speciallæge til sygehuset. Det er, som om man ikke kan finde den rette, så man kan få den hjælp, man skal have. Så har danskerne større mulighed for at udtrykke sig. Det er det, vi gerne vil, det er det vi mangler".

6.3.3 Narrativer om sundhed Første interview og fællesmødet.

De ældre synes at være i meget forskellige situationer angående deres fysiske sundhed. Nogle giver udtryk for, at de gør meget ud af at spise sundt og at få tilstrækkeligt med motion. De ønsker ikke at være en belastning for samfundet. Andre giver et billede af en tilstand, hvor de har behov for medicin for at kunne klare sig gennem hverdagen. Det nævnes ikke eksplicit, hvorfor man er nødt til at tage medicin.

"Jeg vågner og spiser en håndfuld medicin. Dem, der er lidt mere friske, går en tur – og så er fjernsynet den bedste ven – så spiser vi, så sover vi, og så vender man først til den ene side og så til den anden side foran fjernsynet, og så har man fået ondt i ryggen".

Der kan være nogle helbredsmæssige problemer med at komme til et andet land. Blandt andet er vejret noget anderledes - køligere - for de fleste af de ældre. Nogle har et stort ønske om at rejse på ferie om vinteren til et varmere land, for eksempel i Sydeuropa.

Noget væsentligt, som spiller ind i forhold til den psykiske sundhed, er de vilkår, der forårsagede, at de forlod deres oprindelsesland. Nogle ældre giver udtryk for "sår på sjælen". De er flygtet på grund af krig og tortur og flere har mistet ægtefæller, børn og andre nære familie-medlemmer.

Flere af de ældre giver udtryk for, at de sætter stor pris på den ro og tryghed, som opleves i Danmark og den frihed, der eksisterer for eksempel til at høre klassisk musik, en musik som var forbudt at høre i hjemlandet. *"Vi lægger vægt på tryghed, er man utryg forsvinder livskvaliteten."*

Situationen, hvor de ældre befinder sig i "et nyt land" og samtidig har efterladt nære familie-medlemmer og bekendte tilbage i et land fyldt med ufred, medfører store afsavn og giver splittelser, som kan være svære at håndtere. *"Min mor har psykiske problemer. Hun har et andet liv, fordi vi mangler familien, der er ladet tilbage, hun har sjælen to steder".*

Den sociale situation og netværket er også ændret væsentligt for de ældre af anden etnisk baggrund. De implicerede ældre kommer fra forskellige vilkår. Nogle ældre kommer fra velstillede kår og har svært ved, at de i dag har et begrænset økonomisk råderum og er økonomisk afhængige af deres børn. *"Mine børn hjælper mig meget".*

Deres sociale netværk er brudt ned og mange keder sig. Det indebærer kedsomhed og ensomhed, hvilket medfører generel dårlig trivsel. Fjernsynet er den bedste ven og tager meget tid i hverdagen.

Sagt i en humoristisk og lidt karikerende tone, at såfremt det handler om et ægtepar, så begynder de måske at slås, og håber på, at morgendagen skal komme så hurtigt som muligt.

Andre af de ældre er meget opmærksomme på, at det er vigtigt at gå ud og møde andre, vise glæde og integrere sig i samfundet, hvilket er lykkedes for nogle. De lægger vægt på, at "*spise sundt, dyrke motion, gå ud og møde andre. De mødes ofte i flok, går ud og bevæger sig, viser glæder mod andre og får så noget igen*". Den yngre generation, har flere muligheder for aktiviteter, der får deres liv til at ligne det, som det ville have været i oprindelseslandet. "*Dem, der arbejder, kan godt deltage i det sociale – og deres livskvalitet er nærmest som vores ville have været i Iran*".

Der er flere, som udtrykker ønske om mere fællesskab og at komme noget mere i kontakt med danskere, men der er ikke nødvendigvis gode oplevelser med dette tværtimod. Mange danskere opleves som lukkede, reserverede og nogen gange ligefrem afvisende. Der nævnes dog også venlige danskere.

Andet interview.

Mange af de ældre af anden etnisk baggrund har nogle grimme oplevelser med i bagagen, der forårsager, at de stadig har nogle trivselsmæssige problemer. Flere fortæller om, hvordan de jævnligt har mareridt og genoplever nogle af de forfærdelige ting, der er sket. "*så vågner jeg midt om natten og det er som en biograf der kører min livshistorie*".

Forløbet hvor de ældre både sammen i nationalgrupperne og på tværs af grupperne har talt om livskvalitet og livsindhold har imidlertid skabt mulighed for at dele frustrationer og bekymringer.

Samtalerne har blandt andet været med til at sætte nogle tanker i gang om, hvordan man kan leve i det nye samfund, få ideer fra den danske kultur og samtidig beholde sine rødder. "*Man skal være aktiv i lokalsamfundet eller i samfundet generelt for at vide, hvad der foregår og for at vide, hvad andre laver, som jeg ikke laver*".

De ældre af anden etnisk baggrund viser, at de kan se en sammenhæng mellem deres psykiske og sociale trivsel og den fysiske helbredstilstand. Når man sidder derhjemme og føler sig isoleret, kommer man eksempelvis nemmere til at leve usundt med usund kost og for lidt motion.

Der udtrykkes spontant en større livsglæde og de ældre af anden etnisk baggrund illustrerer, at de, ved at være blevet bedre til at håndtere de svære ting, har fået et bedre og mere righoldigt liv." *Jeg er utrolig glad og mine dage er ikke så kedelige som før, der er hver dag noget at stå op til, og den tid jeg har i overskud læser jeg, selvfølgelig ser jeg lidt fjernsyn".*

Det er vigtigt at kunne håndtere sit eget liv og vide at andre kan have det ligesom en selv. Det kan gøre det nemmere at klare sin hverdag, selvom hverdagen er kompliceret. *"Alle har det samme problem, derfor kan jeg bedre holde ud at få dagen til at fungere igen."*

En anden påpeger vigtigheden af, at have gjort sig klart, om målet er at komme "hjem" eller at blive i Danmark. Først når beslutningen om at blive i Danmark er taget, er motivationen for fuld integration til stede. En beslutning han selv har kunnet tage, efter dette forløb er startet. Da han nu er blevet bevidst om, at han godt kan leve i det danske samfund og samtidig beholde sine rødder, *"tage imod ideer fra det danske samfund og kombinere med egen kultur".*

Gruppen af ældre af anden etnisk baggrund oplever det som positivt, at der bliver sat fokus på de ældre. Det er vigtigt at have nogle steder, hvor man kan mødes både med personer fra egen nationalgruppe og på tværs af nationalgrupper.

Møderne i egen nationalgruppe giver en mulighed for at få snakket lidt dybere og for at se nye vinkler på en sag. Mange oplever, at der er skabt en stemning, hvor der er rummelighed og plads til forskellighed og samtidig er der megen anerkendelse og imødekommenhed, ja, ligefrem udtrykt som oplevet "kærlighed". De ældre udstråler, at det handler om fælles ansvarlighed og deltagelse for at få møderne til at fungere godt. *"Før blev man dårlig af at komme her, nu er der kærlighed i den måde man taler, der er en anden stemning."*

En af nationalgrupperne understreger, at de savner at have et fast sted til deres møder.

At mødes med andre ældre på tværs af nationalgrupper har været en god oplevelse. At kunne være sammen og snakke og samtidig have det sjovt og lære noget, har været rigtig godt.

Samværet har vist, at der er mange ligheder på tværs af nationalgrupper og selv i en situation, hvor der var brug for hjælp, var den også hjælp at hente på tværs af nationalkulturene, eksempelvis da en af de ældre faldt i bussen. Dette var meget værdifuldt, for den der fik hjælpen. *"Da jeg faldt, kom der to af anden nationalitet og hjalp mig, uden at jeg havde bedt dem om hjælp".*

Udvekslingen mellem de forskellige nationalgrupper har også givet større gensidig forståelse, og man har fået indblik i hinandens ressourcer, der var "mulighed for at få nogle af fordom-

mene modbevist". Mødet belyste også, at der var adskillige ligheder mellem de ældre, uanset hvor de kommer fra. "Vi får penge fra kommunen, tag over hovedet, får hverdagen til at fungere på hver vores måde". Bidraget fra de ældre danskere har været med til at give en viden om, hvordan danske ældre lever, og hvad de tænker om livskvalitet.

Danskernes fortællinger om foreningslivet har været med til, at åbne de ældres øjne for, at se nye muligheder blandt andet for at skabe nye netværk. Nogle er allerede medlemmer af foreninger på tværs af nationalgrupper, mens andre er gået i gang med at undersøge hvilke muligheder, der eksisterer i forhold til interessefællesskaber.

"Vores sidste møde var lidt anderledes med de fire nationaliteter, end de tidligere med tre nationaliteter. De tre har nogle ligheder de er alle indvandrere. Sidst kom nogle udfordringer, da der kom nogle danskere. Vi har opnået en god viden om den danske befolkning og hvordan danskerne tænker om livskvalitet. Der er nogle ligheder også med danskerne".

Flere af de ældre med anden etnisk baggrund udtrykker ønske om at skabe mere kontakt på tværs af de fire nationalgrupper, for på den måde at komme til at kende hinanden. "Mere fælles kontakt, fælles arrangementer, så kommer vi til at kende hinanden". Der er en speciel interesse for at møde danske ældre. Det giver noget andet! Det opleves imidlertid som svært at få kontakt til danskerne, da flere synes, at de signalerer lukkethed og manglende interesse. Specielt hvis der er sprogproblemer, kan det forårsage, at danskerne skal bruge ekstra tid på at forstå de ældre af anden etnisk baggrund, hvilket kan bevirke at de trækker sig. Nogle af de ældre gør imidlertid forsøg på at få brudt barrieren. De er begyndt at komme mere i lokalcentrene og prøver der at tage mere kontakt til danskerne. Andre har lavet en teatergruppe, som tager ud og optræder og på den måde skaber kontakter.

6.3.4 Narrativer om at være ældre **Første interview og fællesmødet.**

De ældre har en meget forskellig opfattelse af, hvornår man er ældre, og de ønsker på ingen måde at sætte alder på det at være ældre. Det betyder noget, hvad man har lavet i sit arbejdsliv, de, der har haft hårdt fysisk arbejde, bliver tidligere ældre end andre. Nogle mener, at man er ældre, når man er over 60. For nogle er det en regel, at man efter 30 års ansættelse går på pension.

"Man er ældre, når man har været forældre, har levet et langt liv, og man har sig selv og sin familie. Som ældre er det vigtigt at bevare sin tro, som er en del af vores kultur, så vi kan bede om tilgivelse for et langt liv."

Rollen som ældre er forbundet med respekt og status. Det forventes, at de yngre henter råd og vejledning hos de ældre, dette gælder også selv om den ældre måtte være fysisk svag. De ældre har en meget vigtig rolle både i forhold til familie og samfund, da de forventes at mægle i konflikter og at formidle det vigtigste i deres tradition og kultur.

De ældre kommer fra nogle traditioner, hvor man er vant til, at unge og ældre lever sammen. De ældre har en aktiv rolle i familien, og hjælper til så længe, de er i stand til det. Når dette ikke længere kan lade sig gøre, forventes det, at børnene tager sig af dem.

Det fremhæves, at det ikke har været muligt at arbejde i Danmark i så mange år, og blandt flere er indstillingen derfor, at man ikke kan stille så store krav til samfundet. Man ønsker ikke at være en belastning for samfundet, men føler sig samtidig noget begrænset af, at man ikke har så mange penge til rådighed.

De ældre oplever nogle store ændringer ved at skulle leve i Danmark. Flere af dem lever uden familie, de bor alene og føler sig ensomme. De oplever skilsmisse både hos yngre og ældre, noget der forekommer sjældent i deres hjemland. *"Vi kom til Danmark, min mand og jeg, børnene flytter fra os, vi bor hver for sig nu og vi føler os alene"*

Nogle bevarer en vis kontakt til personer i hjemlandet og familie andre steder i verden, men grundet dårlig økonomi og problemer med at få pas, er det for mange ikke muligt at rejse på ferier i hjemlandet. Helbredet kan ligeledes være en hindring for dette.

I forhold til at skulle modtage hjælp af mere intim karakter fra andre end familien, kan der være vanskeligheder for eksempel i forhold til hvilket køn, man er vant til at blive hjulpet af.

"Som ældre er det meget vigtigt, at det er en person af samme køn, der hjælper den ældre, når denne har brug for hjælp. Det er svært i det danske samfund at få dette ønske opfyldt."

Andet interview.

De ældre af anden etnisk baggrund understreger ved det andet interview, at deres baggrund betyder meget, men samtidig er det vigtigt at have forståelse for og empati i forhold til at være gammel i Danmark.

Nogle af de ældre fortæller en historie om, at det er svært at komme til et land i en fase af sit liv, hvor man ikke længere kan yde noget til samfundsdriften. De udtrykker, at de betragter sig som gæster, og derfor mener de ikke, at de kan stille store krav til det danske samfund. Det at give og modtage skal være i balance, og man kan ikke modtage hele tiden. Dette er en del af deres religion.

6.3.5 Narrativer om sprog Første interview og fællesmødet.

De ældre af anden etnisk baggrund fortæller ved det første møde at de til trods for, at de har gået til sprogundervisning i mange år, stadig ikke kan tale og forstå det danske sprog. De har et stort ønske om at lære det, men det er svært at lære, og tilbuddene om danskundervisning opleves som for dårlige. Undervisningen synes ikke at blive taget alvorligt, og der udtrykkes behov for en større grundighed, hvor der foregår en målrettet og langsom undervisning under faste regler, fordi de er ældre og derfor ikke lærer så hurtigt. *"Jeg har gået 4½ år i sprogskole, det er svært at lære. Vigtigt med en målrettet undervisning."*

En måde, der kunne hjælpe de ældre til at blive bedre til at tale og forstå det danske sprog, er via kontakt til danskere og ved at høre om ældres liv i Danmark. *"Parallelt kan man arbejde med at lære mere om de ældres liv i Danmark og på den måde lære det danske sprog på en anden måde"*. De ældre af anden etnisk baggrund har imidlertid nærmest ingen kontakt til danskere, og de har en oplevelse af, at denne er meget svær at få, hvilket giver en øget isolering til dels på grund af sproget.

"Jeg har dårlige oplevelser med at hilse pænt på ældre danskere, men de er afvisende. Ikke alle er sådan, der findes også nogle venlige ældre. Det er svært at skabe kontakt, da vi ikke kan tale sammen".

Noget at det samvær, der har været på tværs af de tre nationalgrupper, har været med til at vise de ældre, at der kan være andre veje til at kommunikere end via sproget. *"Vi havde en fantastisk tur til Tyskland og kommunikerede via kropssproget, men det er ikke nemt at kommunikere ellers."*

Der er mange følelsesmæssige konsekvenser af at have manglende sprogkunderskaber. Når man ikke kan sproget, føler man sig begrænset, *"psykisk handicappet"*, som én udtaler: Man bliver afhængig af en tredje person, og det er svært at forklare ting i dybden.

"Det rører mig at leve i et samfund, hvor man taler et andet sprog end mit modersmål, og jeg kan ikke dække mine behov sprogligt, jeg bliver begrænset, jeg skal alle steder have en hjælper som kan tolke".

Man bliver nemt utryg, når man ikke kan sproget, da man i grunden aldrig er helt sikker på, hvad der bliver sagt. *"Sproget er vigtigt, man har det ikke godt, hvis man ikke kan sproget."* Sprogproblemerne forårsager, at det er svært at kommunikere både i forhold til det offentlige og andet. Man har til enhver tid brug for en hjælper, og føler at man ikke kan tale sin egen sag. Sprogvanskelighederne opleves at være medvirkende årsag til forskelsbehandling omkring økonomi og sundhedsservice *"jo bedre jeg bliver til dansk, jo mere man jeg mærke, hvor stor forskelsbehandlingen er"*.

De manglende sproglige kompetencer medfører ofte en mere snæver kontakt og kan føre til et signal udadtil om lukkethed, hvilket forstærker følelsen af at være udenfor og ikke selv at kunne tage hånd om de væsentlige ting.

"Et første skridt kunne være at få en gensidig viden om, hvordan både danske og vi lever som ældre og derigennem opbygge en tillid – og på den måde lære det danske sprog på en anden måde".

Andet interview.

Alle tre nationalgrupper af ældre af anden etnisk baggrund fortæller nu om, at de går til sprogundervisning, og det går rigtig godt. *"Fantastisk, vi er rigtig gode skolebørn, vi vågner tidlig og går i skole – laver lektier, det er ikke som før, det går rigtig godt"*. Noget af det, der har medvirket til at holde fast i sprogundervisningen, er at deltage sammen med flere, som man kender, og der er en tolk tilstede, så de ældre nu forstår, hvad der forgår. Dermed bliver det også et socialt fællesskab, hvor det er rart at komme.

"På grund af fysiske problemer har jeg ikke deltaget i undervisning i lange perioder, der gik måske 10 dage, så var det koldt, så fik jeg problemer med knoglerne, så blev jeg hjemme, - også fordi jeg ikke forstod ret meget og fik hovedpine. Men nu, fordi vi har en tolk der, og der er andre, jeg kender, når jeg vågner kl. 7.00 så skal jeg i skole".

Flere af de ældre af anden etnisk baggrund oplever at det fælles samvær, der har været undervejs i forløbet, er gået rigtig godt, selv om man ikke nødvendigvis kunne tale perfekt dansk sammen. De ældre har fået øjnene op for, at der godt kan skabes kontakt, selv om man ikke kan det danske sprog, eksempelvis via tolk, via brug af engelsk og via non-verbal kommuni-

kation. Flere er også begyndt at komme i lokalcentret og kommunikerer bevidst med de danskere, der er i cafeteriet. De er glade for at kunne snakke med danskerne og har været glade for at kunne snakke med os undervejs i projektet. Den øgede kommunikation på tværs medvirker til, at man oplever bedre at kunne være en aktiv del af bylivet i Århus.

Med hensyn til kontakt til offentlige instanser oplever en del af de ældre af anden etnisk baggrund dog fortsat en del problemer forårsaget af sproget. Det er svært at gøre sig tilstrækkelig forståelig, så man får den rigtige behandling hurtigst muligt.

Sprogbarrieren opleves for nogle som medvirkende til isolation. *"Men når jeg sidder hjemme og ikke kan noget sprog, så er man lidt isoleret fra hele verden. Så åbner man selvfølgelig køleskabet og spiser alt det, der er deri"*. Det bliver en ond spiral, man bliver hjemme, fordi man ikke kan sproget og hjemme lærer man ikke sproget, så man tør komme ud.

Samværet med ældre fra andre nationalgrupper har givet et fællesskab i forhold til de sproglige problemer. Det at vide, at man ikke er alene om det, er med til at give gejst til at gøre noget ved problematikken.

Nogle af de ældre mener, at sproget er afgørende for, hvornår man ikke længere føler sig som gæst i et land. På spørgsmålet om, hvornår man ophører med at føle sig som gæst, svares *"Når vi kan begå os 100% på sproget"*.

De ældres historier fremstår nu som fem narrativer rubriceret ud fra de generative⁶ temaer, som er indkredset på baggrund af input fra medforskerne.

Narrativerne vil vi flittigt anvende i de næste afsnit. Her vil vi analysere, for det første om der er opnået en interkulturel forståelse, dernæst om de ældre med anden etnisk baggrund har øget empowerment for til sidst at inddrage den frigørende pædagogik og belyse, hvordan læring i så fald har fundet sted.

7.0 Interkulturel forståelse

I det følgende afsnit vil vi uddybe begrundelsen for det valg, vi har truffet i definitionen af interkulturel forståelse. Først vil vi beskrive forskellige tolkninger af kultur og uddybe vores forståelse. Dernæst vil vi give vores bud på kulturforståelse. Vi vil se på, hvordan kultur påvirker det enkelte menneske og interaktionen mellem mennesker. Empirien vil vi analysere med det teoretiske ståsted, vi erkender os til om interkulturel forståelse. Analysen baserer sig

---

⁶ (af latin generare: skabe frembringe) Her benyttes betegnelsen generativ om ord eller temaer som indeholder muligheder for udvikling og anknytning til andre ord eller temaer. (Freire, 1974: 57)

på de to hold data, data i udgangspunktet og data fra afsluttende interview, hvor vi ønsker, at se om der er sket øget interkulturel forståelse.

7.1 Teori om interkulturel forståelse

7.1.1 Forståelse af kultur

Kultur er et mangfoldigt begreb og vi beskriver tre forskellige betydninger af kultur, som vil føre frem til vores forståelse af, hvad kultur er.

En måde at forstå kultur på er, det kulturelle i samfundet, teater, kunst og lignende. Ofte beskrevet som det finkulturelle.

En anden forståelse er at rubricere folk i forhold til de grupper de tilhører. Det kan være deres erhverv, bønder, skorstensfejer deres alder, ældre, børn og i forhold til hvor man geografisk er opvokset, den danske, den svenske, den finske kultur. Her taler man om et lands befolkning eller grupper af personer, der har noget til fælles f. eks. Alder. Man anvender nogle stereotyper om en stor gruppe, ”de unge er dovne”, ”de ældre er hjælpeløse”

En tredje forståelse er kultur som baggrunden for den enkeltes handlinger, det er noget alment menneskeligt, og det er kultur, der gør mennesker til mennesker til forskel fra dyr. Det betyder, at det er det enkelte menneske, der har sin egen kultur, som bygger på den baggrund, vi er dannet i, viden, tro, vaner, regler og alt det, som et menneske har tilegnet sig ved at leve i et samfund, sammen med tidligere generationer. Forældre præger deres børn med sine egne værdier. Det er disse værdier, det enkelte menneske sætter i spil, når det møder andre mennesker, og kulturen ændrer sig. (Brodtkorb, 2006, Gullestrup, 2003)

I projektet arbejder vi med kulturforståelse, som den tredje af de gennemgåede forståelser, hvor kultur danner en ramme for, hvordan vi lever vores liv, og hvordan vi forstår det, der sker omkring os. Menneskene er ikke født kulturelt forskellige, de udvikler forskellige kulturer på baggrund af de færdigheder og den viden, der er i det samfund, den enkelte vokser op i.

Denne forståelse af kultur betyder, at kultur hele tiden er i bevægelse, de unge i en generation er forskellige fra de ældre. Det enkelte menneske præges i opvæksten af forældrene, senere af lærere og kammerater. Senere møder de unge mennesker en ægtefælle, får børn og det hele starter forfra. (Hofstede, 2006, Gullestrup, 2003)

Kulturen danner en forståelse af fælles betydninger, som samtidig er det, der holder gruppen sammen, hvilket gør det vanskeligt for udenforstående at forstå, hvad der foregår inde i gruppen. En måde at beskrive kompleksiteten i kulturforståelsen er at tale om subkulturer. Mange

samfund er delt op i klasser, etniske grupper, regioner og andre betydningsfulde grupper. Subkulturer er ikke interne homogene, men har snarere flydende grænser mellem forskellige grupper i samfundet, forstået som de samme fænomener kan observeres i forskellige subkulturer. Subkulturer kan være indlejret i hinanden, og det enkelte menneske vil være deltager i flere subkulturer på en gang. (Jæger, 1999) En ældre kvinde kan for eksempel være familiens samlingspunkt, mor, mormor, ægtefælle og med i en kvindeforening.

Kultur kan forstås som en måde at leve sit liv på. Den ramme det enkelte menneske har for, hvordan vi tolker det, der sker omkring os, og kulturbegrebet kan anvendes til at forklare den menneskelige adfærd, der ikke lader sig forklare ved personlighed eller personlige karaktertræk. (Jæger, 2007) Kultur er ikke **en** kultur, kultur er **noget**, alle mennesker er bærere af, som det enkelte mennesker er præget af via påvirkninger fra forældre, skole, kammerater og som kan ændre sig på baggrund af de relationer mennesket søger/ påvirkes af livet igennem, det kan altså både være en passiv og en aktiv handling. (Brodtkorb, 2006) ”*Mennesket er på en gang skabt af og skaber af deres kultur*” (Nyrup, 2006).

Det betyder, at de ældre der er kommet til Danmark, påvirkes af den danske kultur og modsat at vi påvirkes af deres. Hvor synlig denne påvirkning er, er afhængig af, hvordan man lader sig påvirke og hvor aktiv man selv er i forhold til forandringer.

Danmark kan opleves som et svært land at komme til som fremmed. Undersøgelser viser nemlig, at mange danskere tager afsæt i den etnocentriske holdning, hvor kultur forstås som noget genetisk og ikke som noget socialt funderet, og dermed kan danskerne komme til at virke ret lukkede og fordomsfulde i forhold til fremmede.

Danmark har i århundrede været et meget homogent folk, og har den opfattelse, at alt hvad der er dansk, er godt, faktisk det bedste. I Danmark har vi ikke haft etniske grupper, der lever side om side, vi har haft grønlænderne som den nærmeste etniske gruppe. Det er måske årsagen til, at danskerne har en opfattelse af, at forskelligheder skaber ubalance, og det er bedst at være ens:

”Der er i Danmark en intolerance imod forskelle, som er bygget på op omkring ideen om lighed. Det som er forskelligt bliver ikke hyldet, da det kan skabe en ubalance, for at være ens er altså en integreret del af den danske kultur” (citater fra weekend avisen i Plum 2007:42)

I et projekt lavet af OECD ligger Danmark lavt, når det drejer sig om at forstå og kommunikere fordomsfrit med mennesker med en anden kultur. Dette set i sammenligning med andre lande, vi plejer at sammenligne os med. (Plum 2007)

Tidligere var den mere almindelig opfattelse, at kultur var noget generelt, der tilhørte en bestemt afgrænset gruppe af mennesker. Man tillagde en gruppe af mennesker, der havde den samme opfattelse og værdigrundlag som en kultur, for eksempel alle tyrkere. Man så ikke på, om de havde forskellige opfattelser af religion og andet. I dag, hvor vi lever i en mere globaliseret verden, ved vi, at det ikke er muligt at gruppere mennesker på den måde. (Brodtkorb, 2006)

Igennem de senere år er der sket en tiltagende påvirkning på tværs af landegrænserne. Det er blevet populært at rejse på ferie til endog eksotiske lande. Der er kommet mange mennesker til Danmark både for at arbejde, som for eksempel tyrkerne og pakistanerne for en del år siden, og senere er der kommet en del flygtninge, der er fordrevet fra deres eget land på grund af krig. Desuden har billige flyrejser og it-teknologi betydet, at verden er blevet mindre, og informationer hurtigt kan spredes. Globaliseringen, som denne gensidige påvirkning og afhængighed betegnes, er således en af de voldsomste og mest dynamiske forandringsprocesser. Når vi møder mennesker, der handler anderledes eller ser anderledes ud end dem, vi normalt omgås, opstår der et behov for at forstå de andre, idet mødet ellers kan komme til at tage afsæt i fejlagtige antagelser om hinanden. Et højere vidensniveau om "de andre" og "det fremmede" vil medføre et større handlingsrepertoire og flere fortolkningsmuligheder i forhold til den andens måde at ytre sig og opføre sig på, og kan være med til at reducere mængden af misforståelser og konflikter. (Jæger, 2007)

Denne udvikling har været medvirkende til en delvis opløsning eller relativisering af de kulturelle grænser, og forskelligheder og nye traditioner indføres, Sct. Valentins dag og Halloween som bare to eksempler. Disse forandringer er med til at gøre Danmark til et flerkulturelt samfund, hvilket kræver, at man udvikler en særlig form for interkulturel holdning, for at kunne agere i dette fællesskab. En interkulturel holdning er kendetegnet ved at man både kognitivt og emotionelt accepterer, respekterer og værdisætter forskelle, at man er kulturelrelativistisk, etno-relativist. Modsætningen, at man er kulturetnocentrisk, hvor man går i forsvar overfor de kulturelle forskelle og er fastlåst i sin egen kulturforståelse, kan skabe misforståelser og fejlfortolkninger. (Hansen, 2000, Gullestrup, 2003)

Det er en vigtigt, at man opfatter sin egen kultur ligeværdigt med andres kultur, og kan frigøre sig fra sin egen kultur i mødet med den anden. Det kræver psykisk styrke, at kunne håndtere mødet med andre kulturer. Dette kan være relevant ved mødet med andre kulturer, når aktøren rejser til et andet land. Empati er en vigtig kompetence for at møde det andet menneske ligeværdigt, og prøve at forstå det andet menneske med dets bevæggrunde.

7.1.2 Kultur skabes i individet

De vilkår, et menneske fødes under, bliver afgørende for dets udgangspunkt i livet. Det lille barn opnår fra fødslen tilhørsforhold til en gruppe, oftest sin familie, hvilket skaber tryghed ved at være del i et socialt fællesskab. Det enkelte menneske bærer en følelse af tryghed med sig gennem livet, og det er i sociale fællesskaber, personer ved, hvilke forventninger der er til den enkelte. Denne tryghed kan blive brudt, når man bevæger sig fra en kendt kultur og møder en ny kultur, eller man møder personer med en anden kultur, end den man kender.

Når man forstår kultur på denne måde medfører det, at kultur og identitet er tæt forbundne, idet social identitet og gruppetilhørsforhold er synonyme. Derudover betyder kulturel identitet at man subjektivt oplever, at man deler kultur med dem, man har samme identitet som. (Eriksen og Sørheim, 2003). Tilhørsforhold til en gruppe kan man demonstrere ved påklædning, sprog, ordvalg og handlemønstre. Nogle af de ældre nævnte, at de føler sig anderledes, fordi deres hudfarve og påklædning er så anderledes end danskernes. (Nyrup, 2006)

Hele livet arbejder vi på, at finde ud af hvem vi er, og dette billede forandrer sig i forhold til den kontekst, vi er i, hvilket betyder, at menneskets identitet er dynamisk.

Selvom vi siger, det enkelte menneske skaber sin egen kultur, er mennesket påvirket af sine sociale omgivelser i en sådan grad, at man kan tale om, at der er forskellige kulturer, der er kategoriseret ved nogle fælles træk. Når man laver sådanne kategoriseringer, er der en risiko for, at man beskriver en gruppe, så ingen kan genkende sig selv.

Det enkelte menneske opnår som tidligere omtalt en tryghed ved at tilhøre en bestemt social enhed, og denne tryghed kan blive truet, når personen møder nye og andre kulturer, eller det i sin egen kultur møder mennesker fra andre kulturer. Sådanne tværkulturelle møder sker hele tiden igennem menneskets livsforløb. (Brodtkorb, 2006)

7.1.3 Interkulturel forståelse

Interkulturel forståelse er at forstå sig selv og de andre i samspil med hinanden. Man kan gøre sig klart, hvordan man anvender kulturbegrebet, hvorfor vi anvender det og om hvem.

Interkulturel forståelse fordrer en ligeværdig behandling af hinanden ved at udvise accept af hinanden og vores forskelligheder. Det fordrer, at vi i mødet med hinanden er åbne nysgerrige og engagerede overfor det, vi ikke umiddelbart forstår med en viden om at vores opfattelse af det, vi tidligere har lært, måske skal revideres. For at bevare sin selvrespekt er det vigtigt at beholde sin opfattelse af, hvad vi finder etisk forsvarligt. (Brodtkorb, 2006 og Nyrup, 2006)

Interkulturel forståelse forstår vi som evnen til at orientere sig og handle i den multikulturelle kompleksitet og have øje både for sig selv, det lokale og det globale. Det handler om at høre til i grupper, der er adskilt fra andre grupper, de unge hører til i grupper adskilt fra ældre personer, det kan være politiske grupper og andet. Altså handler interkulturel forståelse om at have nære sociale relationer og have en åbenhed overfor dem, der findes udenfor.

En måde, at tilegne sig interkulturel forståelse på, kan være, at personer flytter til et andet land for eksempel som flygtning, og bliver bevidst om sin forståelse af den nye kultur set ud fra sit eget kulturbedskab. Det er en sådan kulturforståelse de ældre med anden etnisk baggrund er ved at tilegne sig. De ældre søger at erhverve sig indsigt i eller forståelse for den nye kultur, de møder. En anden måde at få interkulturel forståelse kan være at gøre en aktiv indsats, for eksempel sprog og kulturforståelse i undervisningen. (Gullestrup, 2003)

Som aktør i et ligeværdigt interkulturelt samvær er det vigtigt at kunne reflektere over "det kulturelle" og forstå mennesker tilhørende en eller flere andre kulturer. "Det kulturelle" skal i den forbindelse ses både som ens egen baggrund og som det, der er fremmed og anderledes. For at kunne forstå andre og deres måde at tænke på, er det vigtigt, at man besidder en vis grad af sproglige og interkulturelle kompetencer, så man bliver bedre til at kommunikere med hinanden og forstå hinandens reaktioner. (Jæger, 2000, Gullestrup, 2003)

På fællesmødet mellem de fire kulturer ser vi, hvordan denne manglende forståelse kan medføre misforståelser, der påvirkede stemningen. Nogle ældre kommer til at fremstille deres land som noget meget positivt og når ikke at fortælle, at de er flygtet på grund af tortur og forfølgelse både af dem selv og deres familie. Nogle af de andre ældre forstår ikke, hvorfor de har forladt deres hjemland, og reagerer ved at spørge: *"Hvorfor er i så kommet til Danmark."* (fællesmødet)

Vi skelner mellem interkulturel forståelse og interkulturel kompetence. Kompetence forstår vi som noget, der har et socialt aspekt og opstår i en social proces. Man kan sige, at der udfoldes kompetencer i alle sammenhænge, men det er ikke alle udfoldede kompetencer, der er kompetente handlinger. Hvis en ældre med anden etnisk baggrund taler engelsk på et offentlig kon-

tor, kan man sige, at han kan blive forstået, men det er ikke en kompetence at kunne tale engelsk i Danmark, hvor forventningen, er at der tales dansk. Kompetence er noget, der tildeles den enkelte i hver enkelt kontekst, og man kan være kompetent i en kontekst, og ikke i en anden. For at være kompetent skal en anden anerkende ens kompetence, det kan være samfundet, der anerkender menneskers forskelligheder. Man kan sige, at er ikke noget den enkelte bærer med sig, men noget der kommer ud af en kontekst. (Bramming, 2003)

At opnå forståelse sker i det enkelte menneske. I denne opgavetilrettelægger vi rammerne så den enkelte ældre, kan opnå sin egen øgede interkulturelle forståelse, for at kunne træffe et for sig selv kvalificeret valg i forhold til at leve som ældre i Danmark, hvorfor vi vælger at bruge begrebet forståelse⁷.

7.2 Analyse af interkulturel forståelse

7.2.1 Udvikling af interkulturel forståelse i forhold til familie

I vores empiri kan vi se familiestruktur og familiesammenhold har stor betydning for de ældre med anden etnisk baggrund, hvilket kommer til udtryk som: ”*familien er en mursten i samfundet, hvis familien er god er samfundet godt*”. Disse ældre opfatter sig som dem, der holder sammen på familien, og skaber rammerne for, at familien kan have et socialt liv, som omfatter flere end blot den nærmeste familie, fætre og kusiner deltager også. De ældre vi har talt med, føler de har ansvaret for at undervise og opdrage deres børn, hvilket indebærer at formidle traditioner og kultur til næste generation. Det giver disse ældre tryghed og status at have et godt sammenhold i familien. Denne familieopfattelse svarer overens med den opfattelse, Hofstede beskriver om de fleste menneskers opfattelse af familiestruktur.

Langt de fleste mennesker i verden lever i et samfund, hvor gruppens interesser går forud for individets interesser, hvilket vi kan kalde kollektivistiske samfund. Der henvises til grupper i samfundet, hvor familien er den første gruppe, vi møder i livet. Familiestrukturen er forskellig i forskellige samfund og i kollektivistiske samfund er familiemønstret ofte, at man bor sammen i flere generationer for eksempel bedsteforældre, børn, børnebørn og til tider fætre og kusiner. Denne struktur kaldes ”*den udvidede familie*” og den er den vigtigste kilde til ens identitet. Det er i dette samvær, børn lærer en følelse af fællesskab, og et sammenhold, der vil hjælpe med at beskytte dem resten af livet, til gengæld forventer gruppen loyalitet. I gruppen udvikler der sig et gensidigt afhængighedsforhold både i praksis og psykisk. (Hofstede, 2006)

---

⁷ Spørgsmålet om det overhovedet er relevant at bruge ordet kompetence om den ændring, det enkelte menneske undergår i mødet med det anderledes diskuteres af Kirsten Jæger, 1999

Når ældre flytter til et andet land, kan afhængigheden af familien blive forstærket, da de ældre kan møde et sprog og en kultur, som er fremmed for dem, som Aulie m.fl. skriver om vietnamesiske flygtninge i Norge ”*Familien er en helt central livsværdi for vietnameserne, og det er familien, som giver identitet, tryghed og status i samfundet*” (Aulie m.fl. i Eriksen og Sørheim, 2003: 175) Ovenstående lader også til at være gældende hos flygtninge i Danmark og svarer til de data, vi har fra vores kilder.

De ældre, vi har mødt, er opvokset i et familiemønster som ovenfor beskrevet og har forventninger til, at dette mønster fortsætter, selvom de i Danmark møder et andet familiemønster.

De ældre oplever, at denne familiestruktur ændrer sig, og der bliver større afstand mellem de ældre og familien. De yngre i familien har mindre respekt for den viden og erfaring de ældre mener at have. Det kan måske forklares ved at børnene tilhørende de familier, vi har mødt, er præget af den vestlige holdning til familien.

I Vesten lever vi et samfund, hvor den enkeltes interesser går forud for fællesskabets, hvilket vi kan kalde individualisme. Her er familiemønsteret ofte bestående af forældre, og et eller flere børn. Flere børn oplever at bo i familier med kun den ene forældre. Den øvrige del af familien, bedsteforældre, fætre og kusiner bor ofte andre steder og kontakten mellem familiemedlemmerne er mere sporadisk. Denne familiestruktur kaldes ”*kernefamilie*” (Børnene opdrages til at kunne tage vare på og træffe kvalificerede valg for sig selv. Det enkelte menneskes ret til selv at bestemme har stor betydning. Det gælder for eksempel uddannelse, hvor man vælger den uddannelse, man har lyst til uden at forholde sig til, hvad gruppen har brug for. (Hofstede, 2006)

De ældre i de tre grupper har i Danmark mødt en familiekultur, hvor værdierne er anderledes, end de værdier de ældre er præget af. Der er tale om nogle grundlæggende værdier, som er langsomme at ændre, og disse ældre taler om, at de kommer fra et samfund, hvor det er det kollektivistiske familiesyn, der præger deres opfattelse og i modsætning til at det i Danmark er det individualistiske familiesyn, der er udpræget.

Jo mere familien kommer under pres ved at møde den vestlige kultur, jo mere bevidste vil de ældre være om deres værdier:

”*En gruppes indre sammenhold øges med det ydre pres. Jo mere truet gruppen er, desto mere optaget bliver gruppemedlemmerne af at styrke den.* (Eriksen og Sørheim, 2003).

For at styrke familiesammenholdet har nogle af de ældre dannet generationsrelationer for at hjælpe de unge til at holde sig på den rette side af loven.

De unge derimod finder måske et tilhørsforhold i en anden subkultur end familien, og præges af den kultur, så familiekulturen bliver mindre vigtig for de unge. Dette kan medføre at de ældre, der gerne vil bevare den tryghed, de har i familien, bliver påvirket i en sådan grad, at det medfører utryghed. Dette sker fordi de ældre ikke længere ved, hvem der vil tage sig af dem, når de får brug for hjælp og ikke længere kan klare sig selv.

De unge i familien har mødt deres forældres kultur via forældrene og møder den vestlige familiestruktur, når de møder danske unge, der er præget af denne kultur. Der vil blandt de unge ske en prægning fra begge kulturer og denne påvirkning kan være afhængig af, hvor længe de unge har boet i Danmark.

De ældre med anden etnisk baggrund har mødt denne forskellighed og nogle af dem føler, det er et svært dilemma at stå i, da de gerne vil, at det går deres børn godt: *"Man skal være stolt, hvis ens børn bliver bedre end en selv"*. (Fællesmødet)

Det opfattes som et nederlag, hvis en ældre skal ende sine dage på et plejehjem. Der er ved at komme en opblødning i den holdning, så hvis en ældre bliver for syg til at være i eget hjem kan det være acceptabelt at den ældre anbringes på plejehjem.

Ved udgangspunktet opfattede de ældre sig som de vise i familien, som konfliktløser, undervisere og opdrager børnene, så de får formidlet deres traditioner og kultur. I det afsluttende interview oplever nogle af de ældre, at denne position er under afvikling, fordi de unge ikke længere har brug for de ældre. Den forskydning der sker i forholdet mellem de unge og de ældre i familien, påvirker relationerne i familien, og de ældre føler sig meget alene. De ældre kan ikke forliges med at ændre status i bevægelse fra en kollektivistisk familie mønster hen imod et kernefamilie mønster.

I deres eget land var de unge økonomisk afhængige af familien for at få uddannelse, dette gør sig ikke gældende i det danske samfund, som er et velfærdssamfund, hvilket vil sige det er staten, der tager over, når de ikke kan klare sig selv. De unge bliver under uddannelse forsørget af samfundet og ikke som tidligere af de ældre i familien.

Andre ældre har selv valgt at ændre på deres familierelationer ved at de som bedsteforældre vælger, at bruge deres tid på at gå i sprogskole og deltage i sociale aktiviteter udenfor familiens regi, hvilket medfører, at de afviser deres børn og børnebørn, når disse har brug for hjælp. I denne situation er det de ældre, der ser de muligheder, samfundet tilbyder og tager imod tilbuddene for at bedre deres livskvalitet.

Forskellen på måderne at reagere på ændringerne i familiestrukturerne kan findes i de familiemønstre, de ældre har som baggrund. Som Hofstede skriver, er det forskelligt fra hvert samfund, hvilke familiemønstre der er de mest gængse. Den kvinde, der bryder sit familiemønster ved at tage i skole, kommer fra et land, der måske har været mere vestlig præget end de andre grupperes medlemmer. At børnene holder fast i, at moderen skal være hjemme, kan ses som en fastholdelse i det traditionelle familiemønster, hvor moderen forventes at være med til at få familien til at fungere. Det kan også ses som led i kernefamiliesynet, hvor børnene beder moderen blive hjemme, fordi de unge har brug for hendes hjælp, at de gør det for deres egne behov og ikke for familiens sammenhold.

De forandringer de ældre møder, påvirker deres kulturelle forståelse, og de ældre viser øget interkulturel forståelse, da de er opmærksomme på denne forandring. De forholder sig til det nye, der sker med deres unge og relaterer det til deres egen viden og kulturopfattelse.

7.2.2 Udvikling af interkulturel forståelse i forhold til ligebehandling

I vores samtale med de ældre gav nogle af dem udtryk for, at de følte, der var en stor forskelsbehandling mellem danskere og ældre med anden etnisk baggrund. De udtrykte endda at de mente, de blev diskrimineret af danskerne. Den forskelsbehandling de følte og oplevede var på baggrund af oplevelser, hvor de ældre med anden etnisk baggrund ikke kunne deltage i arrangementer og de mente ikke de fik de samme tilbud som danskerne.

I data som udgangspunkt for processen opleves forskelsbehandlingen af nogle ældre på flere områder, både i forhold til den enkelte, i forhold til sundhedssystemet og i forhold til økonomi.

I det afsluttende interview ser de ældre stadig at der er forskel på danskere og ældre med anden etnisk baggrund. Forskellene opleves ikke så markante og de fylder meget mindre tidsmæssigt i samtalen.

Fokus på forskellene har flyttet sig fra det personlige og til det mere officielle, eksemplificeret ved at man i Danmark ikke vil anerkende for eksempel eksamensbeviser og kørekort. De ældre siger at i USA og England er det ikke noget problem at få anerkendt sine papirer.

Noget af forklaringen på den følelse de ældre har omkring forskelsbehandling, kan måske findes i den opfattelse, mange danskere har af sig selv og sit folk. Danskerne har opfattet sig som et homogent folk, der ikke har mødt store forskelligheder i måden at leve på. Danskerne ønsker ikke at blive påvirket af forskellighed, da det kan medføre ubalance i samfundet. Et flertal af danskere har ifølge den tidligere omtalte OECD rapport en stor nationalfølelse, som

kan komme til at fungere som et omvendt køleskab. Køleskabet skaber varme udadtil, når det skaber kulde indadtil. Nationalfølelsen kan komme til at skabe kulde udadtil, når danskerne holder sammen og skaber varme indadtil. (Eriksen og Sørheim, 2003) Det kan være denne kulde, de ældre med anden etnisk baggrund oplever som afvisning og diskrimination. Oplevelsen af at blive afvist kan også tilskrives, at de ældre ikke har det grundige kendskab til, hvordan det danske samfund fungerer både på det officielle niveau og på det frivillige organisations niveau, og at det handler om en afvisning på grund af manglende tilmelding eller andet og ikke en afvisning på grund af anden nationalitet. Vi har ikke tilstrækkeligt med data til at kunne udtale os konkret om dette.

Nogle af de ældre, vi interviewede, udtrykte, at forskelsbehandlingen i begge interview var både på det individuelle plan, og hjælpen fra det offentlige både i ældreplejen og på sygehuse, samt på det økonomiske område:

”Jeg mener at de penge som danskere får, er flere end dem som vi får, og i forhold til medicin, kan der være nogle forskelle i tilskud.”

I data som udgangspunkt for processen fandt de ældre det meget forkert, at der var en forskel på, hvilken økonomisk støtte man får, afhængig af om man var dansk eller ældre med anden etnisk baggrund. I det afsluttende interview udtrykte nogle af de ældre, at det var naturligt med en forskel på det økonomiske plan, da de ældre, der er flyttet til Danmark, ikke har ydet på arbejdsmarkedet i så mange år som danskerne. De ældre vi talte med, kom fra nogle forskellige vilkår i deres hjemlande og det kan have betydning for, hvordan de opfatter de levevilkår, de kan opretholde i Danmark.

Blandt de spurgte var der også nogle, der havde oplevet ligebehandling for eksempel på sygehuset.

”Jeg har positive oplevelser generelt når det handler om sundhed - sygehusbehandling generelt er der ikke nogen forskelle.”

7.2.3 Udvikling af interkulturel forståelse i forhold til sundhed

Der kan være forskellige måder at anskue, hvordan sundhed og sygdom defineres og dermed også hvilke handlinger, der skal til for at forbedre forholdene. Disse forskellige anskuelser kan være med til, at håndtering af egen sundhed er svær, når man flytter fra et land til et andet.

I vores empiri tyder det også på, at de ældre har flere forskellige vinkler at se sundhed og sygdom ud fra.

Nogle af de ældre med anden etnisk baggrund giver flere gange udtryk for, at de finder klimaet i Danmark problematisk. De længes efter varmen og ønsker at kunne komme til varmere lande på ferie. Det kan være et signal om, at de som afsæt kæder velbefindende og naturen sammen, en af flere måder at anskue årsag og sammenhæng til sygdom på. Sygdom ses ud fra denne tilgang, forårsaget af for eksempel klimatiske ændringer og årstidsændringer. Set ud fra denne opfattelse er det de ydre påvirkninger, som forårsager, at der kan opstå en ubalance i kroppen med deraf følgende sygdom. (Eriksen og Sørheim, 2006)

De udsagn, som nogle af de ældre kommer med, tolker vi til gengæld at have rod i en sygdomsopfattelse, hvor sygdomsårsagen findes i det enkelte individ og skyldes funktionsfejl i kroppen. At man bliver syg, fordi man spiser for meget, dyrker for lidt motion, drikker alkohol og lignende har for eksempel rod i denne opfattelse. En af de ældre med anden etnisk baggrund udtaler for eksempel, at hun vågner om morgenen og tager noget medicin, så går dagen nemmere. Vi tolker dette som et udtryk for, at medicinen ses som det instrument, der skal til for at afhjælpe den systemfejl, der måtte være, og derfor er nødvendig at tage for at kunne komme igennem dagen.

Hvorvidt man ser sygdom og sundhed som noget rent kropsligt eller som noget, der spiller sammen med det psykiske, kan være kulturelt forskelligt. I den vestlige verden har der tidligere været en tendens til at tænke krop og sjæl som to adskilte ting, hvilket sprogbruget også har været med til at understrege. "Batterierne skal lades op" og "det knirker i maskineriet" er udtryk, som tydeligt signalerer en opfattelse af kroppen, som en ting. (Eriksen og Sørheim, 2006) Når en af de ældre for eksempel illustrerer en vis ensformighed i dagligdagen og slutter af med, at hun får ondt i ryggen, giver hun ikke umiddelbart udtryk for, at se nogen sammenhæng mellem det at få ondt i ryggen og sin kedsomhed, men ser det nærmere i lyset af, at have ligget på sofaen hele dagen. Først ved en forespørgsel til gruppen om, hvad de ville have fordrevet tiden med i hjemlandet, giver flere udtryk for, at et socialt mere varieret aspekt i forhold til hverdagen ville have ført til bedre trivsel.

Dette er i tråd med den traditionelle vestlige forståelse af sygdom og sundhed, hvor for eksempel krop og sjæl ses som to adskilte størrelser. Dette understreges af den opdeling, der i mange år har eksisteret og til en vis grad stadig eksisterer mellem det naturvidenskabelige medicinsk orienterede felt og det mere sjælelige felt, herunder psykologien, som er knyttet til religionens og filosofiens område.

I de fleste ikke vestlige samfund anser man til gengæld krop og sjæl som en helhed, og set ud fra denne synsvinkel bliver det meningsløst at skelne mellem psykisk sygdom og fysisk sygdom. (Eriksen og Sørheim, 2006)

Den tilgang, som nogle af de ældre af etnisk baggrund udtrykker, tolker vi til at være mere i tråd med dette afsæt. De understreger, at det, man kan gøre for at bevare sit helbred, er at spise sundt, at dyrke motion og gå ud og møde andre. Det, at møde andre og glæde andre ses også som noget, der er medvirkende til, at man selv får det godt. Eksempler, der tolkes som udtryk for, at de ser den kropslige og den psykisk og sociale del som sammenhængende.

Der er forskellige tilgange til opfattelsen af sundhed og til sammenhængen mellem krop og psyke. I forbindelse med det afsluttende interview kom det i flere sammenhænge eksplicit til udtryk, at nogle af deltagerne så visse sammenhænge mellem krop og psyke, hvor de tidligere ikke havde udtrykt denne sammenhæng.

Det sociale samspil både i forbindelse med danskundervisning, som flere ældre deltager i, og ved møderne i nationalgrupperne opleves at kunne være med til, at eventuelle fysiske problemer træder i baggrunden. Således fortæller en af deltagerne, at fysiske problemer tidligere var årsag til, at hun ikke deltog i danskundervisning i lange perioder. Nu vil hun imidlertid i skole og glemmer nogle af de fysiske skavanker, da hun ved, at hun skal være sammen med de andre, som hun kender.

Social trivsel og samvær med andre er et væsentligt element for sundhed. Skal mødet med andre være succesfuldt, bygger det på forståelse for hinanden. For de ældre af anden etnisk baggrund kan det være væsentligt at erkende, at man har haft fejlagtige antagelser eller opfattelser af "de andre".

I vores empiri giver flere af de ældre direkte og indirekte udtryk for, at de har erkendt, at de tidligere har haft nogle fejlagtige antagelser om hinanden.

En af de ting, som flere af de ældre med etnisk baggrund synes at have fået større erkendelse omkring, er i forhold til de relativt mange ligheder, de synes at have oplevet, som eksisterer både i forhold til personer i de andre nationalgrupper og i forhold til danskerne. Synliggørelsen af ligheder giver en følelse af fællesskab og har været medvirkende til at få nogle fordomme modbevist.

Der udvises generelt nysgerrighed over for "de andres" synsvinkel: "*Hvad er deres rytme, hvad spiser de, hvad gør de. Jo mere vi er sammen, jo mere kommer vi til at se ligheder*".

Et andet perspektiv i forhold til interkulturel forståelse er evnen til på baggrund af ny viden og nye erkendelser at kunne reflektere over egen kulturbaggrund. Flere af de ældre med anden etnisk baggrund giver udtryk for at have udviklet denne reflektive evne. Nogle ældre giver udtryk for, at processen har medvirket til, at de kan sætte de nye indtryk og deres nyerhvervede viden i relation til egen kulturbaggrund. De tanker, som er sat i gang, har været med til at vise nogle nye veje for, hvordan man kan leve i den danske kultur og samtidig bevare sine rødder. De har fået nogle input til, hvordan de for eksempel kan kombinere ideer fra den danske kultur med egen kultur. Danskernes fortællinger om foreningsliv har også været med til at synliggøre, at man godt kan være medlem af foreninger, uanset kulturbaggrund. Mange giver også udtryk for, at kunne se en betydning i, at skabe nogle netværk på tværs af kulturer, og flere ønsker mere fælles kontakt og fælles arrangementer, og kunne foreslå at møder i stil med det afholdte fællesmøde kunne foregå fast en til to gange om året.

Det er imidlertid ikke kun kontakten på tværs af nationalgrupperne, der vægtes højt. Flere giver udtryk for at snakken i nationalgrupperne omkring livskvalitet, har givet en større bevidsthed, og har indvirket på miljøet, så der nu er skabt grobund for, at frustrationer og bekymringer kan deles med andre. De dybere snakke, oplever nogle, har skabt en stemning af rummelighed og med plads til forskellighed. Specielt i forhold til den ene nationalgruppe er der en stor refleksion over, hvordan samværet har forandret sig.

7.2.4 Udvikling af interkulturel forståelse i forhold til ældre

Vores empiri viser eksempler på, at der kan være stor forskel på, hvordan man forholder sig til alder. På fællesmødet mellem nationalgrupperne og gruppen af danskere blev der for eksempel spurgt til alderen på de deltagende, hvilket viser en meget forskellig måde at forholde sig til dette. Nogen af deltagerne ville gerne oplyse deres alder, mens det for andre ikke var noget, man talte om. Dette understreger, at den kulturelle tilgang til alderdom kan være meget forskellig.

Et af nutidens tydelige eksempler på dette er, hvordan vi forholder os til vores krop som ældre. I det vestlige samfund er der en tendens til, at vi skal holde vores kroppe så ungdommelige som muligt. For eksempel er det ganske almindeligt at bruge hjælpemidler som silokone, cremer og lignende for at imødekomme dette. I andre samfund er ældningstegn såsom rynker i ansigtet udtryk for visdom og højere alder, som medfører større autoritet og respekt. (Eriksen og Sørheim, 2006)

Det var imidlertid danskerne, der gerne ville fortælle om deres alder, mens andre af deltagerne ikke ønskede at tale om det. Dette kan umiddelbart synes modstridende med det vestlige ideal

om evig ungdom og med det ideal om, at de ældre besidder stor visdom og nyder stor respekt. Vi vælger, at tolke dette ud fra lidt andre perspektiver. I det vestlige ideal er der også en tendens til, at det giver status at holde sig selv i gang selv i en høj alder, hvilket jo i grunden også kan ses som en stræben efter ungdommelighed. Set i lyset af at den ældste danske deltager var 87 år og netop berettede om sit aktive liv, synes dette at give god mening. En mulig tolkning af, at andre ikke ønsker at oplyse deres alder, kan være, at det ikke nødvendigvis er den kronologiske alder, som danner basis for autoritet og respekt, men snarere den reelle erfaring og viden, som den enkelte besidder, hvorfor kronologisk alder kan blive opfattet som irrelevant og uvæsentlig.

Mange af de ældre med anden etnisk baggrund taler i udgangspunktet om, at de gerne vil bo sammen med familien, og at de forventer, at disse vil tage sig af dem, hvis de bliver gamle og svagelige. Andre bor allerede alene. Tanker om hvordan og hvor man skal bo som ældre afspejler også store kulturforskelle. Undersøgelser har for eksempel vist, at for danskere er det gode liv forbundet med et liv i deres egne hjem, men det for andre er forbundet med at bo sammen med familien, hvor praksis for eksempel kan være, at man flytter mellem sine børn. (Eriksen og Sørheim, 2006) Sammenstiller vi dette med vores empiri, får vi bekræftet flere af disse kulturforskelle. Danskerne fortæller stolte om, hvordan de evner at klare sig alene i eget hjem på trods af helbredsmæssige problemer, mens flere af de ældre med anden etnisk baggrund belyser, hvor svært de finder, det at håndtere de nye vilkår, hvis det for eksempel indebærer, at de ikke længere har mulighed for at bo sammen med familien.

Ved det afsluttende interview illustrerer flere af de ældre, at der er sket en bevidstgørelse, der har medført nogle forandringer i de personlige mentale og følelsesmæssige strukturer. Således giver en af deltagerne klart udtryk for, at der er blevet sat nogle tanker i gang, som har gjort ham i stand til at tage en fast beslutning om, at ville blive boende i Danmark. Dermed er motivationen til fuld integration i det danske samfund tilstede. Vi tolker, at samværet på tværs af nationalgrupperne og med danskerne har været med til at give et større indblik i de forskellige opfattelser. Det har skabt nogle refleksioner i forhold til at se muligheder for at forene de forskellige perspektiver. Det er ikke, fordi man blot efterligner de andres måde at håndtere tingene på, men det virker som inspiration for eksempel til at vise, hvordan man kan tænke sin egen kulturbaggrund ind i forhold til livet i Danmark. Flere understreger, at deres baggrund betyder meget, men er samtidig bevidste om, at det er væsentligt at have forståelse for, og at udvise empati i forhold til det at være gammel i det danske samfund.

Flere af de ældre har stadigvæk meget svært ved at håndtere, at deres sociale samspil til familien er ændret, men til gengæld illustrerer de, at de med kendskab til mulighederne i det danske samfund, samt de overvejelser, som processen har forårsaget, har fundet nye veje til at få et socialt netværk. De er for eksempel blevet mere bevidste i forhold til at skabe kontakter, der ikke absolut er knyttet til familien. Møderne i nationalgrupperne opleves som særdeles værdifulde, og som en siger:

”For mig betyder det utroligt meget, at jeg kan komme på lokalcentret uanset om det fyger, blæser eller tordner og jeg vil gerne skifte mellem to busser for at komme herop. Jeg elsker at være sammen med dem, for mig er det bare fint, de er som en familie for mig”.

I et tilfælde er situationen endog vendt så meget, at det nu er børnene, der ringer for at høre, hvor den ældre er henne, og hvornår de må komme på besøg.

7.2.5 Udvikling af interkulturel forståelse i forhold til sproget

De ældre med anden etnisk baggrund giver udtryk for, at danske sprogkunders har en stor betydning for dem eller måske rettere fraværet af danske sprogkunders, når vi taler om livskvalitet i Danmark. De ældres udsagn kan med lidt god vilje samles under tre områder, indenfor hvilke sproget har en betydning, det er de offentlige instanser, det sociale fællesskab og det individuelle selvværd.

Indenfor det offentlige drejer det sig om behandling i sundhedsvæsenet og i forbindelse med leje af bolig. Nogle af de ældre med anden etnisk baggrund har en antagelse om, at de ikke altid får en optimal behandling indenfor det offentlige begrundet i af, at de ikke forstår sproget og uddyber det med, at jo mere dansk de forstår, jo tydeligere ser de forskelsbehandlingen. På fællesmødet hvor alle grupper af ældre fortalte om deres oplevelser, kunne de danske ældre fortælle, at de også kendte til personer, som havde ventet i årevis på en anden bolig, for eksempel hvis de havde dårligt knæ og gerne ville ned i stueetagen.

Denne udveksling af historier kan være med til at give en forståelse på tværs af kulturer, der kan forklare, at det ikke nødvendigvis er på grund af deres udenlandske oprindelse og manglende sprogkunders, at de ikke får deres ønsker opfyldt, men på grund af, at der ikke er ledige lejligheder af den ønskede type. Det er ikke noget personligt, men et vilkår i samfundet. Dermed ikke sagt, at der ikke finder forskelsbehandling sted på grund af sproget, blot at der kan være mange andre årsager. Hvis de ældre med anden etnisk baggrund når frem til en

erkendelse af, at der ikke finder forskelsbehandling sted på grund af sprogvanskeligheder, kan det være første skridt mod empowerment.

For det andet nævnes sprogets betydning indenfor det sociale fællesskab, da sproget angives at være årsag til, at det er svært at komme i kontakt med mennesker, de møder og at de føler sig afvist.

Kender man til det danske samfund, ved man, at det ikke er sædvane, at hilse på alle man møder. Kommer man fra et samfund, hvor alle er imødekommende og udadvendte, kan danskere nemt opleves som afvisende, men der er måske mere tale om almindelig omgangstone end om afvisning, som det føles af de ældre med anden etnisk baggrund. En af de ældre er også inde på, at de ældre med anden etnisk baggrund selv kan opleves som lukkede, hvis de på grund af dårlige sprogkunderskaber holder sig for sig selv. De ældre beretter om en udflugt, de har været på med deltagere fra alle tre nationaliteter, her oplevede de at kunne kommunikere sammen med kropssprog. Ifølge Eriksen og Sørheim (2003) er pointen, at kommunikation finder sted, når parterne har noget at være fælles om. De ældre var fælles om at skulle på en indkøbstur og det åbnede op for samtale og interesse i at forstå hinanden. Gennem processen vi har tilrettelagt, er nogle af de ældre blevet bevidste om, at der ligger muligheder i at indgå i interesse fællesskaber med andre på tværs af nationer og derigennem blandt andet træne sprogfærdigheder.

Når de ældre med anden etnisk baggrund oplever sprogbarrierer som hæmmende i kontakt med offentlige instanser og sociale fællesskaber, medfører det for det tredje, at de ældre bliver følelsesmæssigt berørt i de ovennævnte situationer. De bliver utrygge, hvis andre taler sammen i deres nærvær, og de ikke er en del af kommunikationen. De føler sig isoleret på grund af de manglende sproglige kompetencer, hvilket kan medføre, at de selv kommer til at sende et signal om lukkethed. En af de ældre udtrykker, at det er som at være psykisk handikappet, ikke at kunne tale for sig selv.

Sproget opleves, at være en barriere for at have ligeværdigt adgang til økonomiske og sociale goder i samfundet, hvilket medfører at de bliver følelsesmæssigt berørte og føler afmagt.

I stedet for et psykisk handicap sammenligner Eriksen og Sørheim, (2003) manglende sprogfærdigheder med en fysisk funktionshæmning, der giver sig udslag i, at de ældre bliver behandlet som mindreværdige eller dumme, fordi de ikke behersker det danske sprog. For ældre mennesker, der har haft en position i deres hjemland og været vant til at være veltalende, vir-

ker det ydmygende og hæmmende ikke selv at kunne gøre sig forståelig. Dette udtrykkes således af én af de ældre:

”Det rører mig at leve i et samfund, hvor man taler et andet sprog end mit modersmål og jeg kan ikke dække mine behov sprogligt, jeg bliver begrænset, jeg skal alle steder have en hjælper, som kan tolke.” (1. interview)

De ældre tillægger dermed de sproglige kompetencer en stor betydning i forhold til eget selv-værd og til at begå sig i et samfund som det danske, hvor det opleves, at vi mest kommunikerer via sproget.

Sproget er imidlertid kun en lille del af kommunikationen, det handler også om at forstå den kontekst, ordene udtales i, det drejer sig om en hel livsopfattelse (Eriksen og Sørheim, 2003).

En anden problemstilling, de ældre fremhæver, er vanskelighederne ved at lære det danske sprog, idet de har oplevet en sprogundervisning isoleret fra den virkelighed, de skulle bruge den i. De havde et ønske om, at sprogundervisning foregik sideløbende med, at de lærte om ældre danskeres måde at leve på og at de havde kontakt til danskere, så de kunne bruge sproget og dermed lære det gennem anvendelse.

Det minder om Eriksen og Sørheim, når de skriver, at sprogbeherskelse, når det drejer sig om at mestre en hel livsopfattelse, ikke kun kan læres via sprogundervisning. Det drejer sig også om at oparbejde en intuitiv forståelse for alle de indviklede tegn og symboler, der giver tilværelsen mening og sammenhæng, hvilket bedst læres i de sammenhænge, de er en del af.

Under forløbet var de ældre med anden etnisk baggrund sammen med hinanden og med danskere og her oplevede de, at der var mange fællestræk mellem danskere og de andre ældre. De lyttede interesseret til hinandens historier og fornemmede noget af den samhørighed, de havde savnet.

Man kan sige, at de selv havde løsningen på, hvordan de kan lære at mestre det danske sprog og ved at være sammen med mennesker fra flere forskellige kulturer, blev de bevidste om dette og fandt motivationen til at starte på sprogundervisning.

7.3 Delkonklusion interkulturel forståelse

I analyseafsnittet har vi arbejdet ud fra interkulturel forståelse som den er beskrevet i vores begrebsafklaring.

Med baggrund i den interkulturelle forståelse konkluderer vi, at de ældre med anden etnisk baggrund har opnået en øget forståelse for, fra vi mødte dem første gang, til de deltog i det afsluttende interview. Ved det afsluttende interview var de glade, smilende og nogle sagde noget på dansk. Det var meget tydeligt at se på deres ansigtsudtryk, at de forstod meget af det, vi sagde, allerede inden der blev tolket. Det betyder givetvis ikke, at de har nået at lære ret meget mere dansk på den korte tid, men at de med deres nye forståelse for deres situation, har fået lyst til og tør at deltage i fællesskabet. Det kan også skyldes, at de til det afsluttende interview kendte os bedre, og havde fået en større tillid og tryghed til os og dermed havde mere lyst til at tale med os. At der var sket en positiv ændring hos deltagerne, ser vi nærmere på under empowerment delen.

De ældre gav til fællesmødet eksempler på, hvordan de var blevet klogere på deres egen kultur, som en udtrykte det, vi har en 4000 år gammel kultur, som vi prøver at tilpasse det liv, vi lever nu. Andre har oplevet at blive bevidste om, at man kan bevare sine rødder og samtidigt integrere sig i det danske samfund. De ældre med anden etnisk baggrund var nysgerrige specielt ved mødet med de ældre danskere. De ville gerne høre om de danske ældres liv og deres livsvilkår. For nogles vedkommende kom det til udtryk ved, at motivationen til at forstå den danske kultur var større end til at forstå de andre nationaliteters, med den begrundelse, at det er i Danmark de ældre med anden etnisk baggrund lever, og at de derfor må tilpasse sig den danske levemåde. Udtalelser fra nogle ældre om at de kom for at møde de danske ældre og at de andre nationaliteter kunne lære noget af disse ældre og deres måde at integrere sig på, har fået os til at overveje om nogle af de ældre prøver at assimilere sig, med det nye, at ligne danskerne, frem for at integrere sig og bære nogle af sine egne værdier, normer og traditioner med. Vi konkluderer, at de prøver at integrere sig, ved at de forsøger at tilpasse sig, når det handler om mødet med andre og begå sig i det danske samfund, men de har et fællesskab indbyrdes, hvor traditionerne får lov at folde sig ud.

I forhold til relationerne til familien har de ældre med anden etnisk baggrund opnået en større forståelse for, hvordan de ældre danskere lever og hvordan vore plejehjem fungerer. De kan også forstå det med deres forstand, men følelsesmæssigt kan de ikke forene sig med, at de selv kan komme i den situation, at de skal bo på et plejehjem. Vi konkluderer at de ældre med anden etnisk baggrund på grund af manglende kendskab til de danske plejehjem, ser det som skræmmende at komme til at bo sådant et sted. Vi mener, at de nu har fået større forståelse for, at der er et positivt alternativt til at bo sammen med børnene eller på et plejehjem, idet de

har hørt, at mange danske ældre bor alene og har et aktivt og for dem godt liv som ældre, hvor fællesskaber i foreninger og klubber er et godt supplement til familielivet.

De ældre kom lidt nærmere en forståelse af, hvorfor der sker forskelsbehandling, men de blev også bevidste om, at alt som de havde tolket som forskelsbehandling, ikke nødvendigvis var sådan, det hang sammen. De mener selvfølgelig stadig, det er forkert, hvilket vi jo ikke er uenige med dem i, og de ønsker et liv med respekt for hinanden som mennesker.

Sproget opleves, som en barriere ved flere af de eksempler, de ældre trækker frem, når der tales om livskvalitet. Det gælder for eksempel, når de taler om forskelsbehandling ved kontakt til offentlige steder og ved kontakt til andre mennesker, de møder på gaden. Ligeledes blev det tydeligt, at de har fundet den sprogundervisning, de tidligere har deltaget i, mangelfuld, og at de ønsker at lære dansk samtidig med, at de har kontakt til danskere, så de kan kombinere, det at lære dansk med at få indsigt i den livsopfattelse, som sproget bygger på. Det er svært at udvikle interkulturel forståelse, når sproget mangler og det er sproget der giver mulighed for at møde den nye kultur, derfor ønsker de ældre at lære det danske sprog.

Vi konkluderer at det er i forhold til at have øje på sig selv og det lokale at de største ændringer er sket, at den største interkulturelle forståelse er opnået.

8.0 Empowerment

I dette afsnit uddybes det overordnede teoretiske grundlag for empowerment og på baggrund af dette, analyseres empirien i forhold til de fem generative temaer. Analysen af empowerment baserer sig lig analysen af interkulturel forståelse på de to hold indsamlede data. Ud fra dette anskueliggøres det, om der er opnået øget empowerment for de ældre med anden etnisk baggrund.

8.1 Teori om empowerment

8.1.1 Empowermentbegrebet

Power betyder magt, kraft styrke - empowerment betyder direkte oversat "at sætte i stand til", "at give evne til". Empowerment sigter mod en tilstand, hvor en vækst i erkendelse, indsigt og selvforståelse går hånd i hånd med en handlende og udførende magt og kraft. Empowerment er både den proces, der fører til handling, og det produkt, som en handling kan give.

Empowerment retter sig især mod undertrykte og underprivilegerede, og karakteristisk for disse mennesker er, at de næsten altid har både sociale og sundhedsmæssige problemer.

(Andersen, m.fl., 2000)

Som beskrevet i problembaggrunden for dette projekt, bevirker de vilkår, som er gældende for de ældre med anden etnisk baggrund, at denne borgergruppe kommer til at udgøre en udsat gruppe, der deler nogle ufordelagtige vilkår, som kan skyldes fysiske, psykiske eller socio-økonomiske faktorer (Mortensen og Mortensen, 2004). Empowermentbegrebet må ud fra dette siges at være særdeles relevant i forhold til vores interventionsgruppe.

Empowerment udspiller sig i menneskelige relationer og foregår som en dialektisk proces, hvor der sker ændringer i de involveredes forestillinger om sig selv og deres handlemuligheder.

Deltagerne skal gennem processen opnå større magt og kontrol over eget liv og dermed opleve nye handlemuligheder og få større beslutningsgrundlag eller erkendelse.

At de menneskelige relationer foregår som en dialektisk proces, har stor betydning for forståelsen af empowerment. (Stockmarr, 2007)

Den dialektiske proces tager sit udgangspunkt i, at virkeligheden er kompliceret, bevægelig og mangfoldig. Samtidig fremtræder virkeligheden i forenede modsætninger. Modsætninger er hinandens betingelse og de griber ind i hinanden som for eksempel levilkår og rettigheder. (Stockmarr, 2007)

En af de væsentlige personer, som har været med til at skabe grundtankerne om empowerment, er Paulo Freire. Freire forholder sig også til det dialektiske⁸ aspekt.

”Paulo Freire tog også udgangspunkt i en dialektisk forståelse af verden i sin teori om frigørende pædagogik. Freire så menneskes forhold til verden som dialektisk, idet mennesket er et reflekterende væsen og derfor i stand til at objektivisere verden. I denne objektivisering kan mennesket se, hvilke muligheder og begrænsninger, det har for sin handling.” (Freire i Stockmarr, 2007: 57)

Set i forhold til de ældre af anden etnisk baggrund finder vi det meget væsentlig at være opmærksom på, hvordan en empowermentproces tilrettelægges, så den i videst mulig omfang bliver dialektisk. Processen skal give rum for, at deltagerne får mulighed for at fremføre tingene fra de ældres synsvinkel og for, at de modsætningsforhold, der måtte gøre sig gældende bliver håndteret med respekt. Endelig er det meget væsentligt, at processen stimulerer til refleksion. Den proces, som er tilrettelagt og gennemført i dette projekts konkrete forløb og, som er beskrevet i metodeafsnittet, mener vi i høj grad, lever op til dette.

---

⁸ Metode hvorved man gennem samtale (spørgsmål og svar) søger at trænge ind i eller belyse et problem. (Fremmedordbog 1999)

8.1.2 Empowermentbegrebets baggrund og aktualitet

Empowermentbegrebet kan spores tilbage til 1970'erne i Brasilien, og fra begyndelsen af 1980'erne er empowermentbegrebet også vundet frem i USA, Canada og England, hvor det især er blevet anvendt i forbindelse med de sortes opgør med racisme, kvindefrigørelsen og som metode inden for socialt arbejde. I Danmark er der fortalere for, at empowerment fortjener mere opmærksomhed som en forståelsestilgang blandt andet i socialt arbejde. (Stockmarr, 2007)

I de lande, hvor empowerment er udviklet, er uligheder, undertrykkelsen og polariseringen større, mere omfattende og mere synlig end i Danmark og andre velfærdssamfund.

Det danske samfund karakteriseres som et velfærdssamfund. Velfærdsadfærd er kendetegnet ved, at befolkningen forventer, at samfundet træder til, når livet bliver besværligt. Velfærdsadfærden fungerer, når hjælpen virker enten i form af, at de involverede bliver mere bevidste og bekendte med ydelsesmulighederne og derfor får behov for mere hjælp, eller når de involverede hjælpes ud af de akutte problemer, og ikke længere behøver hjælp. (Andersen, m.fl. 2000)

”Den danske ældrepolitik hviler på principper om medvirken, medindflydelse og medansvar. Den ældre skal selv deltage aktivt, idet der ydes hjælp til selvhjælp. Dette gælder også de ældre etniske borgere, der ligesom øvrige ældre borgere må tage hånd om eget liv. Indsatsen skal derfor tage højde for, at disse ældre reelt gives mulighed for at mestre deres eget liv” (Styrelsen for Social Service, nr. 3)

Selvom vi har velfærd i Danmark, er der stadig personer i det danske samfund, som har svært ved at tiltage sig tilstrækkelig medindflydelse og medansvar, og som kan betegnes som underprivilegerede

Den udvikling som socialområdet i Danmark har gennemgået de seneste år, hvor bestillerfunktion adskilles fra udførerfunktion, og hvor ”kunden” frit kan vælge mellem forskellige leverandører, kan gøre situationen tiltagende vanskelig at håndtere for de ældre af anden etnisk baggrund. Denne borgergruppe mestrer ofte kun i begrænset omfang det danske sprog, og desuden mangler de ofte kendskab til den danske ældresektor og de tilbud, der kan gives. (Styrelsen for Social Service, nr. 3)

Empowerment synes derfor i høj grad at give mening i forhold til gruppen af ældre med anden etnisk baggrund, både set ud fra, at de som voksne har mulighed for gensidigt at støtte hinanden og udveksle erfaringer, så isolation kan brydes og eventuel stigmatisering kan belyses, og

set ud fra, at de ældre med anden etnisk baggrund i forhold til den gennemsnitlige danske befolkning må siges at være underprivilegerede.

8.1.3 Empowermentbegrebets ideologiske tilgange

Der er forskellige ideologiske tilgange til brug af empowermentbegrebet, og det er vigtigt at tænke over, med hvilket formål, man ønsker at indføre det.

Formålene kan mere uddybende deles op i tre retninger, den neoliberale variant, den socialliberale variant og den samfundskritiske / transformative variant.

- Den neoliberale tilgang har som hovedsigte, at de enkelte individer skal opnå evner til at blive bedre i stand til at kunne forfølge deres egne drømme og mål. Den neoliberale tilgang stiller ikke spørgsmål ved de strukturer i samfundet, som måtte være med til at skabe uligheder. Målet med empowerment baseret i den neoliberale tilgang er en fuld frisætning af markedskræfterne, og at den enkelte skal være i stand til at foretage ”frie valg”, som indfrier egne drømme og mål, hvorfor denne tilgang beskæftiger sig med empowerment på et individuelt plan.
- Den socialliberale tilgang sigter mod, at empowerment skal være med til at sætte en moderat ændring af eksisterende velfærdsinstitutioner i gang. Ændringerne skal være moderate forstået på den måde, at undertrykte eller socialt udsatte grupper skal sikres de rettigheder, de har som medborgere i samfundet. Det handler om rettigheder, som automatisk skal sikres og tilvejebringes af velfærdsstaten, således at den undertrykte eller socialt udsatte ikke skal gøre sig fortjent til disse. Den socialliberale tilgang stiller grundlæggende ikke spørgsmål ved de strukturer og vilkår i samfundet, der er med til at skabe ulighed, disintegration og social eksklusion, men beskæftiger sig især med empowerment på et rettighedsmæssigt plan.
- Den samfundskritiske, transformativ tilgang fokuserer på kollektiv bevidstgørelse og har som mål at opbygge bedre handlingskapacitet i forhold til at få mere magt og kontrol over de livsbetingelser, som underprivilegerede grupper har. Den samfundskritiske, transformative tilgang fokuserer på den dialektik, der eksisterer mellem de levevilkår og rettigheder, som de underprivilegerede har og de underprivilegeredes selvopfattelse og selvbevidsthed i samspil med gruppens kollektive handlingsevne. Tilgangen beskæftiger sig især med empowerment på et samfundsmæssigt plan. (Andersen, 2005, Stockmarr, 2007)

8.1.4 Empowerment og magt – afmagt

I forhold til empowerment knytter diskussionen om magt og afmagt sig til de handlemuligheder og den handlekapacitet, som de disempowerede er i besiddelse af.

”Magt kan defineres som den kapacitet, det enkelte menneske har, til at påvirke de kræfter, der har indflydelse på ens livsrum.

Når vi taler om magt i empowerment, er det som før nævnt i betydningen af at udvikle ”magt til” og ikke ”magt over” andre. Magt til at foretage sig det i livet og dagligdagen, man ønsker sig.” (Andersen, m.fl., 2000: 59).

Den magt, som man i forhold til empowerment skal opnå evne til at udøve, kan ses i forhold til tre samfundsordener – materiel/økonomisk magt – statusmæssig magt – politisk magt.

Den økonomiske magt handler om adgangen til at besidde, skabe og kontrollere økonomiske ressourcer. Den statusmæssige magt handler om den anseelse og det omdømme, som knytter sig til sociale grupper. Det drejer sig om at udfordre de anseelsesmæssige rangordener, der eksisterer mellem dominerende og stigmatiserede grupper som for eksempel etniske minoriteter. Den politiske magt handler om at få adgang til og mulighed for at påvirke det politiske system med henblik på forbedringer for udsatte grupper. Empowermentbegrebet set ud fra den samfundsmæssige transformative tilgang må derfor reserveres til ændringer i underprivilegerede gruppers situation, og det forudsætter disempowerment i materiel/økonomisk, statusmæssig eller politisk forstand. (Andersen.2005)

Det er meget afhængig af den konkrete kontekst og de konkret involverede grupper, hvilke magtdimensioner, der er mest relevante at fokusere på. For seksuelle minoriteter kan det være den statusmæssige anerkendelse, som ”ligeværdig seksualitet”, der er vigtigst, mens det for fattige grupper kan være den større økonomiske magt i form af bedre levevilkår.

Ældre flygtninge og indvandrere befinder sig ofte i en situation præget af afmagt inden for alle tre samfundsordener. Den materielle og økonomiske magt er lav, da de sjældent har hverken store private besiddelser eller befinder sig i positioner, hvor de har magt over produktionsmidler og lignende. Den statusmæssige magt er lav i kraft af den lave anseelse, som mange fremmede har i Danmark og den politiske magt er lav ikke mindst grundet de sprogmæssige vanskeligheder, som kan bevirke, at de har ringe muligheder for at påvirke de politiske systemer og at deltage i den offentlige debat. (Andersen, m.fl., 2000)

Hvordan kan man så give de disempowerede mere magt, så de dermed kan blive i stand til eller få evne til at oparbejde mere magt i eget liv? For de ældre af anden etnisk baggrund vil

det formentlig i første omgang være den statusmæssige magt, som kan øges, men set i perspektiv af at empowermentudviklingen handler om et vekselvirkningsforhold mellem ”*at udvikle en bedre evne til selvstyring (den subjektive dimension) – eller i det mindste bedre håndtering af problematiske livsbetingelser – og at opnå en højere grad af kontrol over de samfundsskabte betingelser (den objektive dimension)*” (Andersen, 2005), må det i første omgang handle om at stimulere til denne udvikling.

8.1.5 Empowermentprocessen

Empowermentprocessen foregår på tre niveauer, det individuelle / personlige, det interpersonelle / sociale og det samfundsmæssige niveau.

På det individuelle / personlige niveau handler det om, at få mere magt over sit eget liv, så man bliver i stand til at udføre det, man ønsker sig med sit liv.

På det interpersonelle / sociale niveau handler det om at udvikle kompetencer til, at kunne indgå i en grupperelation, at kunne være med til at udvikle dialektikken i en gruppe og at kunne skabe og styrke socialt støttende netværk.

Samfundsniveau omfatter både de lokale daglige samfundsrelationer og større lokal- og landspolitiske sammenhænge. På samfundsmæssigt niveau handler empowerment om, at sige sin mening, tale andres sag og at forlange og forvente indflydelse og respekt. På det bredere samfundspolitiske niveau omhandler empowerment også evnen til at kæmpe mod ulighed og for større social retfærdighed. (Stockmarr, 2007, Andersen, m.fl. 2000)

Det er afgørende i empowerment, at den sociale aktion igangsættes og udformes af brugerne på egne betingelser, og at den er autonom og autentisk i forhold til brugernes målsætninger.

Den dialektiske proces tager som nævnt sit udgangspunkt i, at virkeligheden er kompliceret, bevægelig og mangfoldig, og for de ældre af anden etnisk baggrund er det vigtigt at være opmærksom på at få skabt en proces, der giver plads til dette.

Ved at tage afsæt i en forskningsmetode med rod i aktionsforskning er empowermentprocessens indhold udformet på grundlag af deltagernes betingelser, ligesom indholdet har taget afsæt i de ældres synsvinkel. Den sociale intervention har givet mulighed for refleksioner i forhold til at se forskellige vinkler på at få magt i livet som ældre og dermed få belyst muligheder og begrænsninger i rammen for handling.

Den empowermentproces, som er igangsat i forhold til den involverede gruppe af ældre med anden etnisk baggrund, har indholdsmæssigt taget afsæt i, hvordan den enkelte håndterer sit

liv i de givne rammer og ud fra en national kulturramme. Processen lægger op til, at man ved at høre om forskellighederne i tilgangen bliver bedre i stand til at handle for sig selv. Samtidig har processen fundet sted i et kollektivt regi nemlig både i de enkelte nationalgrupper og grupperne imellem.

Ved starten af projektet var vi i projektgruppen optagede af, at de ældre skulle opnå en større bevidsthed. Samtidig havde vi et ønske om, at vores proces skulle tilføre de ældre et større handlerepertoire. Såvel aspektet omkring større personlig bevidsthed som handlingsaspektet førte frem til, at vi valgte begrebet empowerment. Vi har valgt den samfundskritiske, transformative tilgang, idet vi ønsker at skabe en kollektiv bevidstgørelse hos de implicerede ældre, som kan medføre øget empowerment og være med til at give et optimalt liv som ældre i Danmark. Dette gælder både på det individuelle plan og for gruppen som helhed.

Projektgruppens første afsæt har været at øge empowerment for den enkelte, medfører det empowerment for hele gruppen er det godt, medfører det en refleksion og erkendelse som fører til en samfundsdebat, der medfører forandring, er vi nået rigtig langt. Vi er med til at starte en proces, hvor den ender, ved vi ikke.

8.2 Analyse af empowerment

Udvikling af empowerment vil give de ældre af anden etnisk baggrund mere kontrol over dele af deres eget liv, så de bliver i stand til at tage styring i forhold til deres tilværelse i stedet for at lade sig styre. Vi vil i det følgende se nærmere på, om de ældre faktisk ser ud til at have udviklet empowerment.

8.2.1 Udvikling af empowerment i forhold til familie

Det samspil, som de ældre af anden etnisk baggrund har med familien må kendetegnes som relationer på et interpersonelt niveau. At udvise empowerment i denne sammenhæng kræver således empowerment både på det personlige niveau og på det sociale niveau.

Som udgangspunkt synes de ældre af anden etnisk baggrund at finde stor meningsfuldhed i deres rolle i forhold til familien. De giver udtryk for, at blive betragtet med høj respekt, de har status i familien, og de yder råd og vejledning. De signalerer altså at have magt i forhold til de samspil, der foregår i familien. De ældre er tillige meget bevidste om, hvilke fordele et tæt samspil med familie og netværk har, og de beretter om, hvordan de er vant til at håndtere gæstebud og lignende.

Den rolle og funktion, som de ældre tildeles er således med til at give dem en statusmæssig magt i form af respekt og anerkendelse.

Den aktuelle situation i Danmark er imidlertid medvirkende til, at de ældres empowerment i forhold til familien bliver problematisk. Det er svært at bevare de tætte relationer og et netværk, som man kan støtte sig til. Mange har oplevet at familier er blevet splittet. Nogle familiemedlemmer er måske døde, andre bor i lande langt væk og endelig kan splittelsen også skyldes konflikter eksempelvis skilsmisse, som har slået familierne i stykker. Flere giver udtryk for, at have svært ved at leve uden de tætte familiemæssige relationer, og de oplever store ændringer i forholdet mellem forældre og børn. Børnenes ændrede levevis smitter af på relationerne i familien, og flere giver udtryk for, at det går ud over det intime forhold mellem forældre og børn. Det kan dermed være svært for de ældre at bevare deres statusmæssige position i familien.

De ældre forholder sig imidlertid til det nye, der sker med deres unge og relaterer det til deres egen viden og kulturopfattelse, hvilket vil sige at de udviser øget erkendelse, øget indsigt og øget selvforståelse. Den øgede erkendelse, indsigt i og selvforståelse medfører dog ikke, at de for nærværende ser mange muligheder for at blive bedre til at håndtere deres problematiske livsbetingelser og dermed få øget empowerment. De ældre oplever en vis afmagtsfølelse i forhold til, hvis den situation skulle opstå, at børnene ”svigter”, når de som ældre får brug for dem. Man kan sige, at de endnu ikke har magten over deres liv og ikke er i stand til at handle, som de gerne vil. De ønsker at deres børn klarer sig godt, og flere fremhæver med stolthed, hvis deres børn har gode uddannelser og beskæftigelse og klarer sig godt. Flere af de ældre beskriver således, at de har magtet at få børnene godt i vej, men de har mistet den grupperelation, de ønsker at have.

En gruppe af de ældre med anden etnisk baggrund har lavet generations arrangementer. Ved at arrangere møder mellem generationer, hvor de ældre hjælper de unge til at komme i gang med uddannelse og klare sig godt, finder de ældre en måde at bevare rollen som de vise, dem man spørger til råds. På generationsmøderne er det tillige ikke kun de ældres egen rolle, der er i spil, men det handler om en kollektiv bevidstgørelse, som skal hjælpe på vej til hensigtsmæssige kollektive handlemønstre, der bygger på meningsfuldhed og kontrol set ud fra både egen kontekst og den samfundsmæssige kontekst. Initiativet omkring generationsmøderne foregår udenfor familien og kan være inspireret af, at nogle af de ældre ser deres ”familierolle” i forhold til en struktur, der omfatter alle, der bor i en landsby eller i større eller mindre grupper (Hofstede, 2006). Dette kan tale for, at de ældre har øget empowerment, da de tager

magt over sit liv og udfører det, man ønsker med sit liv, nemlig at rådføre de unge, så de får nemmere ved at integrere sig.

I tråd med dette synes flere af de ældre også at have fået større magt over situationen i forhold til etablering af netværk. De oplever samspillet i nationalgrupperne på højde med et familiemæssigt netværk, og nogle benævner endda deltagerne som deres familie. Flere giver også udtryk for, at samværet på tværs af nationalgrupper suppleret med ny viden om foreningsliv i Danmark, har givet dem en indsigt og har været med til at vise nye handlemuligheder i forhold til at etablere netværk. De er således godt på vej til at finde alternative muligheder for sociale netværk til erstatning for de manglende familiemæssige netværk.

8.2.2 Udvikling af empowerment i forhold til ligebehandling

Ved starten af processen giver flere af de ældre med anden etnisk baggrund udtryk for, at de oplever forskelsbehandling mellem dem selv og danskere. Nogle er af den overbevisning, at ældre danskere får flere tilbud og bedre sagsbehandling, end de selv gør.

Oplevelser som forfordeling og forskelsbehandling kan have tilknytning til, hvilket afsæt de enkelte har for at se på ligheder og forskelle. Tager man for eksempel især afsæt i det kulturelle tilhørsforhold, og opfatter sig selv som medlem af en kultur, der deler nogle ligheder i modsætning til ”de andre”, eller ser man sig selv som en del af de forskellige grupper, som man tilhører for eksempel gruppen, der bor i en bestemt boligforening eller gruppen, der kommer på lokalcentret. (Eriksen og Sørheim, 2006)

Den måde, som nogle af de ældre beskriver den oplevede forskelsbehandling på før processen peger i retning af et afsæt, hvor de tydeligt tager udgangspunkt i det kulturelle tilhørsforhold.

Ved det afsluttende interview giver flere af de ældre med anden etnisk baggrund fortsat udtryk for, at de ser forskelle mellem danskerne og dem. Nogle ældre synes imidlertid at have ændret fokus for det tilhørsforhold, som forskelsbehandlingen bindes op på. Det fremhæves, at det danske samfund ikke vil godkende de uddannelser og kompetencer, som de ældre af anden etnisk baggrund kommer med eksempelvis kørekort og andre beviser. Eksemplet illustrerer, at det ikke længere er det kulturelle tilhørsforhold, som er i fokus, men nærmere et gruppetilhørsforhold, vi med kørekort!, vi med bestemte uddannelser!, som er i fokus for vurderingen af forskelsbehandlingen.

Ved starten af forløbet lagde nogle af de ældre med anden etnisk baggrund ligeledes stor vægt på en oplevelse af at have en dårlig økonomi vurderet i lyset af en opfattelse af at danskerne

generelt fik flere penge og goder. Ved det afsluttende interview synes det som om, at dette fokus også er flyttet.

De ældre ser nye muligheder for at udfolde aktivitet, selv om de ikke har så mange penge. De er bevidste om, at tingene kan gøres på billige måder. En af grupperne understreger endog, at man ikke nødvendigvis har et bedre liv selv om man er rig og har gode muligheder, det handler også om at kunne udnytte, det man har.

Et andet eksempel på afsæt i det kulturelle tilhørsforhold er i forhold til den kontrast, som man ser sig selv i vurderet i forhold til andre. Et nationalt eller kulturelt fællesskab kan virke på en måde, der er med til at skabe en solidaritet, som kun omfatter dem, de er med i fællesskabet, og som er med til at skabe kontrast til andre. Før forløbet gav mange af de ældre med anden etnisk baggrund udtryk for at opleve sådanne klare kontraster til de andre og specielt til danskerne. Ved et afsluttende interview illustrerer flere derimod, at de kan se mange ligheder på tværs. ”Vi får nogle penge fra kommunen, tag over hovedet, får dagligdagen til at fungere på hver vores måde – jeg spiser kylling, den anden spiser noget andet!” Nogle fremhæver dog stadig, at de mener, at danskerne har nemmere ved at begå sig i forhold til de offentlige instanser blandt andet fordi, de kender systemerne, og de kan sproget, men også i dette tilfælde synes der at være tydelige forskelle i den tilgang og det afsæt, man har i forhold til problematikkerne, idet man i modsætning til tidligere identificerer forskelsbehandlingen med baggrund i objektivt registrerbare forskelle.

8.2.3 Udvikling af empowerment i forhold til sundhed

Flere af de ældre med anden etnisk baggrund giver udtryk for at have forskellige sundhedsmæssige problemer af både fysisk og psykisk art.

Der kan som tidligere nævnt være forskellige tilgange til opfattelsen af, hvad der påvirker sundheden, og hvilken sammenhæng der opfattes at være mellem krop og psyke.

I Danmark har sundhed traditionelt været opfattet som fravær af sygdom og lidelse. De senere år har et bredere sundhedsbegreb imidlertid vundet indpas, og sundhed opfattes derudfra som værende afhængig af samspillet mellem sociale, psykiske og fysiske forhold. Det bredere sundhedsbegreb ser sundhed som den kraft og styrke, der skal til for at kunne håndtere dagligdagens belastninger og udfordringer og være i stand til at handle overfor de ting, der truer sundheden. (Andersen m.fl., 2000) Dette nye sundhedsbegreb synes således meget i tråd med empowerment i forhold til egen sundhed.

Når vi sammenholder data fra forløbet med udsagnene, som gives ved det afsluttende interview illustrerer flere af de ældre med anden etnisk baggrund en vækst i erkendelse af sam-

menhænge mellem forskellige forholds indvirkning på deres sundhed. Flere synes også at have opnået en øget evne til at håndtere de sundhedsmæssige problemer, og dermed har de opnået større magt i forhold til at håndtere belastninger og udfordringer. En af de ældre fortæller for eksempel at hun tidligere blev hjemme på grund af fysiske smerter, hvilket kunne medføre at hun tillige fik hovedpine og havde det rigtig dårligt, men nu har hun en motivation til at skulle af sted, blandt andet fordi hun har det socialt rart i flere af sammenhænge, som hun deltager i. Dette synes som et klart eksempel på øget empowerment. Den pågældende har således opøvet nogle nye handlemønstre, som giver hende mere kraft og styrke til at kunne håndtere belastninger.

Ensomhed og social isolation set i sammenhæng med manglende relationer, hvor man har en fælles historie at bygge på og kan opnå anerkendelse, opleves som en gennemgående problematik for ældre med anden etnisk baggrund. (Egeblad, 2004)

Såfremt den sociale isolation skal brydes, er det imidlertid væsentligt at være opmærksom på, at mødet med andre skal være succesfuldt. For at dette skal lykkes, må det bygge på forståelse og respekt for hinanden, hvorfor det er væsentligt at erkende eventuelle fejlagtige antagelser eller opfattelser af "de andre". Ved starten af forløbet nævnte de ældre af anden etnisk baggrund ikke "de andre" særlig meget. Til gengæld giver flere ved afsluttende interview udtryk for, at de kan se, at de har haft nogle fejlagtige antagelser om hinanden. Nu har de fået en øget indsigt og viden, som blandt andet medfører, at de udviser meget større tolerance både i forhold til andre fra egen nationalgruppe og i forhold til personer fra de andre nationalgrupper. De er bevidste om, at det kræver meget tålmodighed at kunne tåle hinandens forskelligheder, men en af dem har mærket det som en stor forandring. Nu er plads til hende også til møderne i nationalgruppen, og hun kan sige sin mening, uden at hun af den grund bliver skubbet ud.

Fælles aktiviteter er vigtige for at bryde ensomheden og den sociale isolation. Flere af de ældre af anden etnisk baggrund efterlyser generelt faste steder, hvor de kan mødes, idet de finder møderne i nationalgrupperne meget vigtige. De oplever, at det samvær som eksisterer i nationalgrupperne kan være med til at perspektivere blandt andet de sundhedsmæssige problemer, og de føler at de tanker, som udveksles her, er med til at gøre det nemmere at håndtere for eksempel de grimme oplevelser, man har med sig i bagagen, og ligge noget af det bag sig. Ved at dele frustrationer og bekymringer med andre, får man en indsigt, som bevirker at man ikke behøver at vende tingene indad.

Flere aktiviteter herunder sprogundervisningen fylder ved det afsluttende interview, hvilket flere giver udtryk for at være meget glade for. Dagene er ikke længere så kedelige, da der nu

er noget at stå op til, og den tid, der er i overskud, bruges for eksempel til at læse. Fjernsynet bliver stadig tændt, men generelt set fylder det ikke nær så meget tidsmæssigt som tidligere.

Flere af de ældre af anden etnisk baggrund synes at have opnået øget empowerment i forhold til egen sundhed. I starten af forløbet signalerede flere, at de ikke kunne se løsninger på deres problemstillinger, hvorimod de ved afslutning sender flere signaler om, at de er blevet bedre i stand til at håndtere de sundhedsmæssige udfordringer, der eksisterer i dagligdagen. De har både på det individuelle og på det sociale niveau opnået nogle andre handle-mønstre, som synes at give dem mere kraft og styrke.

8.2.4 Udvikling af empowerment i forhold til ældre

I forhold til rollen som ældre synes flere af de ældre med anden etnisk baggrund at have udviklet empowerment, som følge af den proces, de har været med i. Specielt en repræsentant fra den ene nationalgruppe giver udtryk for at have tiltaget sig mere magt i eget liv. Det, at have truffet en fast beslutning om, at det er her i Danmark, han vil leve og dø, har givet et overskud til at forholde sig til, hvad han vil med sit liv, hvordan han kan gå i gang med at realisere dette, og hvilke ønsker han har i forhold til at skulle leve som ældre i Danmark

Nogle af de ændringer, som de ældre af anden etnisk baggrund oplever, kan anskues ud fra det statusmæssige magtperspektiv. Den statusmæssige magt og dermed det sted, hvor man oplevede status og anerkendelse, har tidligere typisk haft grobund i forhold til familien. I den danske kultur derimod er den statusmæssige magt og anerkendelse i høj grad hæftet op på de sociale sammenhænge, som man færdes i. Den danske gruppe af ældre, som alle er medlemmer af en loge, benævner for eksempel hinanden som ”søstre” og sender mange signaler om den status og anerkendelse, som de oplever via dette fællesskab. For de ældre af anden etnisk baggrund opleves store ændringer og i realiteten reduktioner i forhold til den familiemæssige statusmæssige magt, og der opstår et behov for at skabe nye relationer, hvor det er muligt at opnå status og anerkendelse.

En måde at oparbejde sådanne relationer, kan være at opsøge nye muligheder for grupperelationer og sociale netværk. Flere af de ældre med anden etnisk baggrund udviser øgede kompetencer i forhold til at indgå i sådanne grupperelationer og til at skabe og styrke sociale netværk. De er begyndt at opsøge danskere på lokalcentret, og de er enten allerede aktive i foreninger eller er i gang med at undersøge hvilke foreninger, der kunne danne basis for interessefællesskaber. De ældre af anden etnisk baggrund er således godt på vej til at opdyrke nye sammenhænge, hvor de kan opnå statusmæssig magt og anerkendelse. Dette understreges for

eksempel af, at møderne i nationalgrupperne opleves som meget værdifulde. ”*Vi er beskæftiget på en anden måde, det fylder godt og grundig, vi lærer meget af hinanden*”. (afsluttende interview)

Et tegn på øget empowerment på det sociale niveau er evnen til at udvikle dialektik i en gruppe. Specielt i en af grupperne gives der udtryk for, at de har evnet at udvikle evnen til at skabe samvær på et mere dialektisk grundlag. Der er nu en højere grad af rummelighed og flere giver udtryk for, at der er blevet plads til at have forskellige holdninger og meninger. Ved det afsluttende interview blev rummeligheden i forhold til at se en sag fra forskellige sider belyst, idet en direkte kommentar til en af deltagerne var, at en af de andre så lidt anderledes på det, som netop var blevet sagt.

8.2.5 Udvikling af empowerment i forhold til sprog

Når vi sammenstiller data fra forløbet med data efter forløbet er der flere ting, der springer i øjnene. Før havde mange af de ældre af anden etnisk baggrund en oplevelse af, at sprogundervisningen var dårlig, den var ikke grundig og målrettet de ældre, der ikke lærer så hurtigt. De tillagde underviseren skylden for, at de ikke havde lært sproget, og de var ikke bevidste om, hvad de selv havde gjort for at lære sproget. Det lyder som om, de har fulgt et kursus af pligt mere end lyst, og at andre har pålagt dem at lære dansk, hvilket kan være rigtigt, da det er et krav for at opnå dansk statsborgerskab. Flere giver udtryk for, at manglende tilhørsforhold til de andre deltagere på sprogkurserne har været medvirkende til, at de ikke havde energi og lyst til at komme og kunne forårsage, at fysiske skavanker så som hovedpine og knoglesmerter blev undskyldning for at blive hjemme.

Det nævnes flere gange at de ældre synes, det er svært at lære dansk, og nogle af de ældre har gået på sprogskole i mange år. Der kan være flere årsager til, at det er svært. Mange af de ældre er flygtninge og har en fortid med vold og tortur, faktorer som er bevist har indflydelse på hukommelse og indlæring. Dansk antages generelt for et svært sprog at lære.

I mange lande foregår indlæring ved, at børn lærer af ældre børn og voksne ved at arbejde sammen om forskellige opgaver og få dem vist. En indlæringsmetode langt fra skoleundervisning baseret på sprog og skriftlighed. (Eriksen og Sørheim, 2003)

Mange af de ældre af anden etnisk baggrund gav fra starten udtryk for, at det var svært at få kontakt til danskere, en kontakt de gerne ville have. De ønskede gennem kontakten at lære mere om de ældres liv i Danmark og at kunne tale dansk sammen og dermed blive bedre til dansk. De havde således en ide om, hvad der skulle til for at blive bedre til dansk, men de havde ikke formået at føre det ud i livet.

Samværet med de andre ældre ved fællesmødet og oplevelsen af at have nogle af de samme problemstillinger, har givet flere af de ældre med anden etnisk baggrund gejsten til selv at gøre noget ved deres situation. Det fremgår således at begge de to grupper af ældre, der ikke havde gået til dansk undervisning i den senere tid, er begyndt efter sommerferien.

Ved at tage udgangspunkt i de ældres egen oplevelse af deres livssituation, at lade dem udveksle erfaringer og meninger med ligestillede, er de kommet frem til den erkendelse, at de selv kan tage handling på deres situation. Det stemmer overens med empowerment tanken, der netop pointerer vigtigheden af at tage udgangspunkt i de udsattes situation og selv lade dem komme med handlingsforslag.

De ældre er ved det afsluttende interview meget begejstrede for sprogundervisningen. De fremhæver, at for det første er de en gruppe, der kendte hinanden, hvilket medfører et socialt samvær. For det andet er der tilknyttet tolk til undervisningen, som kan forklare, hvad der foregår, hvis de ikke forstår det danske.

Det sociale fællesskab og det at de selv har taget initiativ til at gå på sprogkurset har givet fornyet vilje til at lære det danske sprog. Nogle er endda kommet så langt, at de har besluttet sig for at bryde barrieren med danskerne på ældrecentret ved selv at kontakte danskere i cafe-teriet og tale med dem.

Ved det afsluttende interview var der endda nogle af de ældre, der kort udtalte sig på dansk. Det var tydeligt, at de overskred deres egne grænser, da de talte uden brug af tolken. De udstrålede på en gang både stolthed og forlegenhed. Stolthed over at de kunne og turde tale dansk og samtidig en forlegenhed over, om de kunne sproget godt nok til, at vi kunne forstå dem.

Eksemplet med sprogundervisningen viser, at de ældre med anden etnisk baggrund via lige-værdigt medlemskab i et socialt samspil kan få energi og mod på, at tage magten over deres eget liv tilbage. De udtrykker en helt anden glæde og begejstring over, at det er lykkedes. Fra at ligge på sofaen og føle sig isoleret og udenfor, har de erkendt, at de har brug for at kunne det danske sprog, så de kan løse flere af deres problemer og klare sig i det samfund, de lever i. De har taget udfordringen op, og er selv begyndt at tage initiativ. En erkendelse der for øvrigt baserer sig på den kollektive proces, der er foregået gennem samvær med andre ældre. Dette vurderer vi som et godt eksempel på empowerment.

8.3 Delkonklusion empowerment

Empowerment handler som tidligere nævnt om at opnå vækst i erkendelse, indsigt og selvforståelse og via dette blive bedre i stand til at handle og styre sit eget liv. Udviklingen af empowerment kan foregå i forhold til det individuelle / personlige niveau, det interpersonelle / sociale niveau og det samfundsmæssige niveau. Ligeledes er et bedre socialt netværk medvirkende til, at fysiske og psykiske helbredsproblemer ikke længere virker så hæmmende men træder mere i baggrunden.

Ud fra den foretagne analyse vurderer vi, at der på mange områder er sket en udvikling i empowerment for de ældre af anden etnisk baggrund.

På det individuelle / personlige niveau er der adskillige nye erkendelser, som har medført nye tankesæt og handlemønstre. For eksempel har et skift i fokus på de økonomiske vilkår været med til, at man nu prøver at være kreativ og finde mulige handlinger, der ikke kræver så store økonomiske bidrag fra de ældre.

På det interpersonelle / sociale niveau synliggøres der også adskillige udviklingselementer, som har medført øget empowerment. For eksempel opleves møder i nationalgruppen som mere rummelige og med muligheder for netværksdannelser, der sættes på niveau med familierelationen.

På det politiske niveau ses færre udviklingselementer, hvilket kunne være forventeligt set i lyset af, at en udvikling af empowerment på dette niveau kan kræve en høj grad af intervention med det omgivende samfund. Der er dog fra en af nationalgrupperne et flot eksempel på udøvelse af empowerment på det samfundsmæssige niveau nemlig de beskrevne generationsmøder.

Der synes således, at være foregået en udvikling af empowerment især på det individuelle / personlige niveau og på det interpersonelle / sociale niveau. Udviklingen vurderes at give anledning til, at de ældre af anden etnisk baggrund er bedre i stand til at handle og styre sit eget liv. De har på flere områder fået mere magt i eget liv. For eksempel ved selv at tage initiativ til at undersøge hvilke foreninger, der måtte kunne rumme interessefællesskaber på tværs af kulturer. Via flere af de nye netværksdannelser er de ældre af anden etnisk baggrund også godt på vej til at finde nye arenaer for at generobre den statusmæssige magt, som de havde tidligere i kraft af roller i hjemlandet og i familien.

Empowerment omhandler som tidligere nævnt både om den proces, der fører til handling, og det mål, som en handling sigter mod. De ældre af anden etnisk baggrund har deltaget i en pro-

ces, der analytisk vurderet har ført frem til nogle handlinger, der giver dem mere magt i eget liv.

For at kunne forstå processens mekanismer mere detaljeret og dermed være i stand til at belyse læringsforløbet, vil vi nu se nærmere på denne ud fra Paulo Freire's teori om frigørende pædagogik.

9.0 Den frigørende pædagogik, Paulo Freire

I dette afsnit begrundes vi valget af Freires frigørende pædagogik som en vinkel til at forstå den læring, der finderer sted, når ældre med anden etnisk baggrund udvikler empowerment. Vi sætter teorien om den frigørende pædagogik i et større læringsperspektiv ved hjælp af Illeris' læringsforståelse, der er bygget op ud fra en konstruktivistisk⁹ grundposition og er forankret i et samfundsmæssigt udviklet felt (Illeris, 2006).

Vi gør rede for den frigørende pædagogiks menneske- og læringssyn, og hvordan sand dialog spiller en væsentlig rolle i at frigøre mennesket.

Efterfølgende analyserer vi, hvordan der er sket læring, når vi taler om empowerment hos de ældre med anden etnisk baggrund gennem projektføreløbet, og hvordan aktionsforskning som metode har bidraget til læring. Begge dele set ud fra den frigørende pædagogik.

9.1 Begrundelse for valg af den frigørende pædagogik

Det ene af omdrejningspunkterne i projektet er empowerment. Empowerment handler om, at mennesket udvikler evne til at tage vare på egen livssituation, der er således tale om en form for læring. Teorien er udviklet af Freire, der boede og arbejdede blandt de fattige og undertrykte i Brasilien og andre dele af Sydamerika, og med udgangspunkt i disse undertrykkes situation, udarbejdede han sin frigørende pædagogik. Siden er hans teori anvendt som pædagogisk tænkning i undervisning i store dele af verden. (Illeris, 2006)

Vi har for det første valgt Freire, fordi hans teori kan være en hjælp til at forstå og synliggøre situationer i hvilke minoriteter, som for eksempel ældre af anden etnisk baggrund, oplever en magtesløshed i forhold til deres egen livssituation. Freire anvender dialogen til, at mennesker kan blive bevidste om deres egne problemer og via refleksion opnå erkendelse, der eventuelt kan medføre forandring. Denne forståelse anser vi for en hjælp til at udarbejde en strategi omkring tilrettelæggelse af undervisningsforløb, der starter læreprocesser, som på sigt kan

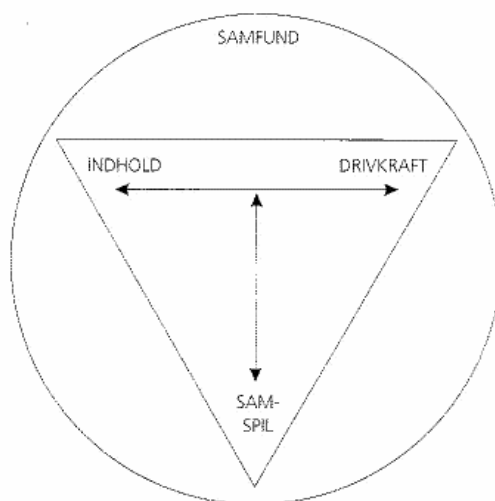
---

⁹ En opfattelse, der går ud på, at mennesker gennem læring og erkendelse selv konstruerer deres forståelse af omverdenen. Illeris, 2006: 49

medføre empowerment for ældre med anden etnisk baggrund. Freires frigørende pædagogik anvender vi til at forstå, hvordan der sker læring, når vi har fokus på empowerment.

En anden begrundelse for at vælge Freire er hans humanistiske og samfundsmæssige tilgang til verden. I det læringsteoretiske felt, som Illeris (2006) illustrerer ved en trekant (se figur 1) med indhold og drivkraft i de øverste vinkler og samspil i den nederste spids, placerer han Freire midt imellem indhold og drivkraft og i den nederste del nærmest samspil, det kommer vi nærmere ind på i det følgende. Ud fra denne placering anvender vi Freire til at forstå både samspilsprocessen mellem mennesker og verden og den individuelle bearbejdningsproces. Det vil sige til at forstå, hvor der er mulighed for, at der sker læring, når vi har fokus på den interkulturelle forståelse mellem ældre med anden etnisk baggrund og deres opnåelse af empowerment. Senere vil vi inddrage denne viden til at forstå, hvordan der er sket læring og udlede en endelig konklusion på vores problemformulering.

Illeris beskriver læring som en integreret proces bestående af to delprocesser, der gensidigt påvirker hinanden. For det første en samspilsproces mellem individet og dets omgivelser, en proces der omfatter handling, kommunikation og samarbejde. For det andet en indre psykiske tilegnelses- og forarbejdningsproces, som fører frem til et læringsresultat. Denne proces finder sted mellem det indholdsmæssige i læring, det vil sige viden, forståelse og erfaring og drivkraften for læring, der omfatter motivation, følelser og vilje.

Figur 1 (Illeris, 2006: 36)

Vi er for det første interesserede i, om samspilsprocessen og det sociale aspekt i læring kan føre til en øget empowerment hos ældre med anden etnisk baggrund. Derfor har vi, som tidligere nævnt, ladet tre grupper af ældre med anden etnisk baggrund udveksle deres historier og meninger både i egne nationalgrupper og efterfølgende sammen med hinanden og med en gruppe danske ældre. Her foregår et samspil. Da vi også har fokus på tilegnelsesprocessen, har vi efterfølgende interviewet nogle af disse ældre med anden etnisk baggrund for at høre, om deres efterfølgende refleksion har ført til ny erkendelse og eventuelt nye handlinger.

9.2 Teorifremstilling af den frigørende pædagogik

For at forstå Freires frigørende pædagogik beskriver vi først teoriens menneske- og lærings-syn, og hvori de adskiller sig fra den traditionelle form for undervisning, som Freire betegner sparekasse pædagogik. Til sidst beskriver vi Freires anvendelse af dialog, som metode til at opnå frigørelse.

9.2.1 Teoriens menneskesyn

Freire ser virkeligheden og mennesket i en historisk sammenhæng, hvor virkeligheden hele tiden er i forandring, og hvor mennesket er i en tilblivelsesproces. Mennesket er et ufuldstændigt væsen, hvis mål er at blive mere fuldstændigt menneskelig. Det er samtidig et bevidst væsen og er således bevidst om sin ufuldstændighed. Bevidstgørelse foregår gennem kritisk tænkning i fællesskab og solidaritet med andre, ikke individuelt og for egen vindings skyld. (Freire, 1974)

Mennesker er ikke adskilt fra verden, fra virkeligheden, derfor starter bevægelsen mod forandring med forholdet mellem menneske og verden, hvor mennesket via deres eget sprog genskaber verden.

Freire er modstander af det, han kalder sparekasse pædagogik, der fremstiller mennesket som tilskuere til verden, som et væsen med en bevidsthed, et 'tomt' sind, der er åbent for indskud.

9.2.2 Teoriens læringsyn

Læring sker med udgangspunkt i egen situation og sammen med andre mennesker via dialog og refleksion. Det er mennesket selv, der definerer problemstillingen. Freire understreger derfor betydningen af at tage afsæt i de omstændigheder, den enkelte er underlagt og møde dem der. Dette forudsætter en respekt for den viden, som den pågældende har erhvervet gennem erfaring, en viden som man kun kan overskride, hvis man tager udgangspunkt i den. Gennem dialog kommer mennesket til en bevidstgørelse og erkendelse, der kan føre til ny erkendelse og til nye handlinger med henblik på at ændre på egen undertrykkelse og til at kæmpe for fæl-

les frigørelse. Det vil sige, at læring er en erkendelsesproces i modsætning til sparekasse pædagogikken, der fremstiller læring som en overførsels- eller påfyldningsproces.

Freire tager skarp afstand fra sparekasse pædagogikken, som han beskriver som undertrykkende, idet viden anses som en gave, der kan overføres fra den bedrevidende til en mindre vidende i et subjekt - objekt forhold mellem lærer og elev. Her er det lærerens ansvar og opgave at fylde viden på eleven, der passivt lagrer informationerne, og der finder ingen dialog sted. Undervisning bliver derved udøvelse af magt.

I den frigørende pædagogik er undervisning udøvelse af frihed. Eleven er et kritisk tænkende væsen, og der et subjekt – subjekt forhold mellem lærer og elev. Læring er et fælles ansvar mellem lærer og elev og foregår via kommunikation, det vil sige via dialog, hvor både lærer og elev kan opnå ny erkendelse. Viden opstår gennem menneskets opdagelse, gen-opdagelse og udforskning af verden, med verden og med hinanden. (Freire, 1974)

” I stedet for blot at være en, der skal lære noget af en eller anden tilfældig grund, har personen brug for at blive en, der skal lære noget, idet han eller hun påtager sig rollen som erkendende subjekt, og ikke blot som objekt for opdragerens tale”.

(Freire, 1994: 49)

Det betyder, at de ældre med anden etnisk baggrund ikke skal være objekt for vores projekt, de skal have hovedrollen i deres egen proces.

9.2.3 Dialog som metode til at opnå frigørelse

Freire lægger vægt på dialog som metode til at indkredse menneskers problemstillinger. Gennem dialog mødes mennesker og opdager sammen de generative temaer, det vil sige temaer, der giver mulighed for udvikling. Disse temaer danner grundlag for undervisning. Freire understreger, at det er alle menneskers ret at udtale sig, men man kan ikke udtale sig for andre, det berøver dem deres ord og dermed deres chance for at blive hørt. Dialogens væsen er ordet. Ordet er ikke blot et instrument til dialog, ordet har to dimensioner, både refleksion og handling og når begge dimensioner er til stede, er der tale om praksis:

”At eksistere menneskeligt er at navngive verden, at ændre den. Når verden én gang er navngivet kommer den på sin side igen til syne for navngiverne som et problem og kræver en ny navngivning af dem. Mennesket er ikke skabt i tavshed, men i ord, i arbejde, i handling-refleksion.” (Freire, 1974: 63)

Dette kan kobles med empowerment tankegangen, idet læring her også starter hos individet i samspil med andre.

Freire pointerer, at handling og refleksion går hånd i hånd, den ene lider uden den anden, kun når begge dimensioner er til stede, er der tale om praksis, der kan ændre verden. Det er gennem dialog, at mennesker mødes, et møde, der ifølge Freire, formidles af verden, således at mennesker kan navngive verden og handle derefter.

Når det således er gennem dialog, at mennesker ændrer verden ved at navngive den, bliver dialog af stor betydning for mennesker, den bliver en eksistentiel nødvendighed. Der ligger et skjult magtforhold i dialogen, men den sande dialog er præget af gensidig anerkendelse.

Freire fremhæver fem elementer, der skal være til stede, for at sand dialog kan eksistere: kærlighed, ydmyghed, tro på mennesket, håb og kritisk tænkning.

Kærlighed er både grundlaget for dialog og selve dialogen. Kærlighed udspringer af mod og er derfor en forpligtelse over for andre mennesker. Når kærlighed er knyttet til dialog, kan dialogen ikke bruges til at undertrykke andre, den bliver et middel til at opnå frigørelse.

Ydmyghed indeholder en respekt for andres meninger og holdninger, ingen kan være bedrevende i dialog, så er der ikke længere tale om dialog. Det kræver en åbenhed overfor hinanden, et ønske om sammen at lære og handle i verden.

Dialog fordrer desuden en tro på mennesket, dets evne til at skabe og genskabe samt på dets bestemmelse til at blive mere fuldstændig menneskeligt. Dermed ikke ment, at man naivt skal tro på alt, man skal være kritisk i sin tankegang. Det er en menneskeret at blive hørt, det gælder ikke blot for udvalgte privilegerede personer.

Er ovennævnte tre elementer tilstede i samtalen, skabes der et ligeværdigt tillidsforhold mellem mennesker, og der er basis for dialog:

”Baseret på kærlighed, ydmyghed og tro bliver dialogen et jævnbyrdigt forhold, med gensidig tillid mellem de samtalende som logisk konsekvens.” (Freire, 1974: 66)

Derudover kan dialog ikke eksistere uden håb. Håbløshed fører ikke noget godt med sig, kun tavshed og passivitet. Det er gennem den optimisme, der ligger i håbet, at mennesket bevæger sig ud i en søgen sammen med andre mennesker i et ønske om at ændre en situation eller at ændre verden. Håbet er en eksistentiel nødvendighed, det skal være forankret i praksis for derigennem at udmønte sig i virkeligheden. Uden håb kan vi gøre meget lidt, og vi får svært ved at kæmpe (Freire, 1994).

Det sidste element i dialog er kritisk tænkning. Det kritiske menneske sætter ønsket om at ændre virkeligheden højt af hensyn til den fortsatte bevidstgørelse af mennesket. I kritisk tænkning indgår elementer af solidaritet mellem mennesker og verden og af at virkeligheden

ikke er statisk, men opfattes som en proces, hvor tanke og handling følges ad i praksis. Har man ikke kritisk tænkning med i sin dialog, tilpasser man sig verden, som den er.

Frigørende undervisning udføres ikke *for* eller *om* andre, den udføres *sammen med* andre, det vil sige i dialog med andre (Freires fremhævning). Det er gennem refleksion, at mennesket opnår ny erkendelse, der kan være med til at ændre verden. Verden er bindeleddet mellem underviser og elev, og verden præger og udfordrer begge parter og giver dermed nye synspunkter og meninger om den. Vi skal derfor ikke gøre noget *for* de ældre med anden etnisk baggrund, vi skal gå i dialog med dem og gøre noget *sammen* med dem.

9.3 Læreprocesser i projektet

Vi vil her analysere, hvor og hvordan vi ser, der er sket læring hos de ældre i lyset af Freires frigørende pædagogik, og hvordan aktionsforskningsforløbet har bidraget til læring.

9.3.1 Generative temaer som udgangspunkt for læring

Ifølge Freire er det afgørende for læring, at vi tager udgangspunkt i individets situation og anerkender den viden, som allerede er til stede. I dette projekt drejer det sig om den viden og erfaring de ældre med anden etnisk baggrund har med sig, både fra deres hjemland og fra deres tid i Danmark. De befinder sig i et dialektisk forhold mellem Danmark og deres hjemland, da de fleste ikke frivilligt er kommet til Danmark, men tvunget på grund af forskellige konflikter i deres hjemland.

De ældre med anden etnisk baggrund havde accepteret at være sammen med os om projektet, hvor det overordnede emne fra starten var deres livskvalitet. Det var ikke deres egen ide, men de fandt alligevel emnet aktuelt og valgte at gøre det til deres projekt også.

Som undervisere havde vi ikke fastlagt hvilke temaer, de ældre skulle tale om. Vi mødtes med medforskerne i projektet og bad dem udvælge de temaer, der er aktuelle for gruppen. Ved at lade medforskerne vælge de generative temaer for det videre forløb, udviser vi en respekt for de ældre og undgår at påføre dem en tilfældig viden. De ældre bliver værdsat som erkendende subjekter, og får dermed mulighed for at opdage verden. Dette åbner op for læring. De ældre fortalte åbent og ærligt om de temaer, de selv valgte. Havde vi valgt temaer, var der risiko for at ramme ømtålelige punkter, som ikke ville medføre læring, men kunne resultere i frustration og vrede, hermed ville læring være forfejlet.

9.3.2 Dialog som metode til læring

Målet for de første møder med medforskerne var, at de via dialog med hinanden og med os skulle navngive deres verden ved at fortælle deres historier. Det er gennem dialog at mennesker mødes og har en gensidig meningsudveksling, de lytter til hinanden og sammen skaber de et billede af verden (Freire, 1974). Gennem denne dialektiske proces udfolder de ældre deres livssituation, som de selv oplever den, de fortæller hvad der har betydning for dem, hvilke oplevelser de bærer med sig, og hvilke muligheder de har. Ud fra alle deres historier udvalgte de problemstillinger, lig med de generative temaer, der skulle være i fokus i det efterfølgende samarbejde. Gennem refleksion og kritisk tænkning talte de sig frem til disse temaer. Der var således skabt mulighed for læring.

Gennem projektforløbet erfarede vi, at mange af de ældre savner deres hjemland og stadig har et håb om at vende tilbage. Dette håb kan være medvirkende til, at de ikke føler sig som en del af det danske samfund og det kan være blokerende for, hvordan de tilrettelægger deres liv i Danmark.

Nogle af de ældre er blevet bevidst om, at de selv kan gøre noget for at få et mere indholdsrigt liv. Fra at ligge i en uønsket passiv tilstand på sofaen, uden kræfter til at kæmpe for en bedre tilværelse, berettede flere ældre om, at de nu har fået mening i deres tilværelse. Samværet og samtalerne med de andre grupper af ældre har tændt et håb. Håbet er ifølge Freire en eksistentiel nødvendighed. Det er gennem håbet, at de ældre skal finde drivkraften til at ændre deres liv. Det Freire kalder, at mennesker bevæger sig ud i en søgen sammen med andre mennesker i et ønske om at forandre deres situation. Vi tolker, at de ældre har fået tændt et håb, der knytter sig til deres fremtid i Danmark og derudfra handler de. Håbet er ikke længere knyttet til en fremtid i deres hjemland, hvilket gør dem frie til at leve i Danmark.

Læreprocessen i denne situation viser sig ved, at nogle af de ældre er blevet bevidste om, at håbet om at vende tilbage til deres hjemland var blokerende for dem i forhold til at planlægge deres liv i Danmark. Da de var nået til den erkendelse, at før de besluttede, om de ville skabe sig en blivende tilværelse i Danmark eller stadig håbe på at vende tilbage til deres hjemland, før kunne de ikke tage handling på deres livssituation. Da beslutningen blev taget om at blive i Danmark, blev de frie til aktivt at gå ind og ændre deres livssituation. Gennem refleksion og handlinger, er de blevet i stand til at ændre egen praksis.

Gennem dialog med andre ældre i samme situation bliver de ældre bevidste om, hvilke problemstillinger de har og opnår en ny erkendelse. Dialogen er dermed kommunikationsredskab til at opnå ny erkendelse, en vedvarende proces, der aldrig hører op.

Da dialog er metoden til at opnå ny erkendelse, er det selvsagt ikke ligegyldigt, hvordan man taler til hinanden. Freire taler om en sand dialog, der bygger på gensidig respekt og anerkendelse. Dialog fordrer en tillid til hinanden, der bygger på kærlighed, ydmyghed og tro.

I gruppesammenhæng finder vi, at især en af grupperne af ældre har fået en mere sand indbyrdes dialog. Det ældre beskriver, at der er kommet kærlighed mellem dem i gruppen. Kærlighed er netop en af forudsætningerne for den sande dialog. Den er medvirkende til, at de ældre tør åbne sig for hinanden, så de kan navngive verden, det vil sige, at de kan sætte ord på deres situation.

På fællesmødet mellem alle fire grupper af ældre var tilliden på et tidspunkt ved at bryde, og der blev en del uro. Det udsprang sig af at en gruppe af ældre stillede spørgsmål ved, hvorfor en anden gruppe ældre befandt sig i Danmark, da de nævnte, at de havde haft det godt i deres eget land og ikke manglede noget dengang. Vi tolker, at der i denne situation ikke var udvist ydmyghed overfor situationen, de andre lyttede ikke eller prøvede at forstå, hvorfor disse ældre under de omstændigheder havde valgt at være her i landet. I stedet blev der stillet spørgsmål ved deres berettigelse til at være i Danmark, hvilket blev oplevet som sårende, da disse ældre havde forsøgt at forklare deres situation. Den ene gruppe havde ubevidst overskredet tærsklen for, at der kunne finde sand dialog sted og dermed var dialogen ødelagt for en stund.

I det første eksempel har de ældre lært, at sand dialog er vigtig i deres samspil. Det begrundes vi i den forskel, de ældre selv påpeger fra først i forløbet, hvor de ikke havde lyst til at mødes på grund af dårlig stemning i gruppen til det afsluttende interview, hvor ordet kærlighed indgår i deres beskrivelse af deres samvær. De er blevet bevidste om, at anerkendelse og accept af hinanden er en betingelse for et udviklende samvær, og de har formået at handle på deres nye indsigt og praktisere det, når de mødes.

I det andet eksempel skinner sparekassepædagogikken igennem, der er en gruppe der kommer til at tale *for* nogle andre, hvilket medfører frustration og afmagt hos sidstnævnte. Umiddelbart mener vi ikke, der er sket læring her. Situationen kan blive lærerig, hvis de implicerede på et senere tidspunkt opdager, hvad der var i spil, og gennem dialog bliver bevidste om, hvad der reelt skete.

Vores rolle som aktionsforsker eller underviser har bidraget til de ældres dialog på en respektfuld måde, vi har været lyttende og tilstede og dermed søgt ikke at frarøve de ældre deres ord, deres chance for at blive hørt, som Freire udtrykker det. Med baggrund i livskvalitet som æl-

dre i Danmark har de ældre selv udpeget problemstillinger, de brændte for, og som de havde lyst til at tale med andre om. Disse forskellige historier fortalt på tværs af kulturer, og hvor der er blevet lyttet til hinanden, har medført refleksion hos de enkelte ældre, der åbent og nysgerrigt har taget imod disse historier. Dermed er der skabt grobund for øget interkulturel forståelse.

Processen har også bevirket, at der er skabt en vis grad af solidaritet mellem de deltagende. Det er for eksempel blevet synliggjort, at der er mange ligheder på tværs af grupperne og læringen er, at man ikke står alene, hvilket har medført, at tilværelsen er nemmere at håndtere og handle ud fra.

9.3.3 Læring som en erkendelsesproces

Læring er ifølge den frigørende pædagogik en erkendelsesproces, det er en form for intrapersonel læring, der forgår via refleksion, samtidig er det en interpersonel læring, idet læring foregår i dialog med andre. Læring er på samme tid et udslag af refleksion og handling samt dialog med andre, det sker både individuelt og i samvær med andre i et kollektivt fællesskab.

Læreprocessen kan startes kollektivt, som i dette projekt hvor de ældre mødes, taler sammen og når til enighed om forskellige temaer de vil gå i dybden med. Freire pointerer, at det er vigtigt, at den lærende tager afsæt i egne erfaringer og viden. Kun ved at kende sit eget udgangspunkt, kan man overskride dette punkt og udvikle ny viden. Vi mener ud fra dette at kunne begrunde, at Freire har en konstruktivistisk tilgang til læring, hvor læring konstrueres i individet på baggrund af dennes forforståelse.

Sætter vi Freires teori i et større læringsperspektiv, som det er beskrevet af Illeris, hvor læring ses som en samspils- og bearbejdningsproces, finder vi flere sammenhænge.

Samspilsprocessen har elementerne handling, kommunikation og samarbejde. Hos Freire finder vi det i den sande dialog sammen med andre i en given kontekst.

Bearbejdningsprocessen der foregår i individet i et samspil mellem indhold og drivkraft, ser vi hos Freire benævnt som kritisk tænkning og refleksion. Indholdsdelen, der rummer viden, forståelse og erfaring er hele grundlaget for læring hos Freire. At starte ved individets udgangspunkt, den forforståelse og baggrundsviden mennesker bærer med sig er en forudsætning for læring. Den sidste del, der består af drivkraften, sammenstillen vi med Freires fremstilling af håb. I håbet ligger den optimisme og motivation, der skal til, for at mennesker sammen søger at ændre deres livssituation.

Det er kun teoretisk muligt at dele læreprocessen i en samspils- og bearbejdningsproces, begge dele foregår i den frigørende pædagogik hele tiden som en vedvarende proces i individet og i samspil med andre og det samfund, man er en del af.

Empowerment er et gennemgående tema i projektet, og vi har tidligere nævnt, at empowermentbegrebet bygger på den frigørende pædagogik. Der er selvsagt mange ligheder mellem beskrivelsen af empowerment og den frigørende pædagogik, idet ideologien er den samme. At anvende Freires frigørende pædagogik har givet en dyberegående forståelse for, hvad der er i spil, når vi taler om læring og dermed et større handlingsgrundlag, når vi fremover skal planlægge undervisningsforløb.

Sammenfattende kan vi sige, at gennem projektførelsen har de ældre af anden etnisk baggrund gennemgået en læreproces, som ligger tæt op ad den frigørende pædagogik, som den er beskrevet af Freire.

De ældre har via en sprogliggørelse af deres aktuelle situation som ældre i Danmark opnået en ”opdagelse” af deres tilgang til livet som ældre. Via den ”gen-opdagelse” og udforskning, som de har foretaget undervejs i forløbet, har de fået tydeliggjort de forestillinger, de måtte have om livet som ældre i Danmark og på den måde kan de sætte ord på deres ønsker til fremtiden. Via denne sprogliggørelse står de bedre rustet til at agere som medskabere af ”en ny verden”.

Gennem forløbet har de ældre af anden etnisk baggrund fået belyst forskellige perspektiver på livet som ældre og de har således ”søgt ud” i muligheder og ideer sammen med de øvrige ældre, måske ikke i starten i et bevidst ønske om at ændre deres situation, men dette er på nogle områder blevet resultatet.

Afslutningsvis skal nævnes den læring, der har ligget i selve aktionsforskningsforløbet hos os forskere eller undervisere. I starten havde vi planlagt et undervisningsforløb, hvor vi først ville lave et interview for at høre hvor deltagerne befandt sig med hensyn til opfattelse af deres livskvalitet. Dernæst ville vi gennemføre et aktionsforskningsforløb på weekendturen og afslutningsvis foretage endnu et interview, for at høre hvilke ændringer deltagerne oplevede i forhold til deres livskvalitet. Undervejs i forløbet blev det tydeligt for os, at læring ikke kan afgrænses. Allerede ved det første interview, var der sat refleksion i gang hos deltagerne, så hele processen er medvirkende til den læring, der er sket hos de ældre. Det er således ikke muligt at klarlægge præcist, hvad der i dette forløb har bevirket den største læring, men vi har gisninger om, at den største læring hos de ældre med anden etnisk baggrund ligger i mødet

med de andre nationaliteter og oplevelsen af at blive mødt og anerkendt som et ligeværdigt og værdifuldt menneske.

10.0 Diskussionsafsnit

10.1 Formålet med undersøgelsen

Formålet med det igangsatte læringsforløb og undersøgelsen af dette er at sætte fokus på de særlige vilkår, som ældre af anden etnisk baggrund deler, og på den måde være med til at sætte en proces i gang, der kan gøre en forskel og eventuelt skabe opmærksomhed om de ældres livskvalitet.

Vi vurderer, at undersøgelsen peger på forskellige elementer, som kan være med til at skabe bedre vilkår for de ældre af anden etnisk baggrund, og dermed vurderer vi, at undersøgelsen producerer en viden, som er gavnlig for forståelsen af denne borgergruppe, og som kan være med til at skabe opmærksomhed omkring deres særlige vilkår.

For at kunne anvende de resultater og den viden, som en undersøgelse har frembragt, er det vigtigt, at man forholder sig til kvaliteten af den tilgrundliggende information. Undersøgelser bidrager til vores forståelse og fortolkning af virkeligheden. Alle undersøgelser vil indeholde mangler og usikkerheder og vil være påvirket af de forudsætninger, der har været til stede, samt de metodiske valg, der ligger til grund for arbejdet. Det vil derfor næppe være muligt at lave en undersøgelse, der giver en "objektiv", "sand" viden. (Nielsen, 2004)

Vi vil i det følgende diskussionsafsnit forholde os til de mangler og usikkerheder, som måtte være elementer i denne undersøgelse og dermed forholde os kritisk til kvaliteten af undersøgelsen. Med kritikken ønsker vi at danne grundlag for at modstridende fortolkninger og handlemuligheder kan diskuteres. Som supplement til de kritiske perspektiver ønsker vi desuden at sætte fokus på, hvorfor undersøgelsesmetoden alligevel menes at have et validt grundlag og bidrager til en øget forståelse og fortolkning af de særlige vilkår, som ældre med anden etnisk baggrund er underlagt, og dermed kan være med til at bedre vilkårene for denne gruppe.

10.2 Undersøgelsesmetoden

10.2.1 Forskningsmetoden

Vi har valgt, at tage afsæt i aktionsforskning som metode til at undersøge hvorvidt den planlagte interventionsproces kan være med til at udvikle empowerment. Det konkrete forløb

handler om, at de ældre af anden etnisk baggrund via en forståelse af praksis kan blive mere frigjorte og få øgede handlemuligheder til at skabe forandringer.

Vores undersøgelsesmetode tager afsæt i aktionsforskning, som grundlæggende drejer sig om at udforske med henblik på at forandre og forbedre praksis samtidig med, at der skabes ny viden indenfor området. (Jensen, 2002) Forskningsformen sigter, i den udformning som vi tager afsæt i, ikke mod at påvise en objektiv, universel sandhed, men giver mulighed for ny viden og teori baseret på specifikke lokale, personlige og sociale former for sandhed. Fokus er på dagliglivet og på den lokale fortælling. (Kvale, 2005)

Vi har i denne undersøgelse i videst mulig omfang inddraget nogle af de ældre med anden etnisk baggrund som medforskere. Medforskernes rolle er i et samarbejde med os (forskerne) at identificere temaer og problemfelter, som de finder det relevant at arbejde videre med. Gennem denne medinddragelse etableres der mulighed for større konsensuskabelse omkring de ønskede forandringstiltag, og dermed er grundlaget for en reel forandring tilstede.

Resultaterne af aktionsforskningsforløbet bygger på en kvalitativ undersøgelsesmetode. Kvalitative undersøgelser rummer en fare for ubevidst påvirkning fra forskernes side på grund af den personlige informationsindsamling og –behandling, hvori der indgår væsentlige tolkningselementer. Det er derfor væsentligt hele tiden at checke, om man opfinder et mønster, der faktisk ikke findes i det foreliggende materiale. En metode, der kan være med til at checke forskernes tolkningselementer, er at arbejde sammen i projektgrupper, på den måde, er der mulighed for flere vinkler og for at nuancere påvirkning og fortolkning.

Vi har brugt aktionsforskningen som metode, fordi vi mener, at den kan give et godt indblik i, hvad der udgør nogle af hovedproblemerne i forhold til integration af ældre med anden etnisk baggrund. Endvidere finder vi, at metoden kan belyse elementer, der kan hjælpe på vej til, at de ældre selv kan blive aktive i forhold til at få mere magt i eget liv, at udvikle empowerment.

10.2.2 Interventionsprocessen

Interventionsprocessen har som formål at skabe de refleksioner og erkendelser hos interventionsgruppen, som kan være med til at skabe forandring. For at kunne danne et billede af den udvikling, som processen er medvirkende til, var det vores ide, at de personer, som deltog ved første interview skulle gå igen under hele processen, og være dem, som også blev interviewet ved det afsluttende interview. Det har ikke været muligt at gennemføre dette fuldt ud, da nogle er blevet forhindret i at være til stede alle gange, ligesom nye har ønsket at træde til undervejs.

Nærværende undersøgelse fokuserer ikke på en dybdegående forståelse for, hvordan interkulturel forståelse opnås, men har i stedet fokus på hvilke mulige mønstre og forklaringsdannelser der ud fra empirien fremstår i forhold til, hvad udvikling af interkulturel forståelse betyder for udvikling af empowerment. Ud fra dette vurderer vi, at den manglende kontinuitet blandt deltagerne ikke spiller nogen afgørende rolle.

Såfremt man ønsker at vurdere denne undersøgelse ud fra et ønske om, at deltagerne skal være repræsentative for ældre flygtninge og indvandrere i Danmark, kan den deltagende gruppe af ældre ikke siges at indfri dette.

Vi har for det første kun haft berøring med de ældre af anden etnisk baggrund, som er kommet til Danmark som flygtninge eller som familiesammenførte. Der vil også være en gruppe, som er kommet til landet som indvandrere for eksempel som gæstearbejdere. For disses vedkommende kan der være nogle problemfelter, som er forskellige fra den deltagende gruppes. Sprogligt må de for eksempel formodes at have bedre dansk kundskaber, hjulpet på vej af at have været på arbejdsmarkedet i mange år med fast omgang med danskere.

For det andet kan de implicerede ældre ikke siges at være repræsentative for den totale population af ældre med anden etnisk baggrund i Danmark. Vi må formode, at de involverede udgør en relativ ressourcestærk del af populationen, idet den svageste del formentlig ikke er i stand til at deltage i jævnlige aktiviteter udenfor hjemmet.

For det tredje er deltagerne i fokusgruppeinterviewene ikke tilfældigt udvalgte. De har enten selv meldt sig, eller de er blevet udpeget af mentorerne eller af de øvrige ældre i nationalgruppen. Dette kan indeholde en risiko for, at de interviewede repræsenterer de mest ressourcestærke i nationalgrupperne og dermed hører til den gruppe af de ældre, som i forvejen har en høj grad af empowerment.

Spørgsmålet om repræsentativitet og tilfældighed bedømmer vi ikke udgør et væsentligt element i forhold til resultatet, da vi ikke bygger vores undersøgelse på en statistisk generalisation, men drager slutninger ud fra de mønstre, forløb og forklaringsdannelser, der illustrerer udviklingen af interkulturel forståelse og empowerment.

Vi har valgt at belyse de ældres udvikling via de kommunikative udsagn, som vi har indsamlet.

Grundet sproglige problemer har vi, som de undersøgende ikke haft mulighed for at kommunikere direkte med de involverede, hvorfor det har været nødvendigt med brug af tolk. Hvor-

vidt tolkningerne afspejler de ældres oplevelser og de ændringer disse giver udtryk for, kan vi ikke sige med sikkerhed.

Ligeledes kan vi ikke vide i hvor høj grad tolkenes tilstedeværelse har været med til at påvirke interviewdeltagernes udtalelser og processen. Uanset hvor korrekt tolkene er i sine oversættelser, vil de være en del af samtalen på den måde, at deres blotte tilstedeværelse vil influere på samtalens udformning. Således kan vi heller ikke sige, hvilken betydning tolkenes køn og alder har haft, men det kan selvsagt også have spillet en rolle.

En refleksion i forlængelse af et af de afsluttende interview kan for eksempel være, om det var tilfældigt, at det netop var ved dette interview, at vi kom mest til at snakke om plejehjem, og den rolle og funktion plejehjem kunne spille for ældre af anden etnisk baggrund, hvis de ikke var ”*ved sine fulde fem*” (afsluttende interview). Tolken ved dette interview var uddannet sygeplejerske og arbejdede selv inden for ældreområdet i Danmark, og refleksionen går på, om det mere eller mindre ubevidst var medvirkende til at få dette aspekt frem i lyset.

For at opnå en tolkning af sprog med et så ensartet tolkningsperspektiv som muligt, havde vi i tråd med ønsket omkring, at interviewdeltagerne var de samme personer, også her et ønske om, at tolkene også kunne være de samme personer ved alle seancerne. Dette har heller ikke været praktisk gennemførligt, blandt andet grundet den relativt lange tidshorisont.

Der kan altså være flere problematikker omkring brug af tolk, men idet de deltagende ældre med anden etnisk baggrund ikke besidder tilstrækkelige danskundskaber til at kunne beskrive specifikke udsagn, har et forløb for de involverede grupper imidlertid ikke været muligt uden brug af tolke. Vi vurderer, at de tolke, som har været med i projektet besidder optimale forudsætninger, idet de har et godt kendskab både til den kultur de pågældende ældre kommer fra og til den danske kultur, hvilket indebærer, at de også er bekendte med de normer, vaner og rutiner, der knytter sig til de respektive kulturelle fællesskaber. Tolkene har dermed et godt afsæt for at kunne formidle de reelle budskaber. Dermed skabes basis for, at kommunikationen lykkes så fyldestgørende som muligt,

10.2.3 Etiske overvejelser

Det kan diskuteres, hvilken rolle det spiller, at en af projektgruppens medlemmer har et forhåndskendskab til Styregruppen og er kendt blandt flere af de ældre med anden etnisk baggrund. Vedkommende har en lederfunktion vel at mærke i forhold til det administrative område, men tillægges formentlig en vis status og magt fra flere af de ældres side, hvilket kan rumme en fare både i forhold til validiteten i de udsagn, som kommer frem og i forhold til de

forventninger, de ældre måtte have i forlængelse af projektet. Projektgruppemedlemmet har imidlertid ikke besluttende kompetence indenfor nogle af de felter, som de ældre måtte være afhængige af, hvorfor magtaspektet ikke tolkes at udgøre et væsentligt problem. Vedkommende er imidlertid forbundet med en vis statusmæssig magt, som kan være medvirkende til, at de involverede ældre får en tendens til at overdrive problemer i håb om at det pågældende medlem af projektgruppen kan være med til at forbedre vilkårene. De fortællinger, som vi har indsamlet, har imidlertid virket meget autentiske. I første interview forekom et par udsagn, som havde et vist appellerende indhold, men vi tolker ikke, at dette hænger sammen med projektgruppemedlemmets tilstedeværelse. Forhåndskendskabet har til gengæld haft den positive indvirkning, at både tolke og de ældre af anden etnisk baggrund velvilligt har stillet deres tid og assistance til rådighed, hvilket har været en stor force for at få det hele til at lykkes.

Hvilke konsekvenser deltagelse i læringsforløbet og undersøgelsen kan have for de implicerede er ikke entydigt. Forløbet giver grobund for refleksion i forhold til livet som ældre gennem nye vinkler både fra de øvrige ældre af anden etnisk baggrund og fra gruppen af ældre danskere. Refleksionen kan skabe en erkendelse, som kan rumme smerte og afsavn, og der kan være en fare for, at deltagerne faktisk i en periode får mindre empowerment, da erkendelsen kan synliggøre en kompleksitet, som kan være svær at håndtere. Dette er dog ikke en problemstilling, vi er blevet bekendt med nærmere tværtimod.

Det forløb, som undersøgelsen bygger på, vurderes på baggrund af udtalelser fra flere af de ældre med anden etnisk baggrund som positivt. Det har været med til at sætte nye tanker i gang hvilket igen har affødt nye ideer til, hvad man kan gøre som ældre i Danmark. Flere nævner også, at de oplever det som meget positivt, at der bliver vist opmærksomhed overfor deltagerne som gruppe.

De personer, som er blevet interviewet, har skriftligt givet tilsagn om, at deres udtalelser må benyttes i projektet. Vi har haft overvejelser i forhold til, i hvilket omfang vi også kunne benytte data fra fællesmødet, hvor repræsentanter fra de tre nationer og danskere deltog. Ikke alle deltagere ved fællesmødet har givet skriftligt tilsagn om, at deres udtalelser må gengives. Til trods for dette er det fundet etisk og moralsk forsvarligt også at benytte disse data, da vi undervejs i projektet ved hver intervention har orienteret om formålet med projektet, og idet de enkeltes udtalelser ikke henviser til de pågældende. Alle deltagere må således forventes at være bevidste om, at deres udsagn indgår som baggrund for en undersøgelse. De indhentede informationer skønnes endvidere ikke at have en karakter, som det kan være problematisk at

give videre til en bred kreds, informationerne vil nærmere kunne være med til at ændre virkeligheden for gruppen i en positiv retning.

Når vi arbejder med empowerment, er det desuden væsentligt, at have fokus på måden handlingseffekten bliver udmøntet på. Der kan være en fare for, at den frigørelse og synliggørelse, som kommer fra en gruppe, der i forvejen ikke har særlig høj social status, bliver betragtet som uhensigtsmæssig indblanding, idet den samfundsmæssige diskurs ikke lægger op til denne handlingsform. Mobilisering fra neden og synliggørelse af sociale konflikter er imidlertid både nødvendige og produktive for samfundet som helhed, men det er væsentligt, at aktørerne respekterer grundlæggende solidariske normer. Det er eksempelvis vigtigt at man ikke kæmper for egen eller egen gruppes situation på bekostning af andre personer eller grupper i lignende situationer. (Andersen. 2005) Dette er et aspekt, som det er meget væsentligt at være opmærksom på, især hvis man ønsker at benytte resultaterne af undersøgelsen i det offentlige rum via massemedier og lignende.

10.2.4 Dataindsamlingsmetoden

Vores datagrundlag stammer fra to fokusgruppeinterview og referat fra fællesmødet med de fire nationale grupper.

Til fokusgruppeinterviewene var der skitseret en overordnet ramme, men ud fra tanken om, at det var væsentligt at tage udgangspunkt i deltagernes afsæt og interesse, blev det ikke nødvendigvis de samme emner, vi fik belyst i de enkelte interview og på fællesmødet. Vi har således ikke en standardiseret belysning af, hvad de enkelte interviewede mener om de enkelte elementer i undersøgelsen. Det individuelle interview kunne i højere grad have rummet muligheder for at belyse de enkeltes forskellige holdninger og måder at agere på.

Det kan endvidere diskuteres, om det forhold, at interviewpersonerne på en måde skulle repræsentere de enkelte nationalkulturer, har været med til at skabe en distance fra eget ståsted, så eksemplerne bliver mere forestillede end reelt oplevede. På den anden side oplevede vi flere gange undervejs, at deltagerne følte behov for at udtale sig på egne vegne, og dermed også fik det reelt oplevede belyst.

Udover data fra fokusgruppeinterviewene indgår referatet fra fællesmødet også i datamaterialet. I en forenklet udgave kan dette ses som et eksempel på deltagerobservation. Denne metode kunne have været udbygget, så de data, der kunne genereres af non-verbal karakter, også var taget med. Man kunne forestille sig, at denne dyberegående deltagerobservation kunne være baseret på et supplement med video-optagelser eller lignende. En sådan metode ville

have rummet gode muligheder for at indfange de mere affektive reaktioner og udtryk hos deltagerne. Dermed kunne de kropslige udtryk have været med til at belyse, hvor de store A-HA oplevelser fandt sted, og hvor der så ud til at være skabt basis for ny erkendelse. Modsat kunne brug af video-optagelser og lignende også have hæmmet deltagerne og have medvirket til at give færre oplysninger.

Ved fællesmødet blev temaerne givet ud fra de diskussioner, som forudgående havde fundet sted i nationalgrupperne. Dog må det anses for sandsynligt, at der er foregået en inspiration undervejs, som har kunnet stimulere til yderligere uddybning og udvidelse af temaerne.

Ved de interne møder, som deltagerne selv afholdt i nationalgrupperne i forbindelse med weekendturen, var diskussionstemaerne skitseret og tænkt som fælles afsæt for diskussionerne. Hvorvidt der har været taget udgangspunkt i disse, og hvilken betydning dette måtte have haft, vil vi ikke kunne komme med et bud på, da vi ikke deltog og da vi heller ikke efterfølgende har spurgt ind til det.

Vi arbejder i dataindsamlingen ud fra en induktiv tilgang, hvor empirien er styrende for vores proces. Denne fremgangsmåde bevirker, at det ikke er muligt at arbejde ud fra standardiserede spørgsmål og entydige tilgange. Dataindsamlingen danner i tråd med intentionerne i forskningsmetoden baggrund for en analyse, der belyser mulige facetter til forståelse af, hvad der er befordrende for nye erkendelses- og handlingsaspekter. Det handler ikke om, at sammenligne ensartede interventioner for eksempel mellem to eller flere grupper, hvorfor standardiseringen og entydigheden bliver uvæsentlig.

En anden konsekvens af den induktive tilgang er, at vi ikke på forhånd har kunnet vide, hvad der ville komme frem og hvilke temaer, der kom i spil. Det har derfor ikke været muligt at spørge ind til temaerne set ud fra mere dybdegående teoretiske perspektiver. For eksempel i form af mere specifik belysning af magtperspektiver vedrørende familie, sundhed og lignende eller mere specifik belysning af, i hvor høj grad de ældre med anden etnisk baggrund oplever empowerment.

Som en del af dataindsamlingen har vi valgt at benytte fokusgruppeinterview. Dette skal ses i tråd med, at vi med projektet og læringsforløbet ønsker at fremme en kollektiv bevidstgørelse. Ved at benytte fokusgruppeinterview understøttes netop, at vilkårene for en kollektiv erkendelsesproces er til stede, idet deltagernes forskellige indfaldsvinkler giver mulighed for deling af viden, perspektivering og efterfølgende fælles refleksion derudfra.

10.2.5 analyse af empiri

Databearbejdningen har som sigte at belyse det mulige for derudfra at se nærmere på, hvad der foregår, og hvilke generaliseringer dette berettiger.

Analysen har taget afsæt i virkelighedens kompleksitet og analyseresultaterne kan ikke nødvendigvis siges at være universelle og endegyldige, men de forsøger at forstå tingene i deres kompleksitet og må siges at udgøre et eksemplarisk eksempel på en fortolkning.

10.2.6 Teori

Når vi skal gennemføre en undersøgelse, som kræver tillid og tiltro fra deltageres side, er det meget væsentligt, hvordan vi griber processen an, og hvilket grundlag vi bygger på. Aktionsforskningen som metode vurderer vi som tidligere nævnt til at være en metode, der giver mulighed for at tage udgangspunkt i deltageres synsvinkel og bygge videre derfra, derfor har vi fundet denne teoretiske tilgang velegnet. For at kunne forstå de processer og den læring, der har fundet sted, har vi bedømt, at det var væsentligt, at finde en teori og en metode, der kan være med til at opbygge tilliden og tiltroen i forhold til deltagerne. Den frigørende pædagogik beskrevet af Paulo Freire, har vi set som et støtteredskab til at kunne indfri dette. Teorien kan være en hjælp til at forstå hvilken magtesløshed minoriteter som for eksempel ældre af anden etnisk baggrund oplever: Selv om deltagerne i denne undersøgelse ikke kan karakteriseres som direkte undertrykte er der dog mange ligheder i forhold til de oprindelige grupper, som Freire byggede sin teori ud fra., og vi finder teorien meget anvendelig.

10.3 Afsluttende overvejelser

Empowerment udmøntet i handling kræver en proces over tid. Vurderingen af, hvorvidt slutinterviewet overhovedet siger noget om empowerment, kan påstås at finde sted på et tyndt og urealistisk grundlag. En mere holdbar metode til påvisning af øget empowerment kunne være, at belyse den udvidede handlingskapacitet observeret over en længere periode. Dette har imidlertid ikke været praktisk muligt i vores projekt, og de interview, som er foretaget knap 2 måneder efter fællesmødet, hvor nationerne mødtes, viser umiddelbart et billede præget af store forandringer. De ældre af anden etnisk baggrund som deltager i andet interview viser en umiddelbar glæde og signalerer håb for fremtiden, hvilket er temmelig forskelligt fra det, som der blev givet udtryk for ved første interview. De ældre synes således til trods for den relativt korte tidsudstrækning at udvise øget empowerment, hvorfor det bedømmes at perioden ikke synes at have udgjort det store problem.

Hvorvidt det er den i tilknytning til projektet tilrettelagte proces, der har påvirket en evt. ændring kan ikke entydigt udledes, idet der kan have været en lang række forstyrrelser og påvirkninger undervejs som også kan have været med til at påvirke processen og resultatet.

Gruppen af danskere var specielt udvalgt ud fra en synsvinkel om, at disse skulle have en åben og positiv tilgang til de ældre af anden etnisk baggrund. Såfremt processen ønskes gentaget, er dette et væsentligt aspekt at være opmærksom på, da der ellers kan rummes en fare for blokering i mødet frem for videndeling og udvikling af erkendelse.

11.0 Konklusion

Vi har undersøgt spørgsmålet, ”Hvordan kan øget interkulturel forståelse bidrage til empowerment hos ældre med anden etnisk baggrund?”

Resultatet fra aktionsforskningen viser, at der er flere svar på, hvordan interkulturel forståelse kan opnås, og hvordan denne forståelse kan bidrage til empowerment. Undervejs i aktionsforskningsforløbet er vi blevet bevidste om den store betydning, som selve processen har haft for den.

For at belyse hvordan øget interkulturel forståelse kan bidrage til empowerment hos ældre med anden etnisk baggrund, beskrives ændringerne ud fra de problemstillinger, som de ældre har indkredset, de såkaldte fem generative temaer.

Familie. Undersøgelsen belyser, hvordan de ældre med anden etnisk baggrund via de gensidige fortællinger har fået beskrevet forskellige mønstre i familierelationer. Det er blevet tydeligt, at der kan være store forskelle i de roller, som forældre og børn har i forhold til hinanden. For mange af de ældre med anden etnisk baggrund er en af følgerne af opholdet i Danmark, at der sker store ændringer i de familiemæssige relationer.

De unge er engagerede i det danske samfund i kraft af arbejde eller lignende og flere af de ældre oplever, at de unge ikke i samme grad som tidligere værdsætter de ældres visdom og erfaring.

Mange af de ældre med anden etnisk baggrund erkender de ændrede vilkår, men giver samtidig udtryk for, at det giver dem en følelse af afmagt. Set ud fra et empowerment perspektiv har de ældre af anden etnisk baggrund oprindeligt nydt stor anerkendelse i familien og har haft en høj statusmæssig magt. I den nye virkelighed opleves denne anerkendelse og magt i aftagende. Flere af de ældre er imidlertid som konsekvens af de ændrede roller og relationer begyndt at udvise initiativer, der sætter nye handlinger i gang. Nogle prioriterer aktiviteter uden-

for familien, så de på den måde etablerer mulighed for at opdyrke nye sociale netværk, der kan give dem alternative muligheder for anerkendelse og status. Andre prøver at finde alternative veje til at bibeholde deres rolle og status i forhold til familien. De arrangerer generati- onsmøder, som har til formål at hjælpe de unge bedre på vej til integration og til en god frem- tid i Danmark. Begge initiativer er tydelige eksempler på nye måder at udvise empowerment. Samlet set tyder det på, at den øgede interkulturelle forståelse har fået de ældre af anden et- nisk baggrund til at se noget af kompleksiteten i de ændrede familiemæssige relationer. Til trods for at de ikke umiddelbart kan se optimale løsninger, er flere begyndt at finde alternative handlemuligheder og synes godt på vej til at genetablere den mistede empowerment.

Ældre. I relation til livet som ældre har danskernes fortællinger været med til at illustrere, hvordan mange danske ældre bor alene og har et aktivt og for dem godt liv som ældre, hvor fællesskaber i foreninger og klubber er et godt supplement til familielivet. De ældre af anden etnisk baggrund giver udtryk for, at de godt kan forstå det danske perspektiv, og at de har op- nået en større forståelse for, hvordan de danske ældre lever, og hvordan de danske plejehjem fungerer. De finder det imidlertid skræmmende, hvis de bliver nødt til at bo for eksempel på plejehjem, eller hvis de skal afslutte livet alene uden samvær med deres nærmeste. Følelses- mæssigt kan de ikke forene sig med, at de selv kan komme i den situation. De ældre af anden etnisk baggrund har angiveligt fået en forståelse af de forskellige kulturelle tilgange til livet som ældre, men forståelsen rækker ikke til en accept af, at de forhold, som gør sig gældende i det danske samfund, skal gælde for dem. De har således fået øget deres interkulturelle forstå- else på området, men i dette tilfælde lader det ikke til at bidrage til øget empowerment.

Ligebehandling. Vores undersøgelse viser, at mange af de ældre med anden etnisk baggrund ikke forstår de danske samfundssystemer, de tillægger ofte deres kulturelle baggrund årsagen til en oplevet forskelsbehandling. Vi konkluderer, at de ældre på grund af læringsforløbet er kommet lidt nærmere en forståelse af, hvorfor der sker forskelsbehandling. De er blevet be- vidste om, at når de har tolket ting som forskelsbehandling, var ikke nødvendigvis sådan det hang sammen. Der er således opnået en erkendelse af mulige årsager til, at nogen oplever for- skelsbehandling, og dermed bliver følelsen af at være blevet uretmæssigt behandlet mindre. Fortællinger fra de andre grupper af ældre har været med til at vise, at der er mange ligheder på tværs af kulturer endog mange ligheder også i forhold til danskerne, her giver interkulturel forståelse en oplevelsen af ikke at være alene. Flere af de ældre giver udtryk for at være meget glade for mødet på tværs af kulturer, især synes de at have fået meget ny viden fra danskerne. Nogle efterspørger flere sådanne tværkulturelle møder. Hvorvidt de ældre er blevet bedre i

stand til at sætte konkrete handlinger ind, der hvor de oplever forskelsbehandling, er ikke tilstrækkelig belyst, men første skridt til erkendelse på vej mod at øge empowerment er til stede.

Sundhed. Nærværende undersøgelse anskueliggør, at de ældre med anden etnisk baggrund har forskellige sundhedsmæssige problemer. Flere har fysiske skavanker, andre har psykiske belastninger på grund af de ting, som de har oplevet og mange oplever sociale afsavn. Faktorer som kan besværliggøre dagligdagen og kan føre til magtesløshed, ensomhed og en vis kedsomhed i hverdagen. Efter læringsforløbet udstråler flere af de ældre i modsætning til tidligere en livsglæde og et engagement, som signalerer, at de har håb i forhold til livet som ældre i Danmark. Vi konkluderer, at mange af de ældre med anden etnisk baggrund har fået god inspiration fra de fortællinger, som de har hørt fra de andre ældre. Inspirationen har sat dem i stand til at overvinde eventuelle fysiske og psykiske belastninger, så de igen besidder kraft og styrke i forhold til at få hverdagen til at fungere. Møderne i nationalgrupperne fremhæves af de ældre, som et eksempel der giver nyt håb. Her opleves en stor rummelighed, respekt og anerkendelse, som bevirker, at de ældre kan få vendt de ting, som måtte være lidt svære at håndtere. De ældre har således fået mere magt i forhold til egen sundhed, de har opnået empowerment.

Sprog. Sprogvanskeligheder opleves af mange af de ældre med anden etnisk baggrund som en barriere for at have et værdigt liv som ældre. Det kommer til udtryk ved, at flere af de ældre er meget følelsesmæssigt berørte over ikke at kunne tale deres egen sag. De føler sig isoleret fra det sociale fællesskab og afviste i mødet med fremmede, i det offentlige rum og ved kontakt til offentlige myndigheder. Flere af de ældre har følt sig magtesløse overfor en sprogundervisning, der ikke medfører læring. De har et ønske om at kombinere sprogundervisning og kontakt til danskere, så de kan lære dansk i den kontekst det skal bruges, hvilket understøttes af Eriksen og Sørheim, der skriver, at sprog læres bedst i de sammenhænge det skal bruges. Efter fællesmødet er flere af de ældre begyndt på fornyet sprogundervisning, de viser tegn på at forstå mere dansk end tidligere, og nogle begynder endog så småt at kommunikere på dansk på eget initiativ. Læringsforløbet synes således at have været medvirkende til, at de ældre selv har fundet motivationen i forhold til at gøre endnu et forsøg på at lære det danske sprog. Måske kan dette ses i sammenhæng med en oplevelse af, at de føler sig imødekommet på deres egne præmisser, og af at de har oplevet, at der var nogle danskere, der gerne ville høre på dem, selv om deres sprog ikke var fuldstændigt og korrekt. Konklusionen må være, at de har taget nogle beslutninger og dermed har taget magt i eget liv.

Undersøgelsen viser på baggrund af beskrivelserne indenfor de fem generative temaer, at mange af de ældre med anden etnisk baggrund har øget deres interkulturelle forståelse og har udviklet øget empowerment, især på et individuelt, personligt niveau, men også på det interpersonelle, sociale niveau. Nye erkendelser har tilført dem mere handlekraft omkring personlige anliggender, og accept af de gældende forhold og vilkår har været med til at forme nye handlemønstre og vaner. Tilstedeværelsen af empowerment på det personlige og sociale niveau er som hovedregel grundlaget for empowerment på politisk niveau. Ud fra dette er det forventeligt at se mindre øgning af empowerment på dette niveau, hvilket vi kan konkludere også har været tilfældet i forhold til de involverede ældre af anden etnisk baggrund. Der er dog fra en af nationalgrupperne et flot eksempel på udøvelse af empowerment på det samfundsmæssige niveau nemlig de beskrevne generationsmøder.

Den øgede empowerment bevirker, at de ældre af anden etnisk baggrund bedre er i stand til at handle og styre eget liv. De har på flere områder fået mere magt i eget liv. Det viser sig blandt andet ved, at nogle er startet på sprogskole, og nogle er begyndt aktivt at kommunikere med danskere på lokalcenteret. Andre har truffet beslutning om, at deres fremtid ligger i Danmark frem for at blive ved med at drømme sig tilbage til hjemlandet. Opnåelse af øget empowerment, anser vi for at være en læreproces. De ældre er gennem dialog med andre ældre blevet bevidste om eget kulturelle ståsted og, hvilke muligheder de har for selv at tage styring over deres eget liv. Ved at blive mødt som ligeværdige personer og ved selv at acceptere og lytte til andre, er der skabt fokus for at udvælge problemstillinger, der er interessante for den enkelte. Disse problemstillinger er blevet belyst fra forskellige kulturelle vinkler af deltagerne flere gange i aktionsforskningsforløbet. Gennem dialog og refleksion har de ældre opnået ny erkendelse, hvorfra de kan vælge nye handlinger. Først når de ældre har erkendt et problem, har de mulighed for at ændre det. Derfor er det vigtigt, at vi, som de intervenserende, ikke agerer *for* de ældre, men *sammen* med dem, som det er sket gennem aktionsforskningsforløbet. Vi kan konkludere, at når man vil starte læreprocesser, der medfører øget empowerment hos en minoritetsgruppe, er den frigørende pædagogik anvendelig.

På baggrund af undersøgelsen konkluderer vi, at der er sket en udvikling i empowerment for mange af de ældre af anden etnisk baggrund. Vi kan imidlertid ikke med sikkerhed konkludere, at det er øget interkulturel forståelse, som har betydning for empowerment hos de ældre med anden etnisk baggrund.

På den ene side synes der at være tydelige sammenhænge mellem de forskellige perspektiver, som er blevet synliggjorte via de gensidige fortællinger og de øgede handlemuligheder, som

de ældre synes at have fået. På den anden side kan vi ikke entydigt dokumentere, at det ikke i stedet handler om, at der var nogle personer, der tog sig tid til at lytte, og at de ældre med anden etnisk baggrund selv fik lov til at fortælle deres historie og blev forstået. De blev mødt med den kærlighed, ydmyghed og tro på dem, der gav dem lyst til at fortælle deres historier, de følte sig accepteret og værdsat.

Det er blevet mere og mere tydeligt gennem forløbet, at opnåelse af empowerment ikke er noget statisk, men bekræfter at opnået empowerment blot medfører en ny proces, der stiler mod øget empowerment på et nyt niveau.

På baggrund af læringsforløbet og undersøgelsen, vurderer vi, at der fremstår proceselementer, der er gældende uanset kontekst og som derfor vil kunne benyttes i andre sammenhænge, også selv om disse ikke fuldt ud er tilsvarende de, som danner grundlag for undersøgelsen. Ligeledes vurderer vi, at mange af elementerne vil kunne benyttes også i relation til persongrupper, der ikke svarer fuldstændig overens med de ældre af anden etnisk baggrund. Dette kunne for eksempel være andre aldersgrupper af flygtninge og indvandrere og i relation til uddannelsessektoren og på forskellige arbejdspladser.

For os som projektgruppe har etableringen af et forskningsforløb som dette og gennemførelsen af den tilknyttede undersøgelse også været et lærerigt forløb. At nå til den erkendelse af at problematikker omkring de ældre af anden etnisk baggrund måske ikke kun handler om de ældres baggrund, men mere om at de selv tør og magter at tage magten tilbage over deres eget liv, er i sig selv stor læring.

At turde være i et undervisningsforløb og lade dialogen være styrende for dagsordenen har desuden været en spændende udfordring. At gennemføre et interventionsforløb, som vi kalder ”undervisning” uden at komme med et produkt i form af et oplæg eller på andre måder være styrende i forhold til indhold, har været interessant og på mange måder grænseoverskridende.

12.0 Perspektivering

10.0 Perspektivering

I dette afsnit vil vi give vores bud på, hvordan projektets resultater kan anvendes i et større samfundsmæssigt perspektiv.

Set i lyset af den øgede mængde af ældre med anden etnisk baggrund, der forventes at være i Danmark i fremtiden, anser vi resultaterne af nærværende undersøgelse, som meget brugbare og relevante.

Det er og vil også fremover være af stor betydning, at ældre med anden etnisk baggrund har reel magt i deres eget liv. Det afprøvede læringsforløb kan give ideer til, hvordan man kan hjælpe de ældre med dette. Såfremt metoden for læringsforløbet anvendes i lignende sammenhænge, er det en vigtig pointe at de danske ældre, der deltager, er ældre der er positivt indstillet overfor personer fra andre kulturer, og gerne vil være med til at gøre en forskel. De skal indgå i samarbejdet med engagement og åbent sind, med ønsket om at kunne lære nyt. Danske ældre, der har dette udgangspunkt, kan være behjælpelige i forhold til at tilføre viden med deraf følgende øget interkulturel forståelse og udvikling af empowerment.

Vi har i dette projekt haft fokus på livskvalitet for de ældre med anden etnisk baggrund. På baggrund af arbejdet med dette overordnede tema sat i relation til interkulturel forståelse og empowerment, er flere deltemaer blevet synlige. Det handler for eksempel om, hvad der er med til at give den enkelte status og anerkendelse, hvad der er med til at give den enkelte identitet, og hvem der har betydning for dette og lignende. Det kunne være interessant at undersøge nogle af disse temaer mere dybtgående, således at der også indenfor disse områder kunne synliggøres, hvilke rammer der måtte være behov for, for at kunne skabe de optimale handlingsmuligheder i forhold til at få større indflydelse og mere magt i eget liv. Sådanne undersøgelser, kunne være relevante for alle uanset hvilken etnisk baggrund, man måtte have.

Resultaterne fra denne undersøgelse kan også være med til at sætte livet for de ældre danskere i perspektiv. Danskerne kunne måske have glæde af, at udvikle deres interkulturelle forståelse for eksempel i forhold til hvordan og til hvad, man bruger sit liv som ældre.

Mange danske ældre har travlt med at være aktive, hvilket måske er et pres fra samfundets side om at holde sig i gang. Den ro og eftertænkksomhed, som nogle af de ældre med anden etnisk baggrund besidder, kunne danskerne måske lære noget af.

Konklusionen peger på, at deltagerne har fået øget interkulturel forståelse og dermed øget empowerment, hvilket vi finder anvendeligt i andre sammenhænge. For ledere i en organisation, hvor der er eller skal ansættes medarbejdere med anden etnisk baggrund, og hvor der måske også er kunder med anden etnisk baggrund, giver det skitserede læringsforløb afsæt for en mulig metode, der kan være med til at skabe engagement og øge den gensidige nysgerrighed, så der bliver en større rummelighed og åbenhed medarbejdere imellem og i forhold til eventuelle kunder af anden etnisk baggrund.

For undervisere i sundhedsuddannelserne kan elementer fra det beskrevne læringsforløb tillige være et redskab, der kan skabe en tilsvarende rummelighed og åbenhed mellem eleverne,

hvilket kan være med til at fastholde elever med anden etnisk baggrund. I tråd med de erkendelser, som nogle af de ældre med anden etnisk baggrund har opnået, kan eleverne af anden etnisk baggrund eventuelt også opnå en indsigt, der kan hjælpe dem til at udvikle redskaber, der gør dem i stand til at have sine rødder i egen kultur og samtidig integrere sig i det danske uddannelsessystem.

13.0 Litteraturliste

- Andersen, Ib. (1998) *Den skinbarlige virkelighed – om valg af samfundsvidenskabelige metoder*. Samfundslitteratur. Frederiksberg C.
- Andersen, John. *Empowermentperspektivet -vejen frem til en kritisk handlingsorienteret socialforskning?* Social Kritik nr. 101/2005.
- Andersen, Maja Lundemark. M.fl. (2000) *Empowerment på dansk*. Dafolo Forlag, Frederikshavn
- Anvendt Kommunal Forskning. 2002. *Fremtidens ældre – byrde eller ressource?* (pdf-fil). Internet://www.akf.dk/udgivelser/2002/fremtid_aeldre(hentet 15.oktober 2007)
- Bojlén, Sybille. (1995) Det fokuserede gruppeinterview. I: Lunde, Inga Maria og Ramhøj, Pia (Red.) *Humanistisk Forskning indenfor Sundhedsvidenskab*. Akademisk Forlag, København
- Bramming, Pia. (2003) *Kompetencer er der masser af*. I: Uddannelse nr. 01/2003 Undervisningsministeriet.
- Brodtkorb, Elisabeth. Et al. (2003) *Sociologi og socialantropologi - mellem mennesker og samfund*. Munksgaard Danmark, København.
- Dansk Flygtningehjælp. (2006) Somalia (nr. 1) Vietnam (nr. 2) Iran (nr. 3) (pdf-fil). Internet://www.flygtning.dk (hentet 8. oktober 2007)
- Egeblad, Charlotte. *Etniske ældre og ensomhed*. Alderens Nye Sider, nr. 4/2005.
- Eriksen, Thomas Hylland og Sørheim, Torunn Arntsen.(2003) *Kulturforskelle – kulturmøder i praksis*. Munksgaard Danmark, København, 2. udg.
- Freire, Paulo. (1974) *De undertryktes Pædagogik*. Christian Ejlers´ Forlag, København.
- Freire, Paulo. (1994) *Håbets pædagogik*. Forlaget Fremad, Århus.
- Dansk Fremmedordbog. (1999) Nordisk Forlag. A/S. 2. udg.
- Galal, Lise Paulsen og Galal, Ehab. (1999). *Goddag mand økseskaft - Samtale gennem tolk*. Mellempøkeligt Samvirke. København. Kap. 1
- Gullestrup, Hans. (2003) *Kulturanalyse - en vej til tværkulturel forståelse*. Akademisk Forlag.
- Hofstede, Geert og Gert Jan Hofstede. (2006) *Kulturer & organisationer – oplevelse i en grænseoverskridende verden*. Handelshøjskolens Forlag, København.
- Holmboe, Lars. (2005) *Tid til familie*. Aktionsforskning i forbindelse med projektet "Tid til familie - ældre indvanderes livskvalitet i det vestlige Århus". Interkulturel Rådgivning.
- Hummelvoll, Jan Kåre. *Handlingsorientert forskningssamarbeid. -teoretisk begrunnelse og praktiske implikasjoner*. Norsk Tidsskrift for Sykepleieforskning, 2006; 8:1, 17-30.
- Illeris, Knud. (2006) *Læring*. Roskilde universitets Forlag, Frederiksberg, 2. udg.
- Jensen, Annie Aarup. (2002) Aktionsforskning som tilgang til projektarbejdet. I: Jæger, Kirsten. *Projektarbejde og aktionsforskning. Nye lærings- og udviklingsformer i uddannelse og organisation*. Publikation fra Institut for Sprog og Internationale Kulturstudier, Aalborg Universitet, vol. 33.

- Jæger, Kirsten. (1995) *Interkulturalitet og kompetence - kulturformidling på højere uddannelse*, Sprog og kulturmøde 26. Aalborg Universitet: Center for Sprog og Interkulturelle Studier.
- Jæger, Kirsten. (2007) Powerpoint fra undervisning på modulet kultur og læring, Master i Læreprocesser.
- Kvale, Steiner. (1997) *Interview - en introduktion til det kvalitative forskningsinterview*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Lindblad, Peter og Mølgaard, Mette. 1995. *Hvad med os? Etniske minoriteter en udfordring for fremtidens ældreomsorg*. Dafolo, Frederikshavn.
- Mortensen, Steen Lee og Mortensen, Gitte Lee. (Dec. 2004) *Borgerundersøgelse. Pleje- og omsorgsbehovet blandt ældre flygtninge og indvandrere*. Videncenter for ældre flygtninge og indvandrere, Lokalcenrer Gellerup. Udgivet af Århus Kommune, Magistratens 3. Afdeling.
- Nielsen, Kurt Aagaard. (2004) Aktionsforskningens videnskabsteori. I: Fuglsang, L og Olsen, PB. (Red.) *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne*. Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg. Kap. 15.
- Nyrup, Frida Nøddebo. *Identitet og interkulturel kompetence i en globaliseret verden*. Psykologisk set, Nr.64/2006.
- Parsons, Judith and Junge, Peter. (2003) "Why do Danes put Their Elderly in Nursing Homes?" Working Outside the Classroom with Adult Second Language Learners." I: Byram, M. M.fl. *Developing Intercultural Competence in Practice*. Palo Alto.
- Payne, Malcolm. (2005) *Teorier i socialt arbejde*. Dansk udgave. 2006, Hans Reitzels Forlag, København K. Kap. 14.
- Plum, Elisabeth. Et al. (2007) *Kulturel intelligens*. Børsens Forlag, København.
- Posborg, Susanne. Hverdagsliv (nr. 1) Ghetto (nr. 2) Ældre billeder (nr. 3) I: Alderens Nye Sider, Årgang 8, nr. 2, juni 2005.
- Projektguide, Masteruddannelse i Læreprocesser. (jan 2007) Institut for Uddannelse, Læring og Filosofi, Aalborg Universitet, 9. udgave.
- Rienecker, Lotte, og Jørgensen, Peter Stray. (2005) *Den gode opgave - håndbog i opgaveskrivning på videregående uddannelser*. Forlaget Samfundslitteratur, Frederiksberg. 3. udgave.
- Stockmarr, Marie. (2007) *Empowerment som bærende princip i frivilligt socialt arbejde*. Ældremobiliseringen, Frederiksberg C. Kap. 4
- Styrelsen for Social Service. (2007) *Ældre etniske borgeres syn på alderdommen og den danske ældreomsorgs muligheder*. (nr. 1) *Ældre etniske borgere i Danmark – i dag og i fremtiden*. (nr. 2) *Trin for trin – indsatsen for ældre etniske borgere*. (nr. 3) *Undersøgelse om kommunerne og de ældre etniske borgere*. (nr. 4) Alle fire dokumenter findes her: <http://www.servicestyrelsen.dk/wm139753> (hentet 10. oktober 2007)

Bilagsfortegnelse

Bilag 1a	Samtykkeerklæring på dansk
Bilag 1b	Samtykkeerklæring på somalisk
Bilag 2	Spørgeguide 1
Bilag 3	Spørgeguide 2
Bilag 4	Invitation til fællesmøde
Bilag 5	Data fra 1. interview og fællesmøde
Bilag 6	Data fra det afsluttende

Kære _____.

Århus d. xx-xx-07

Vi er 3 studerende på Ålborg Universitet, der er i gang med at skrive afsluttende projekt med fokus på interkulturel læring.

Vi henvender os til Dem for at spørge om du vil deltage i en undersøgelse vedrørende livskvalitet for ældre med anden etnisk baggrund i Danmark.

Formålet med projektet er at undersøge om kendskab til andre kulturer kan være en hjælp til at øge ens egen bevidsthed og skabe vejen til større livskvalitet og dermed være med til at skabe et godt og tilfredsstillende liv for den enkelte ældre med anden etnisk baggrund i Danmark.

Vores undersøgelse indeholder følgende elementer:

- Deltagerne fortæller hvilke områder de især finder vigtige i forhold til livskvalitet som ældre i Danmark på et møde d. xx-xx-07.
- Deltagerne fortæller hvad der giver livskvalitet for dem i dag.
- På weekendturen drøfter deltagerne med de øvrige deltagere fra hver deres nation, hvad de udvalgte områder har betydet i deres hjemland, hvad det vil sige i Danmark og hvad de eventuelt gerne vil ændre i deres liv i Danmark.
- På et efterfølgende møde på lokalcentret mødes deltagerne igen og fortæller hver deres resultater til hinanden samt til en gruppe af ældre danskere, som bidrager med deres oplæg omkring samme emne.
- Engang i oktober vil vi gerne mødes med jer igen og spørge, hvad disse drøftelser har ført med sig i forhold til det at være ældre i Danmark.

Fordele ved at deltage:

Vi håber, at De gennem denne proces vil blive klogere på, hvad der giver livskvalitet for Dem i Danmark og måske kan vi være med til at sætte ønskede tiltag i gang eller skabe relationer til andre mennesker.

Det er frivilligt at deltage og De vil til enhver tid kunne trække Dem ud af projektet. De vil være anonym i projektet. For at undgå misforståelser og fejltolkninger vil styregruppen for Tid til familie læse vore notater, før de bruges i projektet.

For at vi kan følge de etiske regler for at lave projekter af denne slags i Danmark vil vi bede Dem om at skrive under på, at vi må bruge Deres fortællinger i vores projekt.

Tak for hjælpen.

Med venlig hilsen Karen Plesner, Birgit Søndergaard og Karen Marie Lund.

Jeg giver hermed min tilladelse til at mine oplysninger bruges i projektet.

Jeg er informeret om, at det er frivilligt at deltage, og at jeg når som helst kan trække mit tilsagn om deltagelse tilbage.

Dato

Underskrift

Ku Socota .....

Waxaan nahay 3 arday oo ka tirsan **Jaamacadda Aalborg**, oo ku gura jira qoritanka buuga qalinjebinta.

Waxaan kuula soo xiriirnay inaan kaa codsanno inaad nagala qeybsho cilmi baaris ku saabsan nolosha dadka waayeelka Dalkan deggan oo asalkoodo ka soo jeedo Dalal kale.

Ujeeddada cimibaaristan waa in la fahmo dhaqamada daka ka yimid Dalalk kale, taas oo gacan ka geysan karta sidi sare loogu qaadi kari lahaa habka/tayada nololeed ee dadkaas.

Baaritaanku wuxuu ka koobanyahay in:

- Kaqeybgalayaashu ka tilaamaan shirka xx ka xx 2007 waxyaabaha muhimka u ah nolosha waayeelka ajnabiga ah eeDalkan jooga.
- Kaqeybgalayaasu tilmaamaan habka/tayada nolosha ey hadda Dalkan ku haystaan
- Ka qeybgalayaahu kaga doodan, Safarka Xagaag (Summer2007) ee lagu tegayo goobta daxliiska ee xxx, qaabka/tayada nolosha eeDalkan iyo iney soo jeediyaan talooyi lagu hormarinayo noloshooda
- Kulan ka dambeyan kan qdobka sare, oo la qabandoono Sebtembar sanadkan, ayaa ka qeybgalayaashu soo bandhigi doonaan talooyinkooda. Soo kale waa kulanka kaaqeybgelidoona wayeel Danish ah oo iyana ka warrami doona habkooda?ayada nololeed ee ay haystaan.
- Oktoberta soo socota dhexdeeda ayaan mar kale kulmidoonna oon idin weydiin doonnaa waxa ay kulammada kore kordhiyeen.

Faaiidooyinka ka qeyb-qaadashada arrintan waa inaan wax dheeraad ah ka sii fahamno qaab nololeedka Daka ajnabiga ah, taas oo horseedi karta in waxa Waayeelku jecelyahay la helo ama xiriir wax ku ool ah lala sameeysto dad kale.

Ka qeybgalku waa ikhtiyaari, oo qof kasta markuu doono ayuu ka hari karaa. Macagyada kaqeybgaayaasha ma la faafinadoono. Si looga hortago is faham la'aan ama turjumaad khalad ah ayaa "***Styleruppen Tid til Familie***" akhrindoona qorallada buugga qalinjebinta, daabacaadda ka hor.

Annagoo raacayna habka u yaalla istimaalka qorallada noocan ah ee Denmark, ayaan idinka codaneynaa inaad saaxiidaan inaan ku istimaali karno waxa aad noo sheegtaan buga qalinjebinta.

Waad mahadsanihiin. Salaan Diirran. Waa: Karen Plesner, Birgit Soendergaard iyo Karen Marie Lund

---

Waxaan ogolaady in waxa aan sheegay loo istcmaali karo in lagu qoro buugga qalijebinta ee Saddexdan Aday. Waan ogahay in ka qeybgalku yahay khiyaari oo aan ka hari karo markaan doono.

Taarikh

Saxiix

Spørgeguide 1

Bilag 2

Spørgeguide til første interview med de tre grupper ældre med anden etnisk baggrund.

Inspireret af spørgsmål fra Parsons og Junge. Følgende spørgsmål stilles i forhold til de temaer de ældre medforskere vælger at arbejde med:

- Hvad giver dig livskvalitet som ældre i Danmark?
  - Hvordan forløber en hverdag for dig?
  - Hvordan vil det se ud hvis du var i dit hjemland?
-

Temaerne de ældre vælger at arbejde med:

1. Familie
2. Ligebehandling
3. Sundhed
4. At være ældre
5. Sproget

Spørgeguide til afsluttende interview.

Vi har bedt jer komme i dag fordi vi gerne vil samle op på det forløb, som i har deltaget i siden weekendturen, og fællesmødet

Hvad har det betydet for jer at være med i denne proces? Fra det første møde med udvælgelse af temaer, weekendturen og fællesmødet.

Vi har fået indtryk af at i var glade for fællesmødet, fortæl hvad der gjorde indtryk på jer.

Har mødet med de andre kulturer haft en betydning for jer? Vil i fortælle om det?

Har det haft nogen betydning for, hvad i tænker om jeres hverdag nu? Har i fået nye ideer til hvad i kan foretage jer i hverdagen?

Hvilke ressourcer har i hver især og som gruppe, som i ikke bruger?

Hvilke ressourcer anvender i allerede?

Ved fællesmødet fornemmede vi at der på flere punkter var ligheder mellem de fire grupper af ældre. Hvilke ligheder mener i der er?

Tidligere har vi talt om at det er svært at skabe kontakt til andre? Har du fået ideer til at skabe kontakt?

Har i en fornemmelse af at dette forløb har givet de andre ældre noget?

Hvad har fået jer medforskerne til at deltage i den rolle?

- Hvad forventede i ved at indgå i rollen?

Forskningsspørgsmål	Temaer	Spørgsmål
Har i opnået større interkulturel forståelse? Har i opnået impowerment?	At være ældre Rollen som ældre Vi fornemmede at i blev overrasket over at høre hvor gamle nogle af de andre deltagere var.	Har i fået en øget viden om hvilke roller man kan have som ældre i forskellige kulturer? Hvilke ligheder og forskelligheder ser i ? Hvad betyder det at tale om alder for jer?
	Familie Vi fornemmede at i havde nogle forskellige opfattelser af forholdet forældre, børn	Hvad tænker i om det?
	Helbred Vi hørte om forskellige måder hvorpå man kunne bevare et godt helbred, Spise sundt, dyrke motion, mødes med andre og glæde sig over det man har.	Hvad tænker i om det?
	Ligebehandling Danskerne fortalte om hvordan de selv arrangerede ture og deltog i foreningsarbejde.	Har det inspireret jer?
	Sprog I har før talt om at manglende sprog er en barriere I har før talt om at det er svært at lære dansk	Hvilke muligheder ser du nu? Hvilke muligheder ser du nu?

Invitation til fællesmøde:

Blev sendt via mail til mentorerne som efterfølgende mundtligt inviterede de ældre med anden etnisk baggrund fra hver deres gruppe.

Kære deltagere på weekendturen.

Vi vil gerne invitere jer til en eftermiddag den xx. september kl. 14-17 på lokalcenter xx
Som opfølgning på weekendturen kan I nu høre hinandens opfattelse af livskvalitet, og desuden høre en gruppe danske ældre, som vil fortælle om deres.

Vi beder jer fortælle om jeres bud på livskvalitet fra arbejdet på weekendturen.
Vi serverer kaffe, te og dansk kage.

Vi glæder os til at høre jeres fortællinger.

Med venlig hilsen Birgit, Karen og Karen Marie.

Temaer	
Familie	<p>Stor vægt på moral, forældre skal undervise og opdrage deres børn. Som forældre har man ansvar for sine børn, selv om man er fattig ønsker man ens børn skal blive bedre end forældrene, at give dem en god uddannelse. Ordsprog: Man skal være stolt, hvis ens børn bliver bedre end en selv. som ældre har man en indirekte forventning til sine børn, respekt, man spørger ældre til råds, et top – down system. Respekt for de gamle Grunden til at få børn er, at de skal sørge godt for deres forældre. Man giver viden og erfaring videre til familiemedlemmer. Stor vægt på familie, en mursten i et samfund, hvis familien er god er samfundet god. Familie betyder kone og børn f.eks. bor i lejlighed sammen. Det er vigtigt og nødvendigt at skabe et socialt netværk, familien er vigtig. Til højtider og familiebegivenheder kommer man og lykønsker ikke kun den nærmeste familie, men alle man kender, fætre, kusiner, de der bor i nærheden. Det vigtigste er et familienetværk, det giver tryghed og status. Det giver en splittelse i familien at leve i et andet land, f.eks. skilsmisse og så blandt ældre ikke kun unge. Hvis vi havde boet hjemme ville vi have brugt mere tid til at besøge familien – men her rådner vi, vi har ikke noget liv. Hjemme er man meget gæstfrie, og derfor er der mere liv Fred, ro, kommunikation med hinanden, fællesskab, vi elsker at have kontakt med danskere Hvad giver tryghed? at kunne sproget, at bevare sin kultur, et socialt og familie netværk.</p> <p>Når man bliver ældre får man respekt, man giver råd og vejledning og man har en høj status og man bliver passet godt af sin familie Det vigtigste er rollen i familie og samfund, at mægle i konflikter i familien og i samfundet. De ældre formidler det vigtigste i deres tradition og kultur, som vi skal beholde Du ser ikke en af vore ældre leve alene, men her i Danmark er det normalt at leve alene, der er ikke den store forskel på at være ældre i Italien og hos os. Italien bygger også på et kollektivt familiesyn, mens Danmark er meget forskellig. høj status i familien og i samfundet En ældre ligesom os, lever sammen med sin familie og hjælper til med at få dagligdagen til at fungere. Nogle gange kontakter man personer i hjemlandet, man er stærkt forbundet med personer i hjemlandet. At man har levet et langt liv, nu har man sig selv og sin familie.</p>

	<p>Den ældre er fysisk svag, men kan stadig spørges til råds. De ældre har dårlig økonomi De ældre har ikke pas, så de kan rejse frem og tilbage De ældre kan måske ikke rejse alene, ønsker ikke at være en belastning for samfundet, det lægger man stor vægt på. Vi kom til Danmark, min mand og jeg, børnene flytter fra os, vi bor hver for sig nu og vi føler os alene Vi skal finde nye netværk og mødes i. Jeg ved godt at jeg ikke har arbejdet her i landet i mange år, og derfor kan de krav jeg har til samfundet ikke være så store. Gensidig respekt er det vigtigste for livskvalitet og tillid. Vi har arbejdet for vores pension i hjemlandet. Min mor har psykiske problemer og meget familie tilbage i vores hjemland. Hun har et andet liv fordi vi mangler familien, der er ladt tilbage, hun har sjælen to steder. Begrænses af at man ikke har så mange penge om måneden</p>
<p>Ligebehandl ing</p>	<p>diskriminationen mellem danske ældre og etniske ældre</p> <p>Jo bedre jeg bliver til dansk jo mere kan jeg mærke hvor stor forskelsbehandlingen er. Jeg kan ikke sige noget om hvordan andre oplever problemerne og jeg kan se de ældre, der bor omkring mig, og se hvordan de bliver hentet på ture m.v. – men ingen kommer og spørger mig I sidste uge kom der en bus, som skulle køre de ældre på tur, og jeg spurgte om jeg ikke kunne have været med, men fik svaret, at det kun var for ældre danskere. Mit største ønske er, at der ikke skal være særbehandling af ældre uanset etnisk baggrund. man skal kunne bruge de samme muligheder - ellers føler man sig ikke som en del af samfundet jeg oplever ikke at have de samme fordele som etniske danskere Jeg ser at etnisk danskere kommer ud at rejse o.lign men jeg oplever ikke at nogen kommer og spørger mig.</p> <p>for personer som os, så er det ikke muligt f.eks. på grund af regler om, hvor mange der skal bo i en lejlighed for at kunne få støtte Jeg mener at de penge, som etniske danskere får, er flere end dem som vi får men i forhold til medicin kan der være nogle forskelle i tilskud Gensidig respekt er det vigtigste for livskvalitet og tillid. hvis der er problemer med økonomi eller sundhedsservice oplever jeg forskelsbehandling Et aktuelt emne, en beboer på plejehjemmet – her kunne jeg se en forskel i behandlingen En ældre dame som bor alene får ikke hjælp og har ikke muligheder for socialt samvær o.lign.</p>

	<p>Jeg har positive oplevelser generelt når det handler om sundhed – sygehusbehandling generelt er der ikke nogen forskelle kultur, et socialt og familie netværk.</p> <p>For danskere er det meget nemmere, det er jo deres sprog og de ved hvor man skal henvende sig, de ved det gennem arbejde.</p> <p>I kommunen, sagsbehandlere de har hver især en stor magt og kan påvirke situationen. I bolig forening hvor man står på venteliste til en bolig i stueetagen, her kommer danskerne først.</p>
<p>Sundhed</p>	<p>Spise sundt, dyrke motion, gå ud og møde andre. Mødes ofte i flok, går ud og bevæger sig, viser glæder mod andre og får så noget igen.</p> <p>Det er svært også helbredsmæssigt, man bliver mere syg, når man lever i et andet land.</p> <p>Jeg vågner og spiser en håndfuld medicin. Dem der er lidt mere friske går en så har man fået ondt i ryggen</p> <p>en splittelse i familien at leve i et andet land, f.eks. skilsmisse og så blandt ældre ikke kun unge.</p> <p>Vi savner vejret, vores hjemland, vores naboer, kendte omgivelser</p> <p>nogle af mine børn er døde</p> <p>, vi bor hver for sig nu og vi føler os alene</p> <p>I Danmark er man psykisk handicappet fordi man ikke kan sproget</p> <p>- har psykiske problemer og meget familie tilbage i vores hjemland. Hun har et andet liv fordi vi mangler familien, der er ladt tilbage, hun har sjælen to steder.</p> <p>- men vi flygtede på grund af krig.</p> <p>hvis nabo har brug for hjælp eller der dør en i nabolaget, så hjælper man hinanden.</p> <p>– vi manglede intet hjemme, og hvis det ikke havde været for styret, så ville vi have haft gode vilkår hjemme.</p> <p>fred og ro i tilværelsen</p> <p>have det godt mentalt, og der skal ikke være noget som generer mig</p> <p>fjernsynet den bedste ven – så spiser vi og så sover vi og så vender man først til den ene side og så til den anden side foran fjernsynet</p> <p>her rådner vi, vi har ikke noget liv.</p> <p>Jeg har dårlige oplevelser med at hilse pænt på ældre danskere, de er afvisende – ikke alle er sådan, der findes også nogle venlige ældre</p>

	<p>lægger vægt på tryghed, er man utryk forsvinder livskvaliteten Hvad giver tryghed? at kunne sproget, at bevare sin kultur, et socialt og familie netværk. Hvad giver jer et godt liv? Fred og ro i sjælen, i psyken, fællesskab flere ture man ikke har så mange penge om måneden De hører meget gerne klassisk musik, som ikke er tilladt i hjemlandet.</p>
Ældre	<p>læser meget, stræber meget og arbejder meget, også de ældre. Vi arbejder meget. Har været forældre og er nu blevet ældre. En anden gruppe ældre lever alene uden familie og dette er meget svært Når man bliver ældre får man respekt, man giver råd og vejledning og man har en høj status og man bliver passet godt af sin familie Det vigtigste er rollen i familie og samfund, at mægle i konflikter i familien og i samfundet. De ældre formidler det vigtigste i deres tradition og kultur, som vi skal beholde Du ser ikke en af vore ældre leve alene, men her i Danmark er det normalt at leve alene, der er ikke den store forskel på at være ældre i Italien og hos os. Italien bygger også på et kollektivt familiesyn, mens Danmark er meget forskellig. høj status i familien og i samfundet En ældre ligesom os, lever sammen med sin familie og hjælper til med at få dagligdagen til at fungere. Nogle gange kontakter man personer i hjemlandet, man er stærkt forbundet med personer i hjemlandet. At man har levet et langt liv, nu har man sig selv og sin familie. Den ældre er fysisk svag, men kan stadig spørges til råds. De ældre har dårlig økonomi De ældre har ikke pas, så de kan rejse frem og tilbage De ældre kan måske ikke rejse alene, ønsker ikke at være en belastning for samfundet, det lægger man stor vægt på. Vi kom til Danmark, min mand og jeg, børnene flytter fra os, vi bor hver for sig nu og vi føler os alene Vi skal finde nye netværk og mødes i. Jeg ved godt at jeg ikke har arbejdet her i landet i mange år, og derfor kan de krav jeg har til samfundet ikke være så store. Gensidig respekt er det vigtigste for livskvalitet og tillid. Vi har arbejdet for vores pension i hjemlandet. Min mor har</p>

	<p>psykiske problemer og meget familie tilbage i vores hjemland. Hun har et andet liv fordi vi mangler familien, der er ladt tilbage, hun har sjælen to steder.</p> <p>Begrænses af at man ikke har så mange penge om måneden</p>
Sprog	<p>Det er svært at se, hvad der skulle til for at lære dansk bedre – dette spørgsmål bør stilles til sproglærerne Vi kunne ønske at lære dansk under nogle faste regler. Vi savner en skole, hvor vi føler at det tages alvorligt, ikke bare nogle kurser, hvor det er løst og kortvarigt. Tingene bliver nogen gange ikke taget alvorligt. Hvis undervisningen ikke er grundig, hvordan kan man så forvente, at vi skal kunne klare os godt?</p> <p>vi elsker at have kontakt med danskere kommunikere med dem, at lære sprog, vi vil gerne lære sprog</p> <p>Jeg har boet her i 10 år. har ikke ret mange, som jeg taler dansk med Vi havde en fantastisk tur til Tyskland og kommunikerede via kropssprog, men det er ikke nemt at kommunikere ellers. Godt ved Danmark er foreninger, f.eks. pensionistforeninger. Fordel at kunne sproget, men ikke nødvendigt, masser af foreninger Parallelt kan man arbejde med at lære mere om de ældres liv i Danmark og på den måde lære det danske sprog på en anden måde. Jeg har dårlige oplevelser med at hilse pænt på ældre danskere, de er afvisende – ikke alle er sådan, der findes også nogle venlige ældre – det er svært at skabe kontakt, da vi ikke kan tale sammen</p> <p>Sproget er vigtig, man har det ikke godt, hvis man ikke kan tale sproget. jeg kan ikke dække mine behov sprogligt og jeg bliver meget begrænset – jeg skal alle steder have en hjælper som kan fortolke mig Hvad giver tryghed? at kunne sproget, I Danmark er man psykisk handicappet fordi man ikke kan sproget oplever indvandrere lukkede, sikkert også på grund af sproget. jeg skal alle steder have en hjælper som kan fortolke mig. – hvis der er problemer med økonomi eller sundhedsservice oplever jeg forskelsbehandling. – det kan måske begrundes i sprogproblemer For danskere er det meget nemmere, det er jo deres sprog og de ved hvor man skal henvende sig, de ved det gennem arbejde</p>

Temaer	
Familie	<p>Stor vægt på moral, forældre skal undervise og opdrage deres børn. Som forældre har man ansvar for sine børn, selv om man er fattig ønsker man ens børn skal blive bedre end forældrene, at give dem en god uddannelse. Ordsprog: Man skal være stolt, hvis ens børn bliver bedre end en selv. Som ældre har man en indirekte forventning til sine børn, respekt, man spørger ældre til råds. Respekt for de gamle Grunden til at få børn er, at de skal sørge godt for deres forældre. Man giver viden og erfaring videre til familiemedlemmer.</p> <p>Stor vægt på familie, en mursten i et samfund, hvis familien er god, er samfundet god. Familie betyder at mand, kone og børn f.eks. bor i lejlighed sammen. Det er vigtigt og nødvendigt at skabe et socialt netværk, familien er vigtig. Til højtider og familiebegivenheder kommer man og lykønsker ikke kun den nærmeste familie, men alle man kender, fætre, kusiner, de der bor i nærheden. Det vigtigste er et familienetværk, det giver tryghed og status. Det giver en splittelse i familien at leve i et andet land, f.eks. skilsmisse og så blandt ældre ikke kun unge. Hvis vi havde boet hjemme ville vi have brugt mere tid til at besøge familien – men her rådner vi, vi har ikke noget liv. Hjemme er man meget gæstfrie, og derfor er der mere liv Fred, ro, kommunikation med hinanden, fællesskab, vi elsker at have kontakt med danskere Hvad giver tryghed? at kunne sproget, at bevare sin kultur, et socialt og familie netværk.</p>
Ligebehandling	<p>Diskriminationen mellem danske ældre og etniske ældre Jo bedre jeg bliver til dansk, jo mere kan jeg mærke, hvor stor forskelsbehandlingen er. Jeg kan ikke sige noget om, hvordan andre oplever problemerne og jeg kan se de ældre, der bor omkring mig, og se hvordan de bliver hentet på ture m.v. – men ingen kommer og spørger mig I sidste uge kom der en bus, som skulle køre de ældre på tur, og jeg spurgte om jeg ikke kunne have været med, men fik svaret, at det kun var for ældre danskere. Mit største ønske er, at der ikke skal være særbehandling af ældre uanset etnisk baggrund, man skal kunne bruge de samme muligheder - ellers føler man sig ikke som en del af samfundet Gensidig respekt er det vigtigste for livskvalitet og tillid.</p>

	<p>Jeg oplever ikke at have de samme fordele som danskere. Jeg ser at danskere kommer ud at rejse o.lign men jeg oplever ikke at nogen kommer og spørger mig. For personer som os, så er det ikke muligt f.eks. på grund af regler om, hvor mange der skal bo i en lejlighed for at kunne få støtte. Jeg mener at de penge, som danskere får, er flere end dem som vi får.</p>
Sundhed	<p>Spise sundt, dyrke motion, gå ud og møde andre. Mødes ofte i flok, går ud og bevæger sig, viser glæder mod andre og får så noget igen. Det er svært også helbredsmæssigt, man bliver mere syg, når man lever i et andet land. Jeg vågner og spiser en håndfuld medicin. Dem der er lidt mere friske går en tur. så har man fået ondt i ryggen en splittelse i familien at leve i et andet land, f.eks. skilsmisse og så blandt ældre ikke kun unge. Vi savner vejret, vores hjemland, vores naboer, kendte omgivelser. Nogle af mine børn er døde. Vi bor hver for sig nu og vi føler os alene. I Danmark er man psykisk handicappet, fordi man ikke kan sproget. Har psykiske problemer og meget familie tilbage i vores hjemland. Hun har et andet liv fordi vi mangler familien, der er ladt tilbage, hun har sjælen to steder. men vi flygtede på grund af krig. Hvis nabo har brug for hjælp eller der dør en i nabolaget, så hjælper man hinanden. Vi manglede intet hjemme, og hvis det ikke havde været for styret, så ville vi have haft gode vilkår hjemme. fred og ro i tilværelsen. Have det godt mentalt, og der skal ikke være noget som generer mig. Fjernsynet den bedste ven – så spiser vi og så sover vi og så vender man først til den ene side og så til den anden side foran fjernsynet. Her rådner vi, vi har ikke noget liv. Jeg har dårlige oplevelser med at hilse pænt på ældre danskere, de er afvisende – ikke alle er sådan, der findes også nogle venlige ældre Lægger vægt på tryghed, er man utryg forsvinder livskvaliteten. Hvad giver tryghed? at kunne sproget, at bevare sin kultur, et socialt og familie netværk. Hvad giver jer et godt liv? Fred og ro i sjælen, i psyken, fællesskab flere ture. Man ikke har så mange penge om måneden. De hører meget gerne klassisk musik, som ikke er tilladt i hjemlandet.</p>

<p>At være ældre</p>	<p>Læser meget, stræber meget og arbejder meget, også de ældre. Vi arbejder meget. Har været forældre og er nu blevet ældre. En anden gruppe ældre lever alene uden familie og dette er meget svært Når man bliver ældre får man respekt, man giver råd og vejledning og man har en høj status og man bliver passet godt af sin familie Det vigtigste er rollen i familie og samfund, at mægle i konflikter i familien og i samfundet. De ældre formidler det vigtigste i deres tradition og kultur, som vi skal beholde. Du ser ikke en af vore ældre leve alene, men her i Danmark er det normalt at leve alene, der er ikke den store forskel på at være ældre i Italien og hos os. Italien bygger også på et kollektivt familiesyn, mens Danmark er meget forskellig. Høj status i familien og i samfundet En ældre ligesom os, lever sammen med sin familie og hjælper til med at få dagligdagen til at fungere. Nogle gange kontakter man personer i hjemlandet, man er stærkt forbundet med personer i hjemlandet. At man har levet et langt liv, nu har man sig selv og sin familie. Den ældre er fysisk svag, men kan stadig spørges til råds. De ældre har dårlig økonomi. De ældre har ikke pas, så de kan rejse frem og tilbage. De ældre kan måske ikke rejse alene. Ønsker ikke at være en belastning for samfundet, det lægger man stor vægt på. Vi kom til Danmark, min mand og jeg, børnene flytter fra os, vi bor hver for sig nu og vi føler os alene. Vi skal finde nye netværk og mødes i. Jeg ved godt at jeg ikke har arbejdet her i landet i mange år, og derfor kan de krav jeg har til samfundet ikke være så store. Gensidig respekt er det vigtigste for livskvalitet og tillid. Vi har arbejdet for vores pension i hjemlandet. Min mor har psykiske problemer og meget familie tilbage i vores hjemland. Hun har et andet liv fordi vi mangler familien, der er ladt tilbage, hun har sjælen to steder. Begrænses af at man ikke har så mange penge om måneden</p>
<p>Sprog</p>	<p>Det er svært at se, hvad der skulle til for at lære dansk bedre – dette spørgsmål bør stilles til sproglærerne. Vi kunne ønske at lære dansk under nogle faste regler. Vi savner en skole, hvor vi føler at det tages alvorligt, ikke bare nogle kurser, hvor det er løst og kortvarigt. Tingene bliver nogen gange ikke taget alvorligt. Hvis undervisningen ikke er grundig, hvordan kan man så forvente, at vi skal kunne klare os godt? Vi elsker at have kontakt med danskere kommunikere med dem, at lære sprog, vi vil gerne lære sprog.</p>